

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYON
SÜRECİNDE BALTİK ÜLKELERİNDE
AZINLIK HAKLARININ GELİŞİMİ**

OĞUZ BİNGÜL

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ.DR. UĞUR TAŞKAN

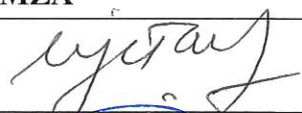
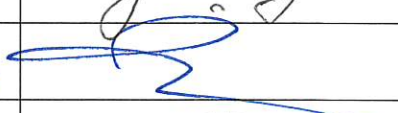
EDİRNE 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
.....ULUSLARARASI...DİŞ...KİMLİK...ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI...DİŞ...KİMLİK...PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Oğuz Bırgöl..... tarafından hazırlanan
Anıya Bölge Entegrasyon Sıcaklık Bölge Ülkelerinde Azınlık Haklarının
Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim
Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca 22/Şubat/2018 günü saat
.....11.30..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin
* Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd Doç Dr Uğur TAŞKAN	Kabul Edilmesine	
Prof Dr Sibel TURAN	Kabul Edilince	
Yrd. Doç. Dr. Latif Pınar	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10183103
Yazar Adı / Soyadı	OĞUZ BİNGÜL
T.C.Kimlik No	63067267502
Telefon	5366496458
E-Posta	oguzbingul34@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Baltık Ülkelerinde Azınlık Haklarının Gelişimi
Tezin Tercümesi	The Evolution of Minority Rights in Baltic States in the Process of European Union Integration
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	119
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. UĞUR TAŞKAN
Dizin Terimleri	Letonya=Latvia ; Litvanya=Lithuania ; Estonya=Estonia ; Azınlık hakları=Minority rights ; Azınlıklar=Minorities
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 22.02.2021 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

22.02.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Baltık Ülkelerinde Azınlık Haklarının Gelişimi

Hazırlayan: Oğuz Bingöl

ÖZET

Baltık Ülkeleri(Letonya, Estonya ve Litvanya), bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte yaklaşık 30 yıldır ilgilerini Batı bloğuna doğru yöneltmiş ve öncelikli hedefleri bu cepheye yaklaşmak olmuştur. Her üç ülkenin de üye olmak istediği önemli bir kurum, AB olmuştur. Bu çalışma ile o dönem AB üyelik kriterleri arasında ilk kez yer alan azınlıklara saygı ilkesi bağlamında, üç Baltık ülkesinin, AB'ne entegrasyon sürecinde azınlık haklarına ilişkin gerçekleştirmiş olduğu gelişmeler ortaya konulacaktır.

Azınlık grupların varlığına uzun bir zamandır aşına olan bu ülkeler, özellikle SSCB idaresi altında demografik yapının kendi aleyhlerine değişmesinin bir sonucu olarak, bağımsızlıklarının ilk yıllarında azınlıklara ve azınlık haklarına karşı mesafeli durmuşlardır. Ancak AB üyelik sürecinin başlamasıyla birlikte özellikle de Letonya ve Estonya'daki azınlıklar, AB'nin önem verdiği konuların başında gelmiştir. AB bu süreçte, azınlık haklarına ilişkin gelişmelerin hem takibinde rol oynamış hem de azınlıklara haklar kazandırılması konusunda değişiklikler yapılmasının, bu ülkelere AB üyeliği için gerekli olduğunu sıkça vurgulamıştır. Bu doğrultuda ülkelerin azınlık haklarına ilişkin ortaya koydukları gelişmeler konusunda, AB büyük ölçüde motivasyon kaynağı olmuştur.

Çalışmanın sağlıklı anlaşılabilmesi için Baltık ülkelerinin demografik yapılarındaki değişim ortaya konularak tarihsel süreçleri incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca azınlık kavramı ve azınlık haklarıyla ne ifade edildiği, AB'nin azınlık haklarına ilişkin oluşturduğu politikalarda referans olarak hangi çalışmaları ve belgeleri ele aldığı da üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Baltık Ülkeleri, Letonya, Estonya, Litvanya, Azınlık Hakları, AB Entegrasyon Süreci

Name of the Thesis: The Evolution of Minority Rights in Baltic States in the Process of European Union Integration.

Prepared by: Oğuz Bingül

ABSTRACT

Approximately 30 years ago, after gaining independence, Baltic States got closer to Western Institutions and aimed to be member to these institutions, and one of the most important one, EU. With this study, in context of respect to minority rights which was newly a criteria in EU, the developments held by these three Baltic States will be analyzed.

These states which are accustomed to the minority groups for a while, stayed unwilling about this matter in the earlier period of independence because under the USSR management, demographic structure had been developing against them. But with the beginning of EU Accession process, EU became interested in minority groups especially in Latvia and Estonia. EU in this process, took part to develop minority rights in these states and emphasize that its important to become a member of EU. European Union has become a big motivation resource in those matters.

To understand this study correctly, the demographic structure of these states were analysed in historical aspect. Moreover, its emphasized that the definition of minority rights and EU policies on those matters and which studies and documents are acknowledged as a reference.

Keywords: Baltic States, Latvia, Estonia, Lithuania, Minority Rights, Integration Process to the EU

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın yazımı aşamasında her türlü desteği sağlayan, çalışmanın her bir satırını okuma nezaketi gösteren çok değerli danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Uğur Taşkan'a ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Sibel Turan'a ve diğer bölüm hocalarıma da vermiş olduğu emekler için teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca her daim desteklerini esirgemeyen sevgili aileme de tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BALTİK ÜLKELERİ VE TARİHSEL ANALİZ	7
1.1. Baltık Kelimesinin Kökeni, Anlamı ve İlgili Coğrafyanın Temel Özellikleri	7
1.1.1. Baltık Kelimesinin Kökeni	7
1.1.2. Baltık Kelimesinin Anlamı	8
1.1.3. Baltık Coğrafyasının Temel Özellikleri	9
1.2. Baltık Ülkelerinin Etnik Yapısı ve Baltık Devletlerinin Ortaya Çıkışı	10
1.2.1. Bölgede İlk Yerleşimler ve Baltık Milletlerinin Kökenleri	11
1.2.2. Baltık Coğrafyasında Söz Sahibi Olan Paydaşların Dönüşümdeki Gücü ve Etkileri	12
1.2.3. Baltık Milletlerinin Ulusal Uyanışları	17

1.3. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Baltık Ülkeleri	18
1.3.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Baltık Ülkelerindeki Siyasi Hareketlilik	19
1.3.2. Birinci Dünya Savaşında Baltık Ülkelerinin Durumu	21
1.3.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık Süreci	23
1.4. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Baltık Ülkelerinin Durumu	26
1.4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Baltık Ülkelerinin Görünümü	27
1.4.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Baltık Ülkeleri	29
1.4.3. Sovyetleştirme Politikasının Baltık Ülkelerine Yansımaları ve Demografik Yapıya Etkileri	30
1.5. SSCB'nin Dağılması ve Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık Süreci	32
1.5.1. Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık Kazanma Süreci	32
1.5.2. Baltık Ülkelerinde Değişim ve Gelişim	36

İKİNCİ BÖLÜM

2. AZINLIK KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN AZINLIK HAKLARI	38
2.1. Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarına Bakış	38
2.1.1. Azınlık Kavramının İrdelenmesi	39
2.1.2. Azınlık Hakları	42

2.2. Azınlıkların Korunmasında Tarihsel Süreç	43
2.2.1. 19. Yüzyıl Öncesinde Azınlıkların Korunması	44
2.2.2. Milletler Cemiyeti ve Azınlıkların Korunması	46
2.2.3. Birleşmiş Milletler ve Azınlıkların Korunması	59
2.2.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Azınlıkların Korunması	52
2.2.5. Avrupa Konseyi ve Azınlıkların Korunması	55
2.3. Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları	58
2.3.1. Avrupa Birliği'nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı	69
2.3.2. Avrupa Birliği Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun Azınlıklara İlişin Kararları	61
2.3.3. Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BALTİK ÜLKELERİNDE AZINLIK HAKLARININ GELİŞİMİ	69
3.1. Bağımsızlık Öncesi Baltık Ülkelerinin Demografik Yapısı	69
3.1.1. Letonya'nın Demografik Yapısı	70
3.1.2. Estonya'nın Demografik Yapısı	71
3.1.3. Litvanya'nın Demografik Yapısı	72
3.2. Bağımsızlık Sonrası Baltık Ülkelerinde Azınlık Hakları	74
3.2.1. Letonya ve Azınlık Hakları	75
3.2.2. Estonya ve Azınlık Hakları	79
3.2.3. Litvanya ve Azınlık Hakları	82

3.3. Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinin Baltık Ülkelerinde	
Azınlık Haklarına Etkileri	85
3.3.1. Letonya’da Azınlık Haklarına İlişkin Yaşanan	
Gelişmeler	88
3.3.2. Estonya’da Azınlık Haklarına İlişkin Yaşanan	
Gelişmeler	92
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	101

TABLÖLAR

Tablo 1: Bağımsızlık Öncesi Letonya Nüfus Yapısı.....	70
Tablo 2: Bağımsızlık Öncesi Estonya Nüfus Yapısı.....	72
Tablo 3: Bağımsızlık Öncesi Litvanya Nüfus Yapısı.....	73

KISALTMALAR

a.g.e: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

AB: Avrupa Birliği

ABA: Avrupa Birliği Antlaşması

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AK: Avrupa Konseyi

AP: Avrupa Parlamentosu

BM: Birleşmiş Milletler

EBLUL: Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu

Gös. yer.: gösterilen yer

KGB: Devlet Güvenlik Komitesi

KSHS: Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

s.: sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlerin¹ karşı karşıya kaldıkları önemli bir sorun, nüfus yapılarının homojenlikten uzak olup, sınırları içerisinde hatırı sayılır azınlık nüfus barındırmasıdır. Bağımsızlıklarını kazanan devletler içerisinde yer alan Baltık ülkeleri de, SSCB'den kalan bu mirastan nasibini almıştır ve –özellikle Letonya ve Estonya- bu ülkelerde de çok sayıda azınlık nüfusu barındırmaktadır. Bağımsızlık sonrası bir ulus devlet yaratma sürecine giren Baltık ülkelerinde sahip olunan bu azınlıklar önemli bir sorun olarak görülmekteydi.

Her ne kadar Baltık ülkeleri tarihinde azınlıklar olgusu yeni bir kavram olmasa da, bu çalışma kapsamında ele alınacağı gibi, tarihsel süreç içerisinde azınlık yaklaşımlarında bazı değişimler meydana gelmiştir.

20. yüzyılda yaşanan demografik değişim, özellikle Estonya ve Letonya'nın kendi kimliklerini koruma konusunda endişe duymalarına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da iki ülke, azınlık hakları konusunda dışlayıcı bir politikaya başvurmuşlardır. Öncelikle sınırları içerisinde kalan azınlık mensuplarına –özellikle anadili Rusça olanlara- vatandaşlık vermeyerek, azınlık dillerinin kullanım alanlarını kısıtlayarak nüfuslarını homojenleştirmeye çalışmışlardır. Bu iki ülkenin aksine Litvanya ise, azınlıklar konusunda dışlayıcı politikalar izlememiştir. Litvanya nüfusunun diğer iki ülkeye kıyasla daha homojen durumda olması önemli bir etkidir.

Bağımsızlık sonrası Baltık coğrafyasında var olan demografik yapının ortaya çıkmasında, SSCB idaresi altındaki dönemde, Sovyet yönetiminin Rusları Baltık ülkelerine çalışmak için göçte bulunmaya teşvik etmesi etkili olmuştur. Bu durum, bağımsızlıklarını elde ettikleri ilk yıllarda üç Baltık ülkesinde de en kalabalık azınlık nüfusunun Ruslar olmasındaki en temel etkidir.

Çalışmamız ile amaçlanan üç Baltık ülkesinin Rus azınlığına yaklaşımından ziyade, bu ülkelerin azınlık haklarına yönelik bakışının ortaya konulmasıdır. Çünkü

¹ Bu devletler; Estonya, Letonya, Litvanya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Belarus, Moldova, Ukrayna, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan.

bölgedeki azınlık nüfusunun çoğunluğunu Ruslar/Rusça konuşanlar oluştursa da, farklı kökenden gelen azınlıklar da söz konusudur. Ayrıca bu çalışma bölgedeki azınlıkların hakları sadece vatandaşlık konusu içinde değil kendi dillerini kullanma ve eğitim gibi konular kapsamında da ele alınıp incelenecektir.

Bu çalışmanın önemli bir ayağını da, bölge ülkelerinin Avrupa Birliği(AB)'ne üyelik süreci oluşturmaktadır. Yazar tarafından, Bölge ülkeleri açısından azınlık haklarının gelişmesi için AB norm ve değerlerinin önemli bir itici güç olduğu düşünülmektedir. AB, bölge ülkelerinin azınlık hakları konusunda pozitif adımlar atmış olmasının önemli bir sebebidir. Bu açıdan üç ülkede azınlık haklarının gelişmesi konusunda oldukça önemli olan AB üyelik süreci de, bu çalışmada dayanak oluşturan bir konudur.

Yazarın bu konudaki ilgisi yaptığı incelemeler sırasında bölgede vatansız olarak edilen bireylerin sayısının azımsanmayacak derecede olduğunu öğrenmesiyle başlamıştır. Yazar ayrıca bu çalışmanın yazımı sırasında, bölgede eğitim imkanı yakalamış, bu durum da yazarın ilgisinin artmasına sebep olmuştur.

Analitik Yapı

Bu çalışmada cevap aranacak soru; Baltık ülkelerinde yaşanan azınlıklar konusundaki gelişmelere AB'nin etkisi nedir? AB üyelik süreci ve üyeliği Baltık ülkelerinin azınlık politikasını nasıl etkilemiştir? Bu sürecin Baltık ülkelerinde azınlık hakları konusuna bir katkısı var mıdır?

Bu çalışma ile amaçlanan AB'nin azınlık haklarına yönelik politikalarının bir örneğini vermekten ziyade, Baltık ülkelerindeki azınlık politikalarının gelişim/değişim sürecinin açıklanmasında AB'nin ne derece etki yaptığının ortaya konulmasıdır. Bu çalışmada Baltık ülkelerindeki azınlıklar konusundaki gelişmelerin/değişimlerin hangi doğrultuda olduğu öncelikle incelenecektir. AB, bu noktada yönlendirici bir faktör olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda azınlıkların durumu ve hakları konusundaki gelişmelerin analiz edilebilmesi için, öncelikli olarak

AB üyelik süreci öncesindeki durumun ve AB'ye entegrasyon süreci döneminin bir karşılaştırmaya tabi tutulması gerekmektedir.

Yazar tarafından bu çalışmada oluşturulan temel hipotez; söz konusu üç Baltık ülkesinde azınlık hakları konusunda yaşanan olumlu gelişmelerin AB'ye üyelik sürecinin etkisiyle ve üye olma arzusuyla gerçekleştiğidir.

Yukarıda vurgulanan temel hipotez çerçevesinde, bu çalışmada sınanacak çalışma hipotezleri şu şekildedir;

Hipotez 1: Baltık ülkelerinde azınlık haklarının durumu AB üyelik süreci öncesinde geri planda tutulmaktadır.

Hipotez 2: Azınlık hakları konusundaki gelişmeler Baltık ülkelerinin özgür iradelerinden ziyade AB'nin isteği doğrultusunda olmuştur.

Hipotez 3: AB üyelik süreci Baltık ülkelerindeki azınlık haklarında pozitif gelişmelere neden olmuştur.

Çalışmanın siyaset bilimi açısından önemi; genelde Baltık coğrafyası, özelde ise bu coğrafyadaki azınlıklar Türkiye'de yapılan çalışmalarda yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma ile yukarıda bahsi geçen hipotezlerin sınanması ile alanda var olan boşlukların bir nebze doldurulması ile konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Yukarıda ortaya konan hipotezlerin çözümlenmesi için izlenecek yol haritası şu şekilde olacaktır. Öncelikli olarak her üç Baltık ülkesinin tarihsel süreci ele alınacaktır. Bu ülkelerin tarihsel süreçlerinin ele alınması, bu ülkelerin demografik yapısının değişiminin açıklanmasında önemli bir işlev görecektir. Tarihsel süreç ele alındıktan sonra çalışmanın önemli bir ayağını oluşturan azınlık kavramı ve azınlık hakları ele alınarak, AB'nin azınlıklar ve azınlık haklarına ilişkin politikaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu açıklamalardan sonra özellikle bağımsızlık sürecinden sonra her üç ülkenin de topraklarında yaşayan azınlıklara yönelik ilk politikaları ortaya konularak, bu politikaların belirlenmesinde rol oynayan faktörler açıklanmaya çalışılacaktır. Bir sonraki aşama olarak ise, ülkelerdeki azınlıklarının AB ile yürütülen üyelik görüşmelerinde nasıl yer aldığının analizi yapılacaktır. Bu noktada

AB'ye üyelik kriterlerinden azınlık haklarına saygı ilkesinin, Baltık ülkelerince ne ölçüde içselleştirilebildiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Sonuç olarak ise izlenen yol haritasından sonra elde edilen sonuçların yardımıyla yazar hipotezinin doğruluğu/yanlışığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yazın

Türkiye'de doğrudan Baltık ülkelerindeki azınlıklar hakkında yazılmış eser sayısı oldukça az durumdadır. Yazılmış eserlerde ya belli azınlıklar(Ruslar) ele alınmış ya da sadece bir konu üzerinden –vatandaşlık- çalışma yapılmıştır. Bu konuda doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan konuyla ilgili yazılmış eserlerden biri, 2007 tarihinde kabul edilen ve Özge Güngör tarafından yazılmış olan 'Ethnic Russians and Minority Rights in the Baltic States During Their EU Accession Process'²(Avrupa Entegrasyon Sürecinde Baltık Ülkelerinde Etnik Ruslar ve Azınlık Hakları) isimli yüksek lisans tezidir. Çalışmada AB üyelik sürecinin Baltık ülkelerinin Rus etnik nüfusa dönük vatandaşlık politikalarına ve kanunlarına etkisi üzerinde durulmuştur. Bu açıdan bakıldığında bölgedeki diğer azınlıkları ele almamış ve vatandaşlık konusu dışında bir başka konuya değinilmemiştir.

Yine aynı şekilde 2012 yılında kabul edilen ve Mehmet Oğuzhan Tulun tarafından yazılan 'The Citizenship Policies of The Baltic States: Do They Conform to The European Framework?'³(Baltık Devletlerinin Vatandaşlık Politikaları: Avrupa Çerçevesine Uyuyorlar mı?) isimli yüksek lisans tezi de Baltık ülkelerinde yaşayan Rusça konuşan azınlığa yönelik vatandaşlık politikalarının AB'ye uyumunu ele almış ve konuya sadece vatandaşlık durumu açısından bakmıştır.

² Özge Güngör, *Ethnic Russians and Minority Rights in the Baktic States During Their EU Accesion Process*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

³ Mehmet Oğuzhan Tulun, *The Citizenship Policies of The Baltic States: Do They Conform to The Europeain Framework?*, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Bu konuyla alakalı bir başka eser de Emre Özkan tarafından yazılan ‘Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar’⁴ isimli makaledir. Bu çalışmada azınlık kavramı ve AB’nin azınlık kavramına yaklaşımından bahsedilmiş ve yine Baltık ülkelerinde yaşayan Rusça konuşan azınlıklar hakkında bilgi verildikten sonra AB İlerleme Raporlarında Rusça konuşan bu azınlıkların nasıl yer aldığı üzerinde durulmuştur. Azınlık kavramı ve AB’nin azınlık kavramına yaklaşımı bakımından önemli olan bu eser, yukarıda belirtilen diğer eserlerde de olduğu gibi konuyu sadece Rusça konuşan azınlıklar bakımından ele almıştır.

Yöntem

Çalışma kapsamında ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Özellikle üç Baltık ülkesinin demografik yapısının elde edilmesinde resmi devlet sitelerinden faydalanılmış ve elde edilen bilgiler kantitatif çözümlemeye tabi tutulmuştur. Böylelikle üç ülkedeki azınlık sayısının geçmiş dönemlerle karşılaştırılması sağlanmıştır. Aynı şekilde AB’nin yayınlamış olduğu raporlar da ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Türkçe yazılmış eser sayısının oldukça az olması sebebiyle özellikle İngilizce kitap ve makalelerden ikincil kaynak şeklinde yararlanılmıştır. İkincil kaynakların kullanılması Baltık ülkelerindeki azınlıkların tarihsel sürecinin tespit edilmesi sürecinde gerçekleşmiştir.

Bu çalışma kapsamında kullanılan kavramlar genel bir başlık altında ele alınmayıp, ilgili bölümlerin ilk kısımlarında açıklanmıştır. Özellikle azınlık, azınlık hakları, Baltık, Baltık Ülkeleri gibi kavramlar üzerinden durulmuş ve bu çalışmanın sağlıklı okunabilmesi adına yer verilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, üç Baltık ülkesinin AB üyeliği için geçirmiş oldukları entegrasyon sürecidir. Bu dönem Avrupa Komisyonu’nun 1997 yılında yayınladığı ve Baltık ülkeleriyle ilgili ilk görüşlerinin yer aldığı Gündem 2000 raporuyla başlayıp, üç ülkenin de 16 Nisan 2003 tarihinde AB’ye katılım antlaşmasını

⁴ Emre Özkan, ‘Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar’, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Sayı 6, 2006.

imzalamasıyla sona ermektedir. Bu bağlamda resmen 1 Mayıs 2004 tarihinde başlayan AB üyeliklerinden sonraki dönemde ortaya çıkan gelişmeler ise çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

1. BÖLÜM

BALTİK ÜLKELERİ VE TARİHSEL ANALİZ

1.1. Baltık Kelimesinin Kökeni, Anlamı ve İlgili Coğrafyanın Temel Özellikleri

Baltık kelimesinin anlamının ne olduğunun ve Baltık ülkeleri ifadesiyle ne anlatılmak istendiği bu çalışmanın daha somut olması açısından öncelik verilmesi gereken bir konudur. Ayrıca Baltık bölgesinin coğrafi olarak konumunun verilmesi bu kavram ile hangi coğrafyanın ifade edildiğinin anlaşılması açısından da önemlidir. Bu doğrultuda ilk alt başlık altında öncelikli olarak Baltık kelimesinin köken olarak nereden geldiği açıklanacak diğer bir alt başlıkta Baltık kelimesinin anlamının geçirdiği evrim ve değişim ortaya konulacaktır. Son alt başlıkta ise bölgenin coğrafi özelliklerine yer verilecektir.

1.1.1. Baltık Kelimesinin Kökeni

Baltık kelimesinin kökeni hakkında birkaç farklı görüş vardır. Bunlardan birine göre Baltık kelimesi, kemer anlamına gelen Latince ‘balteus’ kelimesinden, diğer bir görüşe göre ise beyaz anlamına gelen Letonca ve Litvanca kökenli ‘baltas’ kelimesinden gelmektedir.⁵ Ortaçağda, Baltık Denizi’nin Latince karşılığı olan ‘mare balticum’ ilk kez Bremenli Adam (Adam of Bremen) tarafından yazılan bir tarih kitabında kullanılmış ve bu kitapta Adam, Baltık körfezine kemer gibi uzayıp gittiği için ‘balticus’ denildiğini ve Baltık kelimesinin de buradan geldiğini belirtmiştir.⁶

Her ne kadar Ortaçağ’da Baltık kelimesinin latincesini kullanılsa da Baltık ve Baltık denizi kavramı o bölgede yaşayan insanlar tarafından 19. yüzyıla kadar kullanılmamıştır. Baltık denizine Letonlar ‘Büyük Deniz’ (Lielā jūra), Estonlar ise

⁵ Sonoko Shima, ‘Dimensions and Geopolitical Diversity of the Baltic: Then and Now’, *Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present*, ed: Tadayuki Hayashi – Fukuda Hiroshi, Sapporo 2007, s. 71.

⁶ Michael North, *The Baltic: A History*, ABD 2015, s. 2-3.

‘Batı Denizi’(Läänemeri) derken bölgenin komşuları olan Almanlar, İsveçliler, Danlar ve Hollandalılar da ‘Doğu Denizi’(Ostsee, Östersjön, Østersøen ve Oostzee) olarak ifade etmekteydi.⁷

1.1.2. Baltık Kelimesinin Anlamı

‘Baltık’ kelimesinin anlamı zaman içinde değişim ve dönüşüme uğramıştır. 20. yüzyılın başlarında ‘Balt’ kelimesi etnik Eston, Leton veya Litvan’ı ifade eden bir kavram değildi. 19. yüzyılın başlarında Baltık kelimesi, haklarını Rus yöneticilerden ve yerel Eston ve Litvan nüfustan korumaya çalışan, o dönem için Rus egemenliğinde olan bölgedeki Almanca konuşan azınlığa ait bir kavramdı.⁸ Ancak Baltık Almanları, Baltık kelimesini bütün bölgeyi kapsayacak şekilde değil, Estland, Livland ve Kurland bölgelerini içerecek şekilde sınırlandırılmış ‘Baltische Provinzen’(Baltık illeri) ve üçünü birden de ‘Balten’(Baltık) olarak ifade etmişlerdir. Yine benzer şekilde bölgenin yerleşik halklarından olan Litvanlar da Baltık toprakları anlamına gelen ‘Baltija’ kelimesini, 1860’lı yıllarda Estland, Livland ve Kurland’ı ifade etmek için kullanmaya başlamışlardır.⁹

Bölgede Ruslaştırma politikasının yoğun olarak devam ettiği bu dönemde, 1859 yılında, Rusca bir kelime olan ‘pribaltijskij’(Baltık denizi çevresinde) ilk defa resmi bir belgede kullanılmıştır.¹⁰ Rusya önceki yıllarda Baltık bölgesindeki toprakları ifade etmek için ‘ostzejskij’(Doğu denizi çevresinde) kavramını tercih ederken 19. yüzyılın sonlarında ise ‘pribaltijskij’ kavramını kullanmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsız Letonya, Estonya ve Litvanya’nın kurulmasıyla birlikte bu üç ülkeyi nitelemek için ‘Baltık devletleri’ ifadesi kullanılmaya başlamıştır. Aynı şekilde birer Sovyet Cumhuriyeti olarak Letonya,

⁷ Sonoko Shima, *a.g.m.*, s. 71.

⁸ Michael North, *a.g.e.*, s. 6.

⁹ Sonoko Shima, *a.g.m.*, s. 71-72.

¹⁰ Gös. yer.

Estonya ve Litvanya için Rusça bir ifade olan ‘Pribaltika’(Baltık denizi kıyısında)¹¹ da kullanılmaya devam etmiştir.¹²

Baltık kelimesi günümüzde Estonya, Letonya ve Litvanya’yı kapsayacak ve orada yaşayan insanları ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu kimliğin oluşmasında ise kendi ülkeleri dışında Baltık topluluğunu oluşturan siyasi göçmenler, uluslararası ortamda paylaşılan ortak tarihi deneyimler ve Sovyetler Birliği içerisinde Baltık cumhuriyetlerinin pozisyonu gibi faktörler etkili olmuştur. Özellikle ülkeleri dışında yaşayan siyasi göçmenler yayınlamış oldukları gazeteler aracılığıyla yerel ve bölgesel anlamda bir Baltık topluluğunun oluşmasında oldukça etkili olmuşlardır.¹³

1.1.3. Baltık Coğrafyasının Temel Özellikleri

Baltık bölgesi, coğrafi olarak Avrupa’nın kuzeydoğu kısmında yer almaktadır. 54’üncü ve 60’ıncı kuzey eylemleri ve 21’inci ve 28’inci doğu boylamları arasında yer alan bölge, kuzeyden ve batıdan Baltık deniziyle çevrili olup doğusunda Rusya, güneydoğusunda Belarus, güneybatısında ise Polonya ve Rusya’ya ait olan Kaliningrad bölgesi vardır. Bölgenin yüzölçümü ise yaklaşık 175 bin km²’dir ve bölgede yaklaşık 6,8 milyon insan yaşamaktadır.

Bölgede yükseltiler oldukça düşüktür, en yüksek yeri –Estonya sınırları içerisinde bulunan ‘Suur Munamâgi’- 318 m’yi geçmemektedir. Bölge toprakları asitli olduğu için çoğu yerde verimsizdir ve tarım için uygun değildir. Bölgenin bir diğer özelliği de su miktarının oldukça fazla olmasıdır. Bölgede çok sayıda göl (Letonya’da yaklaşık 4000, Litvanya’da yaklaşık 3000 adet) vardır ve büyüklü küçüklü çok sayıda akarsu ovalara yayılmaktadır. Bölgenin başlıca akarsuları Litvanya sınırlarından geçen Nemunas nehri, Letonya’dan geçen Daugava nehridir. Ayrıca bölgenin büyük bir kısmını ormanlar kaplamaktadır. Bölge, kuzeyde yer almasına rağmen özellikle kışın sertliğini azaltan Baltık denizi sayesinde, kıyı

¹¹ *What does Pribaltika Mean?*, <https://www.propastop.org/eng/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>, (05.11.2017).

¹² Andres Kasekamp, *A History of The Baltic States*, Palgrave Macmillan 2010, s. ix.

¹³ Sonoko Shima, *a.g.m.*, s. 74-75.

kesimde ılıman ve karasal iklim birarada görülmektedir. Yazlar serin geçerken, kışlar da ılımandır.¹⁴

Günümüzde Baltık devletlerinin bulunduğu bölgeyi üç coğrafi alana ayırmak mümkündür; batıdaki kıyı kesimi, tarıma elverişli orta bölge ve bir çok gölü ve ormanı barındıran doğu kısım. Kuzeyden güneye, batıdan doğuya iklimde önemli değişimler vardır. Bölgedeki yağış miktarı ve sıcaklıklarda önemli oranda farklılıklar vardır; batı kıyılarındaki ılıman iklim, iç kesimlerde doğuya doğru gidildikçe aşırı sıcaklıkların(daha sıcak yazlar, daha soğuk kışlar) olduğu bir iklime doğru değişir. Ayrıca güneyde yazlar daha uzun olduğu için, Litvanya'da yazlar Estonya'ya göre tam üç hafta daha uzun sürmektedir.¹⁵

Bölgenin akarsuyu bakımından zengin olması ilkçağlardan itibaren tüccarların bu bölgeyi ticaret yolu olarak kullanmasına neden olmuştur. Bu durum bölgeye dışarıdan ilginin artmasında ve komşu olan güçlerin bu bölgeye yönelmesinde önemli bir faktördür. Bunun yanında bölgede ilk çağlardan beri kehribar yetiştirildiği için bu coğrafya, kehribar deposu olarak da bilinmekteydi. Ayrıca bölgenin genel itibarıyla düz bir alan olması ve doğal engel oluşturabilecek dağlardan mahrum olması da bölgenin işgal ve istilalara açık hale gelmesinde etkili olmuştur.

1.2. Baltık Ülkelerinin Etnik Yapısı ve Baltık Devletlerinin

Ortaya Çıkışı

Bu başlık içerisinde öncelikli olarak ilk alt başlıkta Baltık milletlerinin etnik kökenlerinin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonraki alt başlıkta bağımsızlıklarını kazanma sürecinde bu bölgede hakim ve egemen olan güçlerin kimler olduğu ve bu güçlerin, bölgedeki milletlerin ve kimliklerin gelişimindeki katkılarının ne olduğu açıklanacaktır. Son alt başlıkta ise bağımsızlık sürecinin daha

¹⁴Pascal Lorot, *Baltık Ülkeleri*, çeviren: Hüsni Dilli, İstanbul 1991, s. 9-10.

¹⁵ Andres Kasekamp, *a.g.e.*, s. 2.

iyi anlaşılması adına, Baltık coğrafyasındaki ulusal uyanışların nasıl bir yol haritası izlediği açıklanacaktır.

1.2.1. Bölgede İlk Yerleşimler ve Baltık Milletlerinin Kökenleri

Söz konusu bölgede yaşamış olmamasına rağmen, Baltık Denizi'nin güneydoğu kıyılarında ikamet eden insanlardan ilk kez bahseden, I. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Tacitus'tur. Yazmış olduğu 'Germania' isimli eserde, bu bölgedeki insanları 'Aestii' (Balt) diye tanımlamıştır. Bahsi geçen kitapta 'Aestii', bölgede yaşayan Litvanları, proto-Letonları(Leton ortak adını almadan öncesi kabileler) ve Estonları ifade etmek için kullanılmıştı.¹⁶ Ancak bahsi geçen bu kavimler bu bölgeye çok önceden gelip yerleşen topluluklardı.

Baltlar, genellikle Baltık Denizi'nin doğu kıyılarında yaşayan ve Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olan Balt dillerini konuşan ve konuşmuş olan etnik bir grup olarak tanımlanır. Günümüzde bu dil ailesine ait sadece Litvan ve Leton dilleri vardır. Baltlar ve onların soydaşları olan Leton ve Litvanlar en az 4000 yıldır Baltık Denizi kıyılarında yerleşik bir hayat sürmektedirler.¹⁷

Hint-Avrupa kökenli söz konusu topluluk, yerli halkı kendine tabi kılıp asimile edince, M.Ö. 3000'li yılların sonlarında Balt kabileleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu Balt kabilelerinden olan 'Prussian', 'Yotvingian', Leton ve Litvan kabileler M.S 1000'li yılların başında belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Baltlar, Vistula nehrinden Dniiper ve Oka nehri havzasına kadar olan bölgeye yayılmış durumdaydı.¹⁸

İ.S. 900'lu yıllarda bugünkü Letonya topraklarında dört ayrı proto-Leton kabilesi gelişmiştir. Bugünkü Leton (Latvia) milletine adını veren 'Lattgallian'lar öncülüğünde bu dört Balt kabilesi ve Fin-Ugar dil ailesine mensup 'Liv'lerin bir

¹⁶ Kevin O'connor, *Culture and Customs of The Baltic States*, ABD 2006, s. 7.

¹⁷ Skirma Kondratas - Ramunas Kondratas, *The History of Lithuania*, Vilnius 2015, s. 27.

¹⁸ Gös. yer.

araya gelip ortak bir dil konuşan bir milletin –Letonlar- oluşması, ancak 1600’lu yıllarda gerçekleşebilmiştir.¹⁹

Litvanlar ise, diğer Balt kabilelerinin aksine 11. yüzyılın başlarında gevşek yapılı bir devlet haline gelmiş ve ortak bir Litvan kültürü oluşmaya başlamıştır. O tarihlerde Batı Avrupalı bir misyoner, eserinde Litvan kelimesini kullanmış ve bir ortak kralın varlığından bahsetmiştir.²⁰

Estonlar ise Fin-Ugar dil ailesinin Fin kolundan gelmektedir ve en azından dilsel olarak Letonlar ve Litvanlar ile arasında bir bağ yoktur. Estonlar diğer Fin-Ugar boyları gibi Rusya’daki Volga bölgesine M.Ö. 3000-2500 yılları arasında Baltlardan da önce gelmişlerdir.²¹ Estonlar etnik olarak farklı kabilelere ayrılmamış olsalar bile ülkenin güneyinde ve kuzeyinde yaşayanlar arasında bir kültür farklılığı vardı. Kuzey sahillerinde ve adalarda yaşayanlar doğrudan bir İskandinav etkisine maruz kalmışlardı.²²

1.2.2. Baltık Coğrafyasında Söz Sahibi Olan

Paydaşların Dönüşümdeki Gücü ve Etkileri

Bölgede 13. yüzyıldaki Alman istilas ve fetihlerinden önce Baltlar ve Estonlar çiftçilik yapmaktaydı ve ayrıca pagan inançlara sahiptiler. Siyasi olarak da organize olmayan küçük, kendi başına hareket eden kabileler halindelerdi. Bu durum Alman fetihleri döneminde bağımsızlıklarını koruyamamalarının nedeni olarak görülebilir. Bu dönemde sadece Litvanlar bir krallık kurmayı başarmışlardı.²³

1100’lü yılların sonlarında, bugünkü Leton toprakları, Dugava nehrini kullanan Batı Avrupalı tüccarlar tarafından sık sık ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bölgeye gelen Alman tüccarlar aynı zamanda yanlarında pagan Balt ve Fin-Ugar

¹⁹ *History of Latvia: A Brief Survey*,
http://www.rsu.lv/eng/images/Documents/Publications/History_of_Latvia_brief_survey.pdf,
(01.06.2016), s. 14.

²⁰ Skirma Kondratas - Ramunas Kondratas, *a.g.e.*, s. 31-32.

²¹ Kevin O’conner, *a.g.e.*, s. 7-8.

²² Andres Kasekamp, *a.g.e.*, s. 8

²³ Kevin O’connor, *a.g.e.*, s. 8.

kabilelerini Hristiyanlığa geçirmeye çalışan misyonerleri de getirmişlerdir. Pagan inanışlarına bağlılıktan ötürü, yerli halk yabancı bir dinin zorunluluklarına –özellikle Hristiyan ritüellerine- karşı çıkmışlardır.²⁴ Bunun yanında 11. yüzyılda bölgede Slav misyonerlerle birlikte Ortodoksluk'un görülmeye başlamasıyla birlikte Papa, 1198 yılında bölgeye yönelik bir haçlı seferi başlatılmasını istemiştir.²⁵ Böylelikle bölge halklarının Hristiyanlaşması süreci başlamıştır.

1200'li yılların başında bugünkü Estonya topraklarının kuzey kıyıları Danlar tarafından, güney kısmı ve bugünkü Letonya toprakları da bölgeyi Hristiyanlaştırmaya gelen Almanlar tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Bu dönemde Eston köyleri Dan kaleleri haline getirilmiş ve Danimarka himayesindeki bölge 'Danishdown' adıyla anılmaya başlanmıştır. Almanların kontrolü altındaki bölge de 'Livonya' adıyla feodal bir konfederasyon haline getirilmiştir. Bu dönemde günümüzdeki önemli Baltık kentleri de kurulmaya başlamıştır. Riga 1201 yılında Almanlar²⁶, Talinn de 1219 yılında Danlar tarafından kurulmuştur.²⁷

Böyle bir ortamda 13. yüzyıldan itibaren çoğu Balt kabilesi Hristiyanlaşmaya başlamıştır. Hayatta kalan bazı liderler ve yerel elit topluluklar Almanlaşırken, fethedilen topraklarda yaşayan köylüler ise koloniyal bir ilişki içinde oldukları, yabancı bir üst sınıfla birlikte varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu düzen içinde Leton ve Eston köylüler kendi dil ve kostümlerini koruma imkanına sahip olmuşlardır.²⁸

Danimarkalıların yönetimi altında bulunan kuzey Estonya'da 1343-1345 yıllarında yaşanan çiftçi ayaklanması Almanlar tarafından desteklenmiş ve bu isyanın ardından bu bölge de 1346 yılında Almanlar tarafından satın alınmıştır.²⁹ Böylelikle bölgede Alman egemenliği de genişleme imkanı bulmuştur.

13. yüzyılın ortalarında Litvanlar, Mingaudas önderliğinde bir araya gelerek bir devlet kurmuşlardır. Kral Gediminas liderliğinde 14. yüzyılın başlarında, Moğol

²⁴ *History of Latvia...*, s. 8.

²⁵ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 8.

²⁶ *History of Latvia...*, s. 9.

²⁷ *History of Tallinn*, <http://www.tallinn.ee/eng/History-of-Tallinn>, (12.08.2016).

²⁸ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 13.

²⁹ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 10.

saldırılarının etkisiyle de, bugünkü Batı Rusya ve Ukrayna topraklarını ele geçirmişlerdir ve böylelikle sınırları Baltık denizinden Karadeniz'e kadar uzayan bir coğrafyaya yayılmıştır. 1385 tarihinde Polonya Krallığı ile Büyük Litvanya Düklüğü arasında yapılan Krevo Birleşmesi ile Büyük Dük Jogaila ile 11 yaşındaki Polonya Kraliçesi Jadwiga evlenmiştir. Böylelikle 1386 yılında Jogaila Hristiyanlığı kabul ederek baptist olmuş ve Polonya tahtına da oturmuştur.³⁰ Bu birleşme sonucunda Polonya-Litvanya devleti de kurulmuş olmaktadır.

Bu sistem içinde Polonya Krallığı ve Büyük Litvanya Düklüğü aynı hanedan tarafından yönetilse de, iki ülkenin içişlerinde kendi yasal sistemleri devam etmiştir. Her iki ülke de kendi meclislerini organize etmişlerdir.³¹ Bu birlik içinde Litvan köylüleri serfleşirken³², Litvan elitleri de Lehleşmiş, Leh kilise ve topluluğunun dili ve kültüründe asimile olmuşlardır.³³

16. yüzyıl başlarında bölgede yeni bir aktör söz sahibi olmak amacıyla ortaya çıkmaya başlamıştı. IV. Ivan önderliğinde Ruslar göz ardı edilemeyecek bir gücü ve Livonya Konfederasyonu'nun hüküm sürdüğü bölgeye doğru genişleme çabası içindeydi. Ancak bu genişleme çabası Ruslar açısından pek başarılı olmamıştır ve bölgede Rus egemenliğinin kurulması özellikle İsveç Krallığı ve Polonya-Litvanya Birliği'nin çabalarıyla engellenmiştir.

Bölgeye yönelik olarak günden güne yoğunlaşan Rus tehlikesine karşılık olarak Polonya Krallığı ve Büyük Litvanya Düklüğü arasındaki bağlar daha da kuvvetlenmeye başlamıştır. Bu tehdit karşısında 1569 yılında yapılan Lublin Anlaşması ile iki devlet, liderinin oylamayla seçildiği ve soylulardan oluşan ve 'Diet' isimli bir meclisi olan ayrılmaz bir devlet haline gelmiştir ve Leh-Litvan Birliği adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu birliğin oluşmasıyla günümüzdeki Belarus ve Ukrayna toprakları Leh idaresi, Livonya'daki toprakların bir kısmı da Litvan idaresi altına girmiştir. Kurulan bu Leh-Litvan Birliği, o tarihte Avrupa'nın en büyük

³⁰ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 10-12.

³¹ Satoshi Koyama, 'The Polish-Lithuanian Commonwealth as a Political Space: Its Unity and Complexity', *Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present*, Ed: H. Tadayuki Hayashi ve Fukuda Hiroshi, Sapporo 2007, s. 138.

³² Orta Çağ Avrupası'nda tarım arazilerinde çalışan ve araziler ile birlikte el değiştiren tarım işçisi.

³³ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 12.

devletlerinden biri haline gelmiştir. Ancak kötü yönetimin etkisiyle ilerleyen tarihlerde özellikle İsveç Krallığı ve Çarlık Rusyası karşısında etkili olamamıştır.³⁴ Bu birlik içinde Lehçe resmi dil ve ortak dil olmasına rağmen, özellikle Büyük Litvanya Düklüğü'nin kuzey batısında yaşayan köylüler tarafından Litvanca da konuşulmaya devam etmişlerdir.³⁵

1558 yılında başlayan ve aralıklarla 1582 yılına kadar süren Livonya Savaşı dönemi içinde, 1561 yılında, Livonya Konfederasyonu dağılmıştır ve bu konfederasyonun önemli bir kısmı 'Kurland Düklüğü' (günümüzdeki Letonya'nın güneybatı kısmı) adıyla Polonya-Litvanya devletinin bir parçası haline gelmiştir.³⁶ Bu savaş yaşanırken bölgede başka bir güç de -İsveç Krallığı- hakimiyet kurmaya başlamıştır. 1560'lı yılların başlarında özellikle Kuzey Estonya'da etkisi görülmeye başlayan İsveç Krallığı, 1584 yılına gelindiğinde bu bölgeyi Estland Düklüğü adıyla tamamen idaresi altına almıştır.³⁷ Bunu takiben yaşanan 1600-1629 Leh-İsveç savaşı sırasında Riga, İsveç Krallığı'nın egemenliğine girmiş ve bu savaş sonunda da Livonya toprakları, İsveç idaresi altına girerek 'Livland'(Estonya'nın güneyi ve Letonya'nın kuzeyi) adıyla anılmaya başlamıştır.

Eston ve Litvanlar için İsveç idaresi liberalizm ve aydınlanma dönemi olarak değerlendirilmekte hatta bazı tarihçiler bu dönemi 'Altın Dönem' diye de nitelendirmektedir. Bu değerlendirmenin nedeni Alman toprak lordlarının köylüye karşı acımasız olması ve buna ilaveten İsveç döneminden sonra gelen Çarlık döneminin de bir o kadar zalimce nitelendirilmesidir. İsveç kralı XI. Charles, yerli köylülerin faydalandığı bir girişim olarak, vergi alanının genişletilmesi için devasa bir kamulaştırma politikası başlatmıştır. Bu durum haklarından vazgeçmek zorunda kalan Alman elitler için zarar verici olsa da, Leton ve Eston köylülerinin durumlarının biraz da olsa düzelmesini sağlamıştır.³⁸ Ayrıca 1632 yılında Tartu

³⁴Gös. yer.

³⁵ Satoshi Koyama, *a.g.m.*, s. 140.

³⁶ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 14.

³⁷ Walter R. Iwaskiw, *Estonia, Latvia, and Lithuania: Country Studies*, Washington 1996, s. 14.

³⁸ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 14.

üniversitesinin ve 1680’li yıllarda ilk Eston papaz okulunun açılmasıyla birlikte Eston eğitimi de başlamıştır.³⁹

Rusların bölgeye olan ilgisi devam etmiş ve bölgeye hakim olabilmek için 18. yüzyılın başına değin beklemek zorunda kalmışlardır. 1700-1721 Kuzey Savaşı ve sonrasında imzalanan ‘Nystad’ Barışı ile Ruslar, İsveç idaresi altında olan Estland ve Livland’ı kendi toprakları arasına katmışlardır. Böylelikle Çarlık Rusya’sı Baltık bölgesinde hakim bir güç haline gelmiştir. Bölgedeki Rus genişlemesi 1772 yılında Polonya’nın ilk parçalanmasıyla günümüzdeki Letonya’nın doğu kısmını kontrol altına alarak devam etmiştir. 1795 yılında meydana gelen Polonya’nın üçüncü parçalanmasında ise Kurland Düklüğü ve bugünkü Litvanya toprakları da Rus egemenliği altına girmiştir.⁴⁰ Burada Polonya’nın ikinci parçalanma döneminden Baltık coğrafyasında bir etkisi olmaması nedeniyle bahsedilmemiştir.

Rus yönetimi idaresinde yaşayan bölgedeki Alman sınıf, Rus çarlığına güçlü bir bağlılık göstermişlerdir. Ayrıca bu dönemde Alman üst sınıfının yerel köylü sınıfı üzerindeki kontrolü üst düzeye ulaşmış ve köylü kesimi üzerindeki vergi baskısı artmıştır. Bunun bir sonucu olarak serflik karşıtı sesler yükselmeye başlamıştır.⁴¹

Rus yöneticiler daha etkili bir devlet yaratmaya çalışırken, serfliğin anormal koşulları bu sürece engel olmaktaydı. İmparatorluk içindeki serflerin kötü durumu özellikle II. Catherine’yi ilgilendirmiştir. II. Catherine, 1764 yılında Estland ve Livland’taki yerel duruma hakim olmak için bölgeyi ziyaret etmiş ve serflik sorununun çözülmesi için bir komisyonun kurulmasını istemiştir. Ancak bu sorunun çözümü 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Serfliğin kalkması, Estland’da 1816 yılında, Kurland’da 1817 yılında ve Livland’da 1819 yılında gerçekleşmiştir. Litvanya da ise serfliğin kalkması için bölge halkı 1861 yılına kadar beklemek zorunda kalmışlardır.⁴²

³⁹ Walter R. Iwaskiw, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰ Andrew Parrott, ‘The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence’, *Baltic Defence Review*, Sayı 8, Cilt 2, Yıl 2002, s. 133.

⁴¹ Walter R. Iwaskiw, *a.g.e.*, s. 15.

⁴² Kevin O’connor, *a.g.e.*, s. 16.

1.2.3. Baltık Milletlerinin Ulusal Uyanışları

19. yüzyılın başlarında Letonlar ve Estonlar edebiyat dillerini geliştirmeye başlamışlardır. Aslında Alman bir aydın olan Johann Gottfried Herder, 1760'lı yıllarda Leton ve Eston köylülerinin efsanelerini, fablarını ve şarkılarını bir araya getirmeye başlamıştır. Her ne kadar Baltık bölgesinde yerel dillerdeki yayınlar Alman aydınların kontrolünde olmaya devam etse de, 1820'li yıllara gelindiğinde haftalık bir Leton gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Böylelikle yerel aydın sınıf ve okuryazar bir kitle, Baltık insanının 'ulusal uyanışı' için gerekli olan önkoşulların ortaya çıkmasını sağlamışlardır.⁴³ Bunun yanında kültürel olarak bir uyanış da söz konusu olmuştur. Estonların milli destanı 'Kalevipoeg', Eston dilinde ilk kez 1862 yılında yayınlanmış ve buna ilave olarak 1869 yılında da ilk kez ulusal bir şarkı festivali Tartu'da yapılmıştı.⁴⁴ Öte yandan Letonların ilk milli şarkı festivali de 1873 yılında gerçekleştirilmiştir.

Vurgulamak gerekir ki, Estonlar ve Letonların ulusal uyanışları Rus yönetiminden kurtulmak arzusuyla değil; kültürel, politik ve ekonomik olarak Alman kontrolündeki elinde olan sistemin haksızlığı karşısında kendi ulusal kimliklerini ifade etmek içindir. Letonlar ve Estonlar daha fazla fark edilmek ve yaşadıkları yerlerde kültürel ve ekonomik özgürlüğü elde etmeyi istemektedirler.⁴⁵

Diğer taraftan Litvan aydın sınıfı Leh kültür dünyası içerisinde yer almasına rağmen, 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Litvan dili, Litvan köylülerinin neredeyse tamamı tarafından konuşulmaktaydı. Ayrıca Eston ve Letonların ulusal uyanışlarını Alman aydınlar başlatırken, Litvan topraklarında bu görevi Litvan rahipler üstlenmiştir. Basın yasağının olduğu bir dönemde bu rahiplerden biri Litvan dili ve kültürünü canlı tutmak için o dönemde Prusya sınırları içerisinde kalan bölgeden(günümüzdeki Kaliningrad) kitap kaçakçılığını teşvik etmiştir. Buna ilave olarak yine aynı bölgede 1880'li yıllarda Litvanca gazete basılıyordu. Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak, Leh kültürü etkisinde büyütülmüş birçok eğitimli

⁴³ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁴ <http://estonia.eu/about-estonia/history/estonias-history.html>, (25.05.2016).

⁴⁵ Göş. yer.

Litvan, kimlik olarak artık kendilerini Litvan köylülerine daha yakın görmeye başlamışlardır.⁴⁶

1.3. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Baltık

Ülkeleri

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Baltık ülkelerini etkileyen en önemli olaylardan biri Çarlık Rusya'sının yaşamış olduğu ekonomik zorluklar ve imparatorluk içerisinde toprak reformunun istenildiği şekilde yapılamaması idi. Özellikle 1905 Japon-Rus savaşında alınan yenilgi ile iyice kötüleşen ekonomik koşullar sonucunda, sanayileşmiş birçok şehirde –ki bu şehirler arasında Baltık bölgesindeki önemli şehirler vardır- Çar karşıtı ayaklanmalar yaşanmış ve Rusya'da Bolşevik Devrimi'ne kadar giden süreç başlamıştır.

Rusya içerisinde iç karışıklık devam ederken 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Çarlık bütün dikkatini dış düşmanlara –özellikle Almanlara- yöneltmiştir. Savaş sırasında Baltık bölgesi, Alman-Rus savaş hattında bir bölge olmuş Rusların yaşadığı çöküntü ile savaşın sonunda tamamen Alman işgaline uğramıştır.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesini takiben Baltık bölgesi Alman işgali altındaydı. Ancak bu savaştan mağlup çıkan Almanlara karşı bölge milletleri bir uyanış yaşayarak özellikle de İngilizlerin desteğiyle önce bölgedeki Almanlara karşı daha sonra da bölgeye intikal eden Kızıl Ordu karşısında bir bağımsızlık mücadelesine girmişlerdir. Yaklaşık iki yıl süren çok yönlü mücadeleler sonunda üç Baltık ülkesinin de bağımsızlığı gerek Sovyetler Birliği gerekse diğer Batı Avrupalı devletlerce tanınmış ve bu üç Baltık ülkesi, bağımsız devletler olarak uluslararası siyasette yerlerini almıştır.

Bağımsızlarını kazanan bu devletler, gerek siyasal yapılarını gerekse de sosyal, kültürel ve ekonomik sistemlerini dönemin şartlarına uygun olarak yeniden

⁴⁶ Kevin O'connor, *a.g.e.*, s. 18.

inşa etme sürecine girmişlerdir. Hatta almış olduğu bazı kararlarla dünyada ilk olma özelliğini de taşımışlardır. Örneğin Estonya o dönemde kültürel özerklik tanıyan ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Ancak aşağıdaki ilgili bölümde değinileceği üzere bu devletlerin özellikle çözmeleri gereken önemli sorunları bulunmaktaydı.

1.3.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Baltık Ülkelerindeki Siyasi Hareketlilik

Çarlık Rusyası'nda 1861 yılında serfliğin kaldırılmasıyla birlikte, köylü sınıfı bireysel özgürlüğünün yanı sıra toprak sahibi de olabilecekti; ancak uygulamada köylüye dağıtılan topraklar yine zengin toprak sahiplerinin malı olmaya devam edecek köylü de bu toprakların işletme bedelini toprak sahiplerine ödeyecekti. Ancak köylüye ağır şartlar altında dayatılan bu uygulama sonunda çok sayıda insan topraklarını bırakıp sanayinin gelişmesi sonucunda sanayi işçisi olmayı tercih etmişlerdir. Böylelikle Rusya'da işçi sınıfı gelişmeye başlamıştır. Toprak reformunun başarısızlığı üzerine Rus aydınlar, köylüye yönelmeye başlamış ve köylülerin aydınlanması için çabalamışlardır. Bunun sonucudur ki sosyalist fikirler Rusya içerisinde kabul görmeye ve yayılmaya başlamıştır.⁴⁷

Çarlık Rusya'sında sanayileşmenin artmasıyla birlikte Baltık bölgesinde de sanayileşme gelişmiştir. Riga, Liepaja ve Tallinn; liman ve endüstri merkezleri olarak oldukça önemli bir atılım göstermişlerdir. Letonya ve Estonya'da bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Tallinn 1871 yılında Eston nüfusun yarısından biraz fazlasına sahipken 1897 yılı itibarıyla Eston nüfusun tam üçte ikisine sahip hale gelmiştir. Riga'da aynı sürede Leton nüfusu yüzde 23'ten yüzde 42'e yükselmişti. Baltık insanların şehirlerdeki oranının artmasıyla yerel dillerde eğitim de verilmeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonunda eğitim düzeyinin gelişmişliği Baltık bölgeleri Rusya içinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti. 1904 yılında Estonlar, Tallinn

⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Dünya Tarihi*, İstanbul 2010, s. 1105-1106.

meclisinde çoğunluğu ele geçirmiş, diğer yandan 1897-1906 arasında Leton çoğunluk dört büyük şehir meclisinde seçimleri kazanma başarısını göstermiştir.⁴⁸

Litvanya ise diğer bölgelere nazaran farklı bir durumdaydı. Estonya ve Letonya'nın aksine Litvanya neredeyse tamamen bir tarım ülke idi. Az sayıdaki şehir merkezlerinde ise, etnik Litvanlar çoğunluğu oluşturmamaktaydı. Enteresan bir şekilde 19. yüzyıl sonunda her üç Litvan'dan biri, Kuzey Amerika'da yaşamaktaydı.⁴⁹ Hatta bugün başkent olan Vilnius nüfusunun ezici çoğunluğunu Yahudi ve Lehler oluşturmaktaydı. Diğer taraftan Prusya da denilen Küçük Litvanya, Almanya içinde kalmıştı ve Çarlık himayesindeki bölgedeki Litvan köylülerinin büyük çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu ve bölge sanayileşme açısından zayıftı. Litvan bölgeleri söz konusu kırsal olma özelliğini 19. yüzyılın ortalarına kadar korumuştur.⁵⁰

Çarlık Rusyası'nda siyasal örgütlenmelerin çoğalmaya başlaması, benzer şekilde Baltık bölgesine de yayılmıştır. Litvanya'da bir işçi sınıfının yokluğuna rağmen 1896 yılında Vilnius'da bölgenin ilk siyasal partisi(Litvan Sosyal Demokratik Partisi) -hem de sosyalist özellikte olan- kurulmuştur. Bu parti aynı zamanda Litvanya'nın ilk siyasal partisidir.⁵¹

1904-1905 Japon-Rus Savaşı sırasında Rus ekonomisi ağır bir kriz içine girmişti. Bu savaşın sonrasında Rusya'nın mağlubiyetiyle de, ekonomi iyiden iyiye bozulmuş, gerek tarımsal üretim gerekse de sanayi üretimi oldukça olumsuz etkilenmiştir. Böyle bir ortamda Ocak 1905'de St. Petersburg'da başlayan işçi grevi zamanla Rusya'nın diğer büyük şehirlerine de yayılmıştır.⁵²

Rusya'da yaşanan bu olaylar Baltıkları da etkilemişti. Riga ve Tallinn gibi kentlerdeki huzursuzluk oldukça şiddetli olmuştur. Evrensel bir hak olarak basın ve meclis özgürlüğü edinmek, göstericilerin ve grevcilerin temel amaçları olmuştur. 1905 Kasım'ında yurt genelinde meclisler toplanarak (Riga'da 1000 Leton delege,

⁴⁸ Romuald J. Misiunas - Rein Taagepera, *The Baltic States Years of Dependence 1940-1990*, California 1993, s. 6-7.

⁴⁹ Romuald J. Misiunas - Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁰ Kevin O'Connor, *a.g.e.*, s. 19.

⁵¹ Aynı yer.

⁵² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 1107-1108.

Tartu'da 800 Eston delege) ulusal özerkliklerini istemişlerdir. Kırsal kesimdeki durum ise daha karışıktı. Alman soylular köylülerin hedefi olmuş ve yaklaşık 200 konak yakılarak, 100 kadar soylu insan öldürülmüştür. Bu olayların sonucudur ki binlerce insan idam edilmiş, hapse atılmış ya da Sibiry'a sürülmüştür. Litvanya'da ise durum diğer bölgelere nazaran biraz daha farklıydı. Burada çoğunlukla Rus okulları ve Ortadoks ruhban sınıfı üyeleri hedef alınmıştı. 1905 Aralık'ında, Vilnius'da 2000 delegeli bir Milli Kongre toplanmıştır. Kongre almış olduğu kararda; özellikle otonomi, etnik Litvan bölgesinde yerel yönetimin merkezileşmesi ve Litvan dilinin yerel yönetimlerde kullanılmasını istemiştir. Yaşanan gelişmeler doğal olarak, Baltık milletlerinin milli uyanışlarının şiddetlenmesine zemin hazırlamıştır. 1905 olayları sırasında çok sayıda lider sürgün edilmesine rağmen, Estonlar ve Letonlar Duma(Sovyet Meclisi)'da temsil edilme imkanını bulmuştur. Litvanlar da ulusal politikacılarından oluşan bir grupla bu mecliste yer almışlardır. Yerel dilde basın üzerindeki sınırlamaların kaldırılması üç ülke insanını da olumlu yönde etkilemiştir.⁵³

1.3.2. Birinci Dünya Savaşında Baltık Ülkelerinin

Durumu

1905 yılındaki olaylardan sonra başlayan normalleşme dönemi, 1 Ağustos 1914 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Rus Çarlığı'na savaş ilan etmesiyle sona ermiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte Leton ve Estonlar Çar'ı destekleyerek Çarlık ordusunda yer almışlardır.⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında Baltık coğrafyası, Rus ve Alman güçleri arasındaki çatışmalara sahne olmuştur. Rusya'nın pozisyonunun zayıflamasıyla, Almanlar bütün Baltık bölgesini işgal edip dominant hale gelmişlerdir. Savaşın ilk yıllarında Alman güçleri, Litvanya'nın tamamını ve Letonya'nın yarısını işgal etmişlerdi. Takip eden iki yıl boyunca durum değişmezken savaşın son altı ayında ise

⁵³ Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 7-8.

⁵⁴ Kevin O'Connor, *a.g.e.*, s. 20.

Alman güçleri, Letonya'nın diğer kısmını ve Estonya'nın tamamını da işgal etmişlerdir.⁵⁵

Ruslar için Kuzey cephesinin savunulmasında oldukça önemli olan Kaunas'a, Alman güçleri 8 Ağustos 1915 tarihinde saldırmışlardır. Ertesi gün bu saldırı Ruslar tarafından püskürtülmüştür; ancak Rus topçularının dikkatsizliği sonucunda kendi kuvvetleri zarar görmüş ve 17 Ağustos 1915 tarihinde Ruslar bütün silahlarını ve çok miktarda cephaneliği bırakarak geri çekilmişlerdir. Vilnius da 26 Eylül 1915 tarihinde Almanların eline geçmiştir. 26 Eylül 1915 tarihinde Alman saldırıları sona erdiğinde, bölgedeki Alman hattı Riga'dan Duagavpils'e kadar Duagava nehri boyunca uzanan bir genişliğe ulaşmıştır.⁵⁶

1915 ilkbaharında, Almanlar sadece Letonya'nın güneybatı bölümünde küçük bir kısım ve Batı Litvanya'nın bazı bölgelerini ele geçirmişlerdi. Ancak Eylül sonunda ise Litvanya'nın tamamı ve Letonya'nın yarısı Alman işgali altındaydı. Litvan milliyetçiliğinin merkezi olan Vilnius Almanların elindeydi ve aynı şekilde Leton milliyetçilerinin önemli merkezi olan Riga da cephe hattında yer almaktaydı.⁵⁷

Durağan devam eden iki yılın sonunda 7 Ocak 1917 tarihinde Rusların 12. Ordusu Aa Nehri savaşı olarak bilinen saldırıyı başlatmışlardır. Bu sürpriz saldırıda – öncü bombardıman olmadan- Ruslar bazı başarılar kazanmış ve 9 Ocak 1917 tarihinde Jelgava ve Tukumn gibi Leton şehirleri Almanlardan geri alınmıştır. 22 Ocak 1917'de başlayan ve ay sonuna kadar süren Alman karşı saldırılarına rağmen Ruslar elde ettiği kazanımları korumuşlardır. Almanlar 1 Eylül 1917 tarihinde Riga saldırısını – ki Riga savaşı Doğu cephesindeki Alman ve Rus kuvvetleri arasındaki son savaştır- başlatmışlardır. Bu saldırı ile Almanlar, Riga'nın batısında konuşlanmış olan Rus kuvvetlerini temizlemeyi ve bir Alman ilerleyişiyle Rusların zayıflamaya başlayan savaş çabalarını çökertmeyi amaçlamışlardır. Almanlar ilk gün Duagava nehri üzerine bir köprübaşı kurmuş ve ertesi gün de şehirden çekilen Rus askerlerinin peşine düşmüşlerdir. Riga operasyonunun başarılı olmasından sonra Almanlar, 11 Ekim 1917 tarihinde Albion operasyonunu başlatmışlardır. Yaklaşık 20 bin kişilik bir

⁵⁵ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 134.

⁵⁶ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 136.

⁵⁷ Gös. yer.

askeri birlikle hem karadan hem de denizden yapılan girişimlerle; Saaremaa, Hiiumaa ve Muhu gibi Eston adaları saldırıya uğramıştır. 13 bin kişilik Rus savunmasının direnişe yardım etmesine rağmen 20 Ekim 1917’de söz konusu üç ada Almanların eline geçmiştir.⁵⁸

Rusya’da 1917 yılında yaşanan Bolşevik devriminden sonra, Bolşevikler için Dünya Savaşını sona erdiren Brest-Litovsk 3 Mart 1918 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmanın görüşmeleri yapılırken Almanlar 18 Şubat 1918 tarihinde ‘Faustschlag’ operasyonunu başlatmışlar ve 25 Şubat’ta da Tallinn’i işgal etmişlerdir. Anlaşmanın imzalandığı anda Almanlar, Letonya ve Estonya’nın tamamında kontrol sahibiydi; ancak Almanlar bu bölgede Baltık milliyetçiliğinin yükselişiyle karşılaşacaklardı. Baltık devletlerinin tamamında, bağımsızlık hareketlerinin dayanağını oluşturan milli kimlik duygusu yükselişe geçmiş durumdaydı.⁵⁹

1.3.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık Süreci

Modern Baltık tarihi, bölgede büyük güçlerin çatışmasıyla şekillenmiştir. Rus ve Alman imparatorluğunun dünya savaşı sonucunda eş zamanlı çöküşü üç Baltık milletine kendi ulusal devletlerini yaratma fırsatını sağlamıştır. Savaştan sonra, 16 ve 24 Şubat 1918’de sırasıyla Litvanya ve Estonya bağımsızlığını ilan etmiştir. Batıdaki savaşın sonra ermesinden sonra 18 Kasım’da da Letonya bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶⁰ Ancak bu ülkelerin bağımsızlıklarını ilan ettikleri dönemde Baltık ülkeleri tamamıyla Alman işgal altındaydı ve bu ülkeler ülkelerindeki işgalci güçleri – Almanları ve Kızıl Ordu’yu- bertaraf etmek için yoğun bir mücadele içine girmişlerdi. Bu üç ülkede özellikle Britanya’nın desteğiyle gerek dışarıdan gelen düşmanlara gerekse ülke içlerinde Bolşevik rejim yanlılarına karşı uzun süre mücadele verilmiş ve bu doğrultuda çok sayıda çatışma, çarpışma ve savaş yaşanmıştır. Bu durumu bazen Baltık milletlerinin tek başına verdiği bir direniş,

⁵⁸ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 137-139

⁵⁹ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 139.

⁶⁰ Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 8.

bazen de ortak düşmana karşı birlikte verdikleri mücadele şeklinde kendini göstermiştir.⁶¹

1920 yılına gelindiğinde üç Baltık ülkesi sırasıyla 2 Şubat'ta Estonya, 12 Temmuz'da Litvanya ve 1 Ağustos'ta Letonya, Sovyetler Birliği ile barış anlaşmaları imzalamışlardır.⁶² Böylelikle her biri de doğudaki en önemli komşusu ve eski hamili tarafından tanınmıştır. Diğer taraftan 1921-1922 yılları arasında da diğer Batı Avrupalı devletler bu üç ülkeyi tanımışlardır. Bu doğrultuda 21 Eylül 1921 tarihinde üç Baltık ülkesi de, Millet Cemiyeti'nin birer üyesi olarak kabul edilmiştir.⁶³ Bundan böyle üç devlet ulus inşa etme çalışmalarını herhangi bir engelleme olmadan yürütebilirdi.

Bağımsızlık başarısı üç ülke için de aynı sorunları getirmiştir. Üç ülke de sosyal, ekonomik ve siyasi yapılanmalarını ulus devlet modeline uygun olarak reform etmeleri gerekiyordu. Hala toprakların dağıtılmasından yana olan toplumda toprak sahiplerinin durumu önemli bir konuydu. Savaş sırasında zarar gören ekonomilerin yeni uluslararası sisteme adapte edilmesi gerekiyordu. Bağımsız bir devlete uygun anayasal sistemlerin kurulması gerekiyordu.⁶⁴

Diğer ülkelerin aksine Litvanya'nın önemli bir diğer sorunu da, Vilnius konusudur. 7 Ekim 1920 tarihinde Litvanya ve Polonya arasında Batı Avrupalı devletlerin teşvikiyle bir antlaşma yapılmış ve Vilnius Litvanya'ya bırakılmıştı. Bu antlaşmadan iki gün sonra Leh kuvvetleri Vilnius'u ve yakın çevresini işgal etmiştir. Litvan kuvvetlerinin karşı saldırı ile başarılı olamayınca, Litvanya ve Polonya 29 Kasım 1920'de tarafsız bir bölge oluşturmuşlardır. Daha sonra yapılan bir halk oylaması ile Vilnius ve çevresi 8 Nisan 1922 tarihinde Polonya'ya dahil olmuş ve bu durum 1939 yılına kadar devam etmiştir.⁶⁵ 1939 yılında Polonya parçalanınca Vilnius SSCB tarafından işgal edilmiş ve bu bölgenin bir kısmında Sovyet askeri tesisi olması karşılığında Litvanya'ya geri verilmiştir.⁶⁶

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 144-154.

⁶² Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 10.

⁶³ *History of Latvia*., s. 27.

⁶⁴ Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 10.

⁶⁵ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 154.

⁶⁶ History of Vilnius, <http://www.truelithuania.com/history-of-vilnius-634>, (17.09.2016)

Baltık hükümetleri bağımsız ilanından sonra tüm dikkatlerini demokratik devlet oluşumuna ve radikal toprak reformu yapmaya çevirmişlerdi. 1918’li yılların sonlarında, halen Letonya ve Estonya’da çok sayıda köylü topraksızken, az sayıdaki Baltık Almanı önemli büyüklükte tarım arazisini elinde tutmaya devam ediyordu. Kazanılan bağımsızlık söz konusu Baltık beylerinin politik ve ekonomik hayattaki gücünü zayıflatmak için önemli bir fırsat vermiştir. Böylelikle Letonya ve Estonya’da radikal kararlar alınıp bu toprak sahiplerine herhangi bir tazminat verilmeden kamulaştırma yapılmış ve bu topraklar daha sonra küçük çiftçilere ve savaş gazilerine verilmiştir.⁶⁷

Rus pazarının kaybı Eston ve Leton endüstrilerini olumsuz etkilemişti; ancak yavaş da olsa bölge endüstrisi zamanla rekabetçi düzeye ulaşmayı başarmıştır. Üç ülkede de ekonomik koşullar; et, kümes hayvanları ve günlük ürünlerin ağırlıkta olduğu tarımsal üretime dayalı bir ihracat ekonomisi yaratmıştı. Üç ülkede de tarımsal ürünlerin toplanması, işlenmesi ve pazarlanması için devlet destekli kooperatifler ortaya çıkmıştır. Bu noktada, bu ülkelerin en önemli ihracat ortakları Britanya ve Almanya olmuştur.⁶⁸

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Baltık devletleri dünyadaki en demokratik ülkeler arasında yer almaktaydı. Parlamentolar devlet politikasında en üstte yer alıyordu, ulusal kurumlar inşa edilmiş durumdaydı ve ulusal azınlıklar haklarını almıştı ve kamusal alanda istihdam ediliyorlardı.⁶⁹ Örneğin Estonya, 1926 yılında Yahudilere vermiş olduğu kültürel özerklik ile dünyada azınlıklar konusunda ilk ülke olmuştur. Ancak üç toplumdan hiç biri gerekli sosyal, ekonomik ve siyasi kültüre veya sistemin desteklenmesi geleneğine sahip değildi. Radikal parlamenter sistemi ve seçim kuralları uzun süreli hükümetlerin oluşturulmasına engel teşkil etmiştir; örneğin Estonya’da 1919-1933 arası kurulan hükümetler ortalama 8 ay sürmüştür. Siyasi istikrarsızlık büyük buhranın etkisiyle de olumsuz etkilenmiştir.⁷⁰ Letonya’da da 12 yıllık parlamenter demokraside tam 14 farklı hükümet kurulmuştur.⁷¹

⁶⁷ Kevin O’Connor, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁸ Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 11.

⁶⁹ Kevin O’Connor, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁰ Romuald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁷¹ Kevin O’Connor, *a.g.e.*, s. 23.

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında en demokratik ülkeler arasında gösterilen Baltık ülkelerinde gerek iç –özellikle siyasal istikrarsızlık- gerekse dış faktörlerin etkisiyle, zaman içerisinde demokratik uygulamalardan vazgeçildiği görülmüştür. Litvanya’da 1926, Estonya ve Letonya’da da 1934 tarihinden itibaren otoriter rejimler yönetime hakim olmuştur.⁷²

1.4. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Baltık

Ülkelerinin Durumu

İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına yakın dönemde Baltık ülkeleri, Almanya ve Sovyetler Birliği ile çevrili durumdaydı. Almanya’nın savaş öncesi dönemdeki saldırgan tavırları bölge ülkelerini tedirgin etmesine rağmen işbirliğine gitme durumu mümkün olmamıştır. Savaşın başladığı dönemde tarafsızlık yanlısı politikalar izleyeceğini beyan eden Baltık ülkeleri bu arzularını yerine getirme fırsatı bulamamışlardır. Bölgeye savaşın başlamasından önceki dönemde hem Almanya’nın hem de Sovyetler Birliği’nin bölgeye ilgisi vardı ve bu durum, kendileri açısından stratejik bir hedefti.

Savaşın hemen öncesinde Almanya ve Sovyetler Birliği arasında kalan bu bölgenin, müttefik iki ülke arasında paylaşılmasından Baltık coğrafyası da etkilenmiş ve savaşın ilk yıllarında bölge Sovyet egemenliği altına girmiştir. Sovyetler Birliği, bölgede varlığını sağlamlaştırmak adına hızlı bir şekilde Sovyet destekli hükümetlerin kurulmasını sağlamıştır. Ancak savaş esnasında Almanya ve Sovyetler’in birbirinin düşmanı olmaları sonucunda bölge, bu kez de kısa süreli de olsa Alman işgaline uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının yanında yüzbinlerce bölge insanının da hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Savaş sona erdiğinde ise, Baltık ülkelerinin tamamında Sovyetler Birliği egemenlik kurmuştur. Yaklaşık 50 yıl süren Sovyet idaresinin bölgeye en önemli etkilerinden birisi, bölge demografisinin günden güne Baltık milletlerinin –özellikle

⁷² Gös. yer.

de Estonların ve Letonların- aleyhine değışmesi olmuştur. Bölge özellikle sanayileşmenin artmasıyla hem dışarıdan göç –çoğunlukla Sovyet yönetiminin desteklediği nitelikte- almış ve ‘yabancı nüfusu’ artmış, hem de aynı zamanda bölge milletlerinin zorunlu göçe tabi tutulmasıyla birlikte yerli nüfusu azalmıştır.

1.4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Baltık Ülkelerinin Görünümü

1930’lı yılların sonlarında üç Baltık ülkesi de tarafsız bir dış politika stratejisi izlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bulunan ülkeler arasında bölgesel işbirliği oldukça alt seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Litvanya ve Polonya arasındaki diplomatik sorunlar işbirliğini engellediği gibi, Finlandiya da güneyindeki herhangi bir ittifakla ilgilenmemektedir.⁷³

Tarafsızlık politikası çerçevesinde Baltık liderler, Almanya ve Sovyetler Birliği’nin olası etkilerini dengelemeye çalışmışlardır. Üç ülke de, hem Sovyetler Birliği (Litvanya 1926 yılında, Letonya ve Estonya 1932 yılında) hem de Almanya ile(üç ülke de 1939 yılında) saldırmazlık veya tarafsızlık anlaşmaları imzalamışlardır. 1938 tarihli İsveç tarafsızlık yasasından uyarlanan yasaları Letonya ve Estonya Aralık 1938’de, Litvanya ise Ocak 1939’da kabul etmiştir. Baltık ülkeleri tarafsızlık politikasını devam ettirmek isteseler de Britanya ve Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerinin Almanya’ya karşı ortak savunmaya katılmalarını arzu ediyordu.⁷⁴

Diğer taraftan bölgesel işbirliği doğrultusunda, 1923 yılında yapılmış olan Estonya ile Letonya arasındaki savunma ittifakı, Eylül 1934 tarihinde Litvanya’nın da katılmasıyla Baltık Antantı’na dönüşmüştür. Ancak bu işbirliği oldukça düşük seviyede kalmıştır. Böyle olmasında bu ülkelerin tehdit algılamalarındaki farklılıklar önemli rol oynamıştır. Çünkü Litvanya ve Letonya kendileri için Almanya’yı tehdit

⁷³ Roumald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁷⁴ Roumald J. Misiunas – Rein Taagepera, *a.g.e.*, s. 14.

olarak görürken, Estonya ise kendine Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamaktaydı.⁷⁵

Almanya'nın bu dönemdeki genişlemeci politikasından Baltık bölgesi de etkilenmiştir. Almanya, 22 Mart 1939 tarihinde Berlin'de Litvan devlet adamlarıyla yapılan görüşme sonucunda Klaipeda bölgesini(Almanların Memel olarak adlandırdıkları bölge) Litvanya'dan almış ve ertesi gün de Alman askerleri Klaipeda'ya girmiştir.⁷⁶ Bu bölge Küçük Litvanya'nın bir parçasıydı ve o dönemde nüfusu Alman çoğunlukta idi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu bölge Fransız yönetimine bırakılmıştı, ancak Litvanya Haziran 1923 tarihinde bu bölgeyi işgal etmiş ve 8 Mayıs 1924 tarihinde de Milletler Cemiyeti bu bölgenin Litvanya'ya ait olduğunu tasdik etmiştir.⁷⁷

Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ve Rus Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov arasında 23 Ağustos 1939 tarihinde imzalanan Rus-Alman saldırmazlık antlaşması -diğer bir ifadeyle Molotov - Ribbentrop Antlaşması- ile savaş hazırlıkları hız kazanmış ve Almanya'nın saldırganlığı iyiden iyiye artmıştır. Bu saldırmazlık anlaşmasına göre, iki taraf birbirlerine saldırmayacaktı, üçüncü bir devletle savaşılması halinde de bu üçüncü devlete yardım edilmeyecekti. Taraflardan birine karşı olan oluşumlara katılım sağlanmayacak ve ortak çıkarları ilgilendiren konularda iki ülke birlikte hareket edecekti. Baltık bölgesini yakından ilgilendiren bu anlaşmaya ek gizli bir protokol ile iki ülkenin nüfus alanları da belirlenmişti. Buna göre Estonya ve Letonya (bunlara ek olarak Finlandiya) Sovyet etkisine bırakılırken, Litvanya Alman nüfus alanı olarak kabul edilmişti. Ayrıca o dönemde Polonya içerisinde bulunan Vilnius'un Litvanya'ya ait olduğu iki tarafça da kabul ediliyordu.⁷⁸

⁷⁵ Gös. yer.

⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Dünya Tarihi*, İstanbul 2010, s. 357.

⁷⁷ Andrew Parrott, *a.g.m.*, s. 154.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 372-373

1.4.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında

Baltık Ülkeleri

1 Eylül 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmeye başlamasıyla birlikte, Rus-Alman Saldırmazlık Paktı ile belirlenen paylaşım alanları doğrultusunda Sovyetler Birliği, Estonya'dan kendisine deniz ve hava üssü verilmesini istemiş ve aksi takdirde ülkeyi işgal edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine de 28 Eylül 1939 tarihinde iki ülke arasında bir antlaşma imzalanarak, Sovyetler Birliği'ne Estonya'da üs ve askeri birlik bulundurma hakkı verilmiştir. Yine aynı şekilde Sovyetler Birliği 5 Ekim 1939 tarihinde Letonya ile 10 Ekim 1939 tarihinde de Litvanya ile buna benzer antlaşmalar imzalanmıştır.⁷⁹

Diğer taraftan Polonya'da başlayan Alman işgali ile birlikte, 17 Ağustos'ta Sovyetler Birliği orduları da Polonya'ya girmeye başlamıştır. 27 Eylül 1939 tarihinde Varşova'nın teslim olmasıyla birlikte Polonya haritalardan silinmiştir. İşgal tamamlanınca Almanya ve Sovyetler Birliği, 28 Eylül'de Polonya'yı paylaşım antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşma ile 1939 tarihli saldırmazlık anlaşmasında Almanya'ya bırakılan Litvanya, Sovyet etkisine terkedilmiştir. Buna karşılık olarak da, Almanlara Polonya'dan verilen bölge genişletilmiştir.⁸⁰

Sovyetler Birliği, Baltık ülkeleriyle 1939 yılında yaptığı antlaşmalara dayanarak bu ülkelere askerlerinin girişine izin verilmesini istemiştir. Bu istek neticesinde 15 Haziran 1940 tarihinde Litvanya'ya 16 Haziran 1940 tarihinde Estonya'ya ve 17 Haziran 1940'da da Letonya'ya Sovyet askerleri girmişti. Sovyet askerlerinin Baltık ülkelerine girmesiyle birlikte, Sovyet etkisi bu ülkelerde oldukça yoğun bir şekilde görülmeye başlamıştır. 14-15 Temmuz 1940 tarihinde Sovyetlerin kontrolünde yapılan seçimlerde üç Baltık ülkesinde de Sovyet destekçileri kazanmıştır. 21 Temmuz tarihinde de üç ülkedeki Sovyet destekli yönetimler Sovyetler Birliği'ne bağlanmayı istemişlerdir. Bunun üzerine Sovyetler Birliği de sırasıyla 3 Ağustos'ta Litvanya'yı, 5 Ağustos'ta Letonya'yı ve 6 Ağustos'ta

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 445.

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 444.

Estonya'yı Sovyetler Birliği'nin birer cumhuriyeti olarak kabul etmiştir. Böylelikle Baltık ülkelerinde açık ve seri bir şekilde Sovyetleştirme başlamıştır.

22 Haziran 1941 yılında Naziler Sovyetler Birliği'ne saldırınca, bu durumdan Baltık ülkeleri de etkilenmiştir. Bu tarihten sonra Baltık ülkeleri yavaş yavaş Alman işgali altında kalmaya başlamışlardır. Almanlar 1 Temmuz 1941'de önce Riga'yı ve yaklaşık bir hafta içinde de bütün Letonya'yı işgal etmişlerdir.⁸¹ Temmuz ayı sonu itibariyle Litvanya'da da Alman kontrolü kurulmuştur. Nazi Almanyası 17 Temmuz'da yayınladıkları bir kanunla Letonya, Litvanya ve Estonya'yı içine alan Estland Komiserliği'nin kurulduğunu açıklamıştır. Bu komiserlik içinde üç Baltık ülkesi özel bir bölge olarak kabul edilmiş ve bunlara birer komiser atanmıştır.⁸²

Nazi Almanyası'nın diğer cephelerde yenilgi almaya başlamasıyla birlikte, 1944 yazı itibariyle Sovyetler Birliği tekrardan Baltık ülkelerini ele geçirmeye başlamıştır. Eylül ayı itibariyle Estonya'nın, Kasım ayı itibariyle de Letonya'nın çok büyük kısmı Almanlardan temizlenmişti. Böylelikle Baltık bölgesinde yeniden Sovyetler Birliği egemen olmuştur. Mayıs 1945 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ayağı sona erdiğinde, Baltık ülkelerinin üçü de artık Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındaydı. Bu tarihten Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçte bu üç ülke, Sovyetler Birliği'nin birer cumhuriyeti olarak yoluna devam etmişlerdir.

1.4.3. Sovyetleştirme Politikasının Baltık Ülkelerine

Yansımaları ve Demografik Yapıya Etkileri

İkinci Dünya Savaşından önce yapılan nüfus sayımlarına göre Estonya nüfusunun yüzde 94'ü Eston, Letonya nüfusunun yüzde 77'si Leton ve Litvanya nüfusunun yüzde 84'ü Litvan kökenliydi. Ancak yaşanan savaş ve savaş sonrasında da Sovyetler Birliği'nin izlemiş olduğu bölgeyi Ruslaştırma politikası ile bölgenin demografik yapısı günden güne değişmiştir. 1959 yılına gelindiğinde Estonya

⁸¹ *History of Latvia*., s. 35.

⁸² Skirma Kondratas – Ramunas Kondratas, *a.g.e.*, s. 241.

nüfusunun yüzde 75'ini Estonlar, Letonya nüfusunun yüzde 62'sini Letonlar ve Litvanya nüfusunun yüzde 79'unu Litvanlar oluşturmaktaydı. Bağımsızlarını geri kazanmadan hemen önceki dönemde, 1989 yılında ise, Baltık bölgesinde yaşayan insanların yüzde 67'si Eston, Leton ve Litvandı. Bu dönemde Estonlar ülke nüfuslarının yüzde 61'ni, Letonlar yüzde 52'sini ve Litvanlar da yüzde 80'ni oluşturmaktaydı.⁸³

Baltık bölgesinin demografik yapısının değişmesindeki öncelikli sebeplerden birisi yaşanan İkinci Dünya Savaşı'dır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Baltık ülkeleri nüfuslarının yaklaşık yüzde 20'sini kaybetmiştir. Bu dönemde Alman işgali sırasında Yahudiler başta olmak üzere, bölge milletlerinden yüzbinlerce insan soykırıma uğramıştır.

Diğer bir önemli faktör de bölgeye, dışarıdan yapılan göçlerdir. 1945-1955 yılları arasında Baltık bölgesine yaklaşık bir milyon insan göç etmiştir. Bu göç edenlerin büyük bir kısmını kolay para kazanma yollarını arayan ve tüm Sovyet coğrafyasında seyahat eden genç işçi Ruslar oluşturmaktadır. Estonya ve Letonya'da ekonominin ve altyapının gelişmesiyle birlikte bu ülkeler, daha yüksek maaş isteyen Ruslar için bir çekim noktası haline gelmiştir. Bölgeye yönelik yaşanan işçi göçleri, kendiliğinden gelişen bir olgudan ziyade, bölgede kontrolü arttırmak için Sovyetler Birliği'nin de teşvik ettiği bir politikadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Letonya ve Estonya'da sanayileşme seviyesi artarken, aynı dönemde Litvanya'da böyle bir gelişme yaşanmamış ve bu ülke dışarıdan göçleri fazla teşvik eden bir ülke olmamıştır.

Bölgenin demografik yapısının değişmesindeki en önemli faktörlerden bir diğeri de, Sovyetler Birliği'nin bölgede yaşayan insanları zorla yerlerinden sürgün etmesidir. Baltık bölgesindeki üç ülkede de ilk zorla göç ettirilme, 14 Haziran 1941 tarihinde başlamıştır. Zorla göç ettirme politikası çerçevesinde Litvanya'dan aralarında siyasetçiler, askerler ve ekonomik olarak varlıklı insanlar ve öğretmenlerin de bulunduğu yaklaşık 17 bin kişi, aynı şekilde Letonya'da öğretmenlerin,

⁸³ Kestutis Paulauskas, 'The Baltics: From Nation States to Member States', *Europe Union Institute For Security Studies*, Occasional Paper No:62, Yıl 2006, s. 8.

işadamlarının, bilim adamlarının, politikacıların ve askerlerin bulunduğu 15 bini aşkın insan ve Estonya’da da 10 bini aşkın insan Sibirya’ya sürgün edilmiştir.⁸⁴

Söz konusu bölgeden Sovyetlerin diğer bölgelerine zorla göç ettirmenin ikinci büyük dalgası, 1949 yılında yaşanmıştır. 25 Mart 1949 tarihinde çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan 44 binden fazla Leton Sibirya’ya sürgün edilmiştir. Bu insanların arasında Sovyet karşıtı hareketleri destekleyen varlıklı aileler de vardı. Bu ailelerin mallarına da el konulmuştu. Yine aynı tarihte yaklaşık 20 bin Eston da Sibirya’ya gönderilmiş ve bunlardan yaklaşık üç bini Sibirya’da soğuktan donarak ölmüştür. Litvanya’da ise yaklaşık 33 bin kişi Sibirya’ya sürgün edilmiştir.⁸⁵

1.5. SSCB’nin Dağılması ve Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık

Süreci

Gorbaçov 1985 yılında iktidara geldiğinde, Sovyetler Birliği’nin yapısında değişikliklere ihtiyaç olduğuna inanmıştı. Bunun için de öncelikle kuvvetli bir otoriteye sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Bu doğrultuda bir taraftan Komünist Parti’nin hegemonyasından kurtulmalı, diğer taraftan da ekonomik yapı değiştirilmeliydi. Bu doğrultuda Gorbaçov iki temel ilkesini açıklamıştı. Bunlardan ilki, siyasette reform ve toplum hayatında da geniş demokrasiyi öngören, devlet ve kurumlarının kamuoyunun eleştirilerine açık olması gerektiğini savunan ‘şeffaflık, açıklık’ yani Glasnost ilkesi, diğeri ise Rusya’da yaşanan sosyalist gelişmeleri takip ederek ekonomide reformu öngören ‘yeniden yapılandırma’ yani Perestrojka ilkesidir.⁸⁶

Sovyetler Birliği’nde yaşanan bu gelişmeler Baltık ülkelerini de etkilemiş ve birçok gösteri yapılmıştır. Baltık şehirlerinde yapılan bu gösteriler, sivil taleplerden ziyade öncelikle bağımsızlık hareketine dönüşmüştür. Baltık bölgesinde başlayan ve

⁸⁴ *History of Latvia...*, s. 34., <http://estonia.eu/about-estonia/history/soviet-deportations-from-estonia-in-1940s.html>, Skirma Kondratas – Ramunas Kondratas, *a.g.e.*, s. 232.

⁸⁵ *History of Latvia...*, s. 40., <http://estonia.eu/about-estonia/history/soviet-deportations-from-estonia-in-1940s.html>, Skirma Kondratas – Ramunas Kondratas, *a.g.e.*, s. 249.

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 1084-1086.

bağımsızlık talep eden gösteriler günden güne artmış ve bu süreç sonunda Baltık Cumhuriyetleri kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ardada gelen bağımsızlık ilanları karşısında Sovyet yönetimi tepki vermek istemiş, ancak bir süre üç Baltık ülkesinin de bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bağımsızlıklarını yeniden kazanan Baltık ülkeleri, öncelikli olarak Rusya'dan bağlarını koparmaya ve hızlı bir şekilde uluslararası topluma entegre olmaya çalışmışlardır. Ekonomik olarak iyi durumda olmalarının verdiği avantajla Rusya'dan olabildiğince uzak durmuşlar ve uluslararası politikada önceliği Avrupa entegrasyonu ve Atlantik ittifakından yana kullanmışlardır. İzledikleri bu politikalar sonucunda üç Baltık ülkesi de gerek Avrupa Birliği'ne gerekse NATO'ya üye olmuşlardır. Günümüzde üç Baltık ülkesi de Batı politikalarını izleyen ve serbest ekonomiyi benimsemiş ülkeler konumundadır.

1.5.1. Baltık Ülkelerinin Bağımsızlık Kazanma Süreci

O yıllarda Sovyetler Birliği fethettiği ülkelerdeki insanları tam olarak sindirememişti ve buradaki insanlar dış etkilere fazlasıyla açık bir pozisyonda bulunmaktaydı. Bu noktada SSCB içindeki Baltık ülkeleri üç açıdan diğer bölgelerden ayrılmaktaydı. Öncelikle Sovyetler içeresindeki hiçbir bölge, Batı etkisine Baltık ülkeleri kadar açık değildi. Örneğin Estonlar 1970'li yıllardan itibaren Finlandiya kanallarını izliyor ve kendi yaşam koşullarıyla komşuları arasındaki farkı görebiliyorlardı. Litvanlar ise tarihsel komşuları olan Polonya'ya yakındı ve Lehlerin komünist rejimde bile kendilerine göre daha özgür ve iyi durumda olduklarını görebiliyorlardı. Bu bölgeyi farklı kılan bir diğer faktör de, Baltık devletlerinin Sovyet standartlarına göre daha iyi koşullara sahip olmalarıdır. Sovyetler Birliği'nin birçok sanayi ürünü bu bölgede üretiliyordu ve bununla beraber önemli tarım ürünlerinin de merkezi bu bölgeydi. Ayrıca Baltık limanlarından gelen ticari mallar, bölge halklarını daha iyi yaşam standartlarıyla tanıştırmıştı. Baltık ülkelerini diğer Sovyet Cumhuriyetlerinden ayıran en önemli özelliği ise yakın bir zamanda bağımsızlık duygusunu tatmış olmalarıydı. Bundan dolayı Gorbaçov'un glasnost

açılımı, başka yerlerde daha çok sivil ve ekonomik hak taleplerine neden olurken, Baltık bölgesinde ise öncelikle bağımsızlık sorununu gündeme getirmiştir.⁸⁷

Bölgedeki ilk protestolar dil ve milliyet sorununun yanı sıra yerli halktan binlerce kişinin Sibirya'ya sürgün edilmesiyle ilgili anıların tekrardan canlanmasıyla başlamıştır. 23 Ağustos 1987 tarihinde Molotov-Ribbentrop Paktı'nın yıldönümünde Riga, Tallinn ve Vilnius'da gösteriler yapılmış ve bundan üç ay sonra da Riga'da, Letonya'nın 1918'deki bağımsızlık ilanının 69. yıldönümü kutlanmıştır. Muhafif hareketler karşısında yetkililerin hoşgörü göstermesi, bölge halklarını cesaretlendirmiş ve bölgede bağımsızlık yanlısı gruplar ortaya çıkmaya ve çoğalmaya başlamıştır.⁸⁸

25 Mart 1988 tarihinde, 1949 yılında sınır dışı edilen Letonları anmak için Riga'da insanlar toplanmış ve Haziran ayında da 1940 yılında sürgüne gönderilenler anılmıştı. Anma gösterilerinin ardından resmiyette politik olmayan 'Çevre Koruma Derneği'nin desteğiyle birlikte Temmuz ayında Letonya Ulusal Bağımsızlık Hareketi doğmuştu. Estonya'da da gelişmeler Letonya'daki olaylara benzemektedir; 1987 yılında, düzenlenen anma gösterileri ve sonrasında yaşanan çevreci protestoların ardından, önce kendini yerli kültürel anıtların korunmasına adan 'Estonya Mimari Derneği', 1988 Nisan'ın ise 'Eston Halk Cephesi' ve ardından da Ağustos ayında Estonya Ulusal Bağımsızlık Hareketi kurulmuştur.⁸⁹

Sovyet iktidarına karşı en sert meydan okuyan Baltık ülkesi ise Litvanya olmuştur. 9 Temmuz 1988 tarihinde çevrenin korunması, demokrasi ve daha fazla özerklik için yapılan gösteriye o dönemde yeni kurulmuş olan 'Litvanya Yeniden Örgütlenme Hareketi'(Sajudis)'ni destekleyen binlerce kişi ellerinde 'Kızıl Ordu Defol' yazan pankartlarla katılmıştı. Şubat 1989'da Sajudas ulusal bir siyasi partiye dönüşmüş ve bir ay sonra yapılan Halk Vekilleri Sovyet Kongresi seçimlerinde Litvanya'daki 42 sandalyenin 36'sını kazanmıştı.⁹⁰

⁸⁷ Tony Judy, *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev: Dilek Şendil, İstanbul 2009, s. 771-772.

⁸⁸ Tony Judy, *a.g.e.*, s. 772.

⁸⁹ Tony Judy, *a.g.e.*, s. 772-773.

⁹⁰ Tony Judy, *a.g.e.*, s. 773.

23 Ağustos 1989 tarihinde Molotov-Ribbentrop Paktı'nın 50. yıldönümünde düzenlenen yürüyüşte Vilnius'tan Riga'ya oradan da Tallinn'e uzayıp giden 650 km uzunluğundaki, bölge nüfusunun yaklaşık dörtte birinin katıldığı (1,8 milyon) insan zinciriyle Baltıkların yönünün bağımsızlık olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.⁹¹

18 Aralık 1989 tarihinde Litvanya Komünist Partisi bölünmüştü ve çoğunluğu en kısa sürede bağımsızlık ilan edilmesi taraftarıydı. Bunun üzerinde Gorbaçov, 11 Ocak 1990 tarihinde Vilnius'u ziyaret ederek Litvanların ayrılma düşüncesinden vazgeçmelerini istemişti. Ancak bu istek Litvanya'da karşılık bulamamış ve Litvanya Yüksek Komitesi 11 Mart tarihinde oy birliğiyle Litvanya'nın bağımsızlığını kabul ederek 1938 tarihli Litvanya Devleti Anayasasını sembolik olarak yürürlüğe koymuş ve SSCB Litvanya Cumhuriyeti Anayasası'nı iptal etmişti.⁹² Diğer taraftan Letonya 4 Mayıs 1990'da, Estonya ise 8 Mayıs 1990'da bağımsızlık ilanını açıklamışlardı. Ancak bu bağımsızlık ilanları sözde kaldı çünkü 1991 yılında KGB(Devlet Güvenlik Komitesi) ve Sovyet İçişleri Bakanlığına bağlı askerler harekete geçmişlerdi ve üç ülkede de bu askerler ile milliyetçiler arasında çatışmalar çıkmış ve ölenler olmuştu.⁹³

Ancak her ne kadar Sovyetler Birliği özgürlük yanlılarını askeri birliklerle bastırmak istese de 21 Ağustos 1991 tarihinde üç ülke de bağımsızlık ilanlarını bir kez daha yapmışlardı. Öte taraftan o dönemde Rus Federasyonu başkanı olan Boris Yeltsin 22 Ağustos tarihinde yapmış olduğu açıklamada Sovyetler Birliği'nin dağılmayacağını belirtmesine rağmen, 24 Ağustos tarihinde üç Baltık ülkesinin de bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. 6 Eylül 1991 tarihinde ise Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarını tanımıştır.⁹⁴ Bağımsızlık ilanlarının ardından Batı Avrupalı devletler ve ABD de Baltık ülkelerini tanımış. 17 Eylül 1991 tarihinde ise üç Baltık ülkesi de Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur.⁹⁵

⁹¹ Gös. yer.

⁹² Tony Judy, *a.g.e*, s. 774.

⁹³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 1106.

⁹⁴ Gös. yer.

⁹⁵ Rita Putins Peters, 'Russia, the Baltic States and the West', *Demokratizatsiya*, Cilt 2, Sayı 4, Sonbahar 1994, s. 623.

1.5.2. Baltık Ülkelerindeki Değişim ve Gelişim

Baltık devletleri, bağımsızlık sonrasında milliyetçi yaklaşımların şekillendirdiği uluslararası ilişkiler ekseninde gelişim göstermiştir. Bağımsızlık sonrası nispeten sahip oldukları daha güçlü ekonomik koşulların etkisiyle özellikle Estonya ve Letonya etnik, dışlayıcı milliyetçilik temelli politikalar izlemiştir. Ancak zaman içerisinde NATO ve AB üyeliği için uluslararası toplumun baskısından dolayı, Baltık ülkeleri büyük ölçüde vatandaşlık esasına dayalı milliyetçilik eksenine kaymıştır.⁹⁶

Göreceli ekonomik refah, Avrupa ile olan tarihsel ilişkiler ve AB ve NATO üyeliği süreçleri, üç Baltık ülkesinin de Rusya ile olan bağları koparmasında ve uluslararası sisteme entegre olmasında etkili olmuştur.⁹⁷ Bağımsızlık sonrasındaki dönemde üç Baltık ülkesinde de politikaların belirlenmesi sürecinde Batı oldukça etkili olmuştur.

1990'lı yılların başlarında Baltık ülkelerinin egemenlik durumu oldukça hassas bir görünümdeydi ve bazı Baltık politikacıları iki savaş arası dönemde izlenen tarafsızlık politikasına dönülmesini istiyorlardı. Rus askerleri hala Baltık ülkelerinde bulunmaya devam ediyordu ve bu durumda Batı Avrupalı ülkeler herhangi bir güvenlik garantisi verme konusunda isteksizdi. Bu noktada Rusların, Baltık ülkelerinin kendi 'meşru etki alanında' kalacağına olan inançları sayesinde Baltık ülkeleri ile Rusya arasında olumlu gelişmeler yaşanmıştır.⁹⁸ Bu olumlu iklimden ilk yararlanan ülke Litvanya olmuştur; Rus askerlerinin ülkeden çekilmesi anlaşmasını 8 Eylül 1992 yılında imzalayarak ve 31 Ağustos 1993 tarihi itibarıyla de Rus askerlerin Litvanya'dan tamamen çekilmesi sağlamış oldu. Bu süreci diğer Baltık ülkeleri de takip etmiş ve 30 Nisan 1994 tarihinde Letonya, 26 Haziran 1994 tarihinde ise Estonya, Rusya ile Rus askerlerin ülkelerinden çekilmesi anlaşmasını imzalamış ve Rus askerlerin bu iki ülkeden çekilmeleri 31 Ağustos 1994 tarihinde tamamlanmıştır.

⁹⁶ Ian Bremmer, 'The Post-Soviet Nations After Independence', *After Independence; Making and Protecting The Nation in Postcolonial And Postcommunist States*, Ed: Lowell W. Barrington, ABD 2006, s. 143.

⁹⁷ Ian Bremmer, *a.g.m.*, s. 144.

⁹⁸ Kestutis Paulauskas, *a.g.e.*, s. 9.

Estonya, Letonya ve Litvanya'nın da aralarında bulunduğu yedi ülke, 2002 yılında Prag'da yapılan NATO zirvesine katılım müzakerelerinin başlatılması için davet edilmiştir. Bu süreç sonucunda 29 Mart 2004 tarihinde üç Baltık ülkesi de NATO'ya üye olmuştur.⁹⁹ Diğer taraftan uzun süre devam eden müzakereler sonucunda üç Baltık ülkesi de Aralık 2002 itibariyle AB üyelik sürecini başarıyla sonuçlandırmış ve 1 Mayıs 2004 tarihi itibariyle AB'ye tam üye olmuştur.¹⁰⁰ İnsanların serbest dolaşımını öngören Schengen Bölgesi'ne ise üç ülke 21 Aralık 2007 tarihinde dahil olmuştur. Buna ilaveten 1 Ocak 2011 itibariyle Estonya, 1 Ocak 2014 itibariyle Letonya ve 1 Ocak 2015 itibariyle de Litvanya, Euro bölgesine dahil olarak Euro para birimini kullanmaya başlamışlardır.

⁹⁹ http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52044.htm, (E.T: 15.06.2016).

¹⁰⁰ Andres Kasekamp, 'Baltic States and the EU: A Rocky Road From 'Outside' Towards the 'Core'', *The Baltic States in EU: Yesterday, Today and Tomorrow*, Agnia Grigas – Andres Kasekamp – Kristina Maslauskaitė – Liva Zorgenfrei, Paris 2013, s. 22.

2. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN AZINLIK VE AZINLIK HAKLARI

2.1. Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarına Bakış

Tarih boyunca insanlar gruplar halinde, kendilerinden farklı toplulukların içerisinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Kimi zaman yıllarca yaşadıkları topraklar bir gün ansızın başka bir egemen gücün toprakları haline gelmiştir. Tarihi belki de insanlık kadar eski olan azınlık kavramı, yüzyıllardır var olsa da neyi ifade ettiği bilinen bir kavram değildi. Azınlık kavramının uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerde kendine yer edinmesi ancak 16. yüzyılda mümkün olabilmektedir.

Azınlık kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte azınlık olarak nitelendirilen grubun korunması gereksinimi de ortaya çıkmıştır. Azınlık ve azınlıkların korunması kavramları hemen hemen aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de yer edinmişti. Böylelikle azınlıkların ve azınlık haklarının korunmasının tarihsel süreci başlamış oldu. Tarih içerisinde bu kavramlar belirli değişimler/gelişimler geçirerek günümüze kadar gelmişlerdir. Bu noktada azınlık konusunun neden önemli olduğunu da açıklamak gerekmektedir.

Azınlık konusu devletler açısından üç bakımdan önemlidir. Bunlardan birincisi iç politika açısındandır. Çünkü bir devlet için ulusal birliğin sağlanması konusunda azınlıklar oldukça önemlidir. İkinci olarak dış politika açısından önemlidir. Ülke içerisindeki azınlık grubun büyük ihtimalle bir ‘akraba devlet¹⁰¹’i mevcuttur ve bu durumda akraba devlet ile azınlıkları bulunduran devletin ilişkileri, her iki devlet açısından da dış politikalarında önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Üçüncü olarak ise uluslararası sistem açısından önemlidir. Devletler, azınlıklara karşı

¹⁰¹ Azınlıkların kendini çeşitli unsurlar bakımından ait hissettikleri devlet.

sergiledikleri tutumlar neticesinde uluslararası sistem tarafından olumlu veya olumsuz girdilere maruz kalabilmektedir.¹⁰²

2.1.1. Azınlık Kavramının İncelenmesi

Kavram olarak azınlık, topluluk içinde farklılık gösteren ve baskın olmayan bir grubu nitelendirmektedir. Azınlık kavramının ortaya çıkışı 16. yüzyılda merkezileşmiş devletlerin var olmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce de azınlıklar fiilen mevcuttu, ancak azınlık olarak kabul edilmiyorlardı. İnsanların çoğunluğunun köle ve yabancı olarak kabul edildiği Eski Yunan ve Roma dönemlerinde, çok az sayıda insan yurttaş olma özelliğine sahipti. Yurttaş sıfatını taşıyan egemen sınıfın bir parçası oldukları için, bu grubun içinde diğerlerinden farklı özelliklere sahip bir başka grubun-azınlıklar- ortaya çıkması söz konusu değildi.¹⁰³

Karanlık çağlarda Vandal akınları sonrası insanlar kendilerini koruyacak bir siyasal otorite arayışına girmişlerdi. O dönemde ayakta kalan yegane kurum ise Kilise idi. Belli bir miktar malı olan insanlar, Kilise'nin himayesi altına sığınmışlardı. Böylelikle Ortaçağ'da Kilise büyük bir ekonomik zenginliğe ulaşmış durumdaydı. Ekonomik olarak güçlenen Kilise siyasal olarak da gücüne güç katmıştır. İstilalar sonrası yok olan siyasal iktidarların yerine halkların üzerinde yegane egemen güç Kilise olmuştur. Kilise'nin hakim olduğu toplumda ise insanları bir arada tutan güç, din idi. Bu noktada tam anlamıyla dinsel bütünlüğün söz konusu olduğu Orta Çağ'da azınlık diye bir kavram kesinlikle söz konusu değildi. Azınlık kavramından söz edebilmek için Hıristiyanlık içinde ayrışmanın yaşanması gerekecekti.¹⁰⁴ Reform hareketleri sonucunda yaşanan dinsel bölünmelerin neticesinde ilk azınlık kavramı olan 'dinsel azınlıklar' ortaya çıkmıştır.

Kavram olarak ilk ortaya çıktığında sadece dinsel bir özellik taşıyan azınlık kavramı, zaman içerisinde dönüşüm geçirmeye devam etmiştir. Bu dönüşüm

¹⁰² Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara 2009, s. 65.

¹⁰³ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 66.

¹⁰⁴ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara 1986, s. 23-24.

sürecinde en önemli etkenlerden biri 19. Yüzyıl siyasetinde büyük kitleleri etkisi altına alan milliyetçilik kavramı olmuştur.

1815 Viyana Kongresi'nin gerçekleştiği dönemde devletlerarasındaki ilişkilerde yeni bir ilke görünmeye başlamıştır; milliyetçilik ve bunun bir neticesi olarak da ulus devletler. Böyle bir ortamda imzalanan Viyana Kongresi sonuç bildirgesinde azınlık kavramında bir değişimin olduğunun en somut kanıtı yer almıştır. Artık dini topluluklar yerine 'ulusal gruplar', azınlık olarak kabul edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁵

Azınlık kavramını sosyolojik ve hukuksal olarak iki farklı açıdan tanımlamak mümkündür. Sosyolojik olarak azınlık, bir topluluk içinde sayısal açıdan azınlık olan, baskın olmayan, çoğunluğu oluşturanlardan farklı özelliklere sahip bulunan ve sahip olduğu özelliklerini korumaya çalışan grup olarak tanımlanabilir. Bu ifade azınlık kavramının en fazla kabul gören tanımıdır.¹⁰⁶

Uluslararası hukukta yapılan ilk azınlık tanımı ise, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 6 Nisan 1935 tarihli Arnavutluk'taki Yunan Azınlık Okulları konusundaki danışma görüşmesinde yapmış olduğu tanımdır. Bu tanıma göre azınlık 'bir devlet içerisinde yerleşik bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil veya dinden oluşan toplumsal grup'tur.¹⁰⁷ Bu tanımlamaya rağmen hukuksal olarak azınlık kavramının herkes tarafından kabul gören bir tanımı halen mevcut değildir. Buna rağmen azınlık kavramının tanımlanması konusunda farklı çalışmalar ortaya konmuştur.

Bu çalışmalar sonucunda yapılan tanımlamalar arasında en önemli olanı ve sıklıkla referans verilen tanım ise, BM İnsan Hakları Komitesi'nin 'Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu' raportörü Francesco Capotorti'nin 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. Maddesi uyarınca 1978 yılında yaptığı tanımdır. Capotorti, azınlık kavramını; '*Baskın olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan*

¹⁰⁵ Jennifer Preece, 'Minority Rights in Europe; from Westphalia to Helsinki', *Review of International Studies*, Sayı 23, Yıl 1997, s. 78.

¹⁰⁶ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar; Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul 2015, s. 26.

¹⁰⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2010, s.210.

*nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup' olarak nitelendirmiştir.*¹⁰⁸

Bir diğer azınlık tanımı da yine alt komitenin üyeliğini yapmış olan Jules Deschenes'e ait tanımdır. Deschenes yapmış olduğu tanımda azınlık kavramını; *'bir devletin; sayıca azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda olmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dilsel veya dinsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, açıkça olmasa bile varlığını sürdürme ortak iradesiyle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşıdır.'* şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁹ Bu tanımın Capotorti'nin tanımından farklı olan yanı ise; sayıca az ifadesi yerine sayıca azınlık ifadesini kullanmış ve fiili ile hukuki eşitlik ifadesini de eklemiş olmasıdır.

Her ne kadar azınlık kavramının tanımı konusunda bir fikir birliği söz konusu olmasa da, azınlık kavramının beş kriterden meydana geldiği kabul edilmektedir. Bu kriterlerin varlığı, o grubu azınlık olarak nitelendirmek için yeterlidir. Bu kriterlerden birincisi; azınlık grubu, çoğunluğu oluşturan gruptan soy, din, dil gibi nitelikler bakımından farklı olmalıdır. İkincisi sayı kriteridir; azınlık grubu nüfus içerisinde sayıca az ancak farklı olan niteliklerini koruyabilecek bir rakamsal büyüklükte olmalıdır. Bu noktada azınlık ile çoğunluk sayısı birbirine yakın sayıda olur ise, bu takdirde azınlık-çoğunluk değil, bir arada yaşayan topluluklar ifadesini kullanmak gerekir. Üçüncüsü baskın olmama durumudur. Dördüncüsü, vatandaşlıktır. Beşincisi ise, azınlık bilincine sahip bulunmadır; azınlık şeklinde nitelendirilen grup, kendi niteliklerini ve geleneklerini korumaya arzulu olmalıdır. Azınlık bilinci söz konusu değilse, bir azınlık grubundan söz edilemez.¹¹⁰ Bahsi geçen beş ana unsura ilaveten azınlıkların kendi ülkelerine karşı sadık olmaları ve hiçbir şekilde yeni bir devlet

¹⁰⁸ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 67.

¹⁰⁹ Naz Çavuşoğlu, "‘Azınlık’ Nedir?", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 19-20, Sayı 1, Yıl 1998, s. 95.

¹¹⁰ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 68-69.

kurmak suretiyle yaşadıkları ülkeyi parçalama düşüncesi taşımamaları gerektiğini de eklemek gerekir.¹¹¹

Bu noktada sahip oldukları farklı özelliklere göre yapılan ayrımlar sonucunda dört çeşit azınlıktan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, uzun yıllar boyunca azınlıkları belirlerken dinin başvurulmuş en önemli kıstas olmasından dolayı **dinsel azınlıklardır**. İkincisi, çoğunluktan farklı bir dil kullanan **dilsel azınlıklardır**. Üçüncüsü, bireylerinin kökeni ortak olan, kültürel ve tarihsel bağlardan oluşmuş çeşitli kimlik özellikleri gösteren, ancak herhangi bir siyasal özelliği olmayan etnik grupları ifade eden **etnik azınlıklardır**. Sonuncusu ise bir devlet içerisinde çoğunluğu oluşturan bir grubun, başka bir devlette azınlık durumundaki bireylerinden oluşan grubu ifade eden **ulusal azınlıklardır**. Ulusal azınlık kavramı Avrupa'ya özgüdür ve genelde Orta ve Doğu Avrupa azınlıkları için kullanılmaktadır.¹¹²

2.1.2. Azınlık Hakları

Azınlık hakları, bu kesime tanınan negatif ve pozitif haklardan oluşan özel insan haklarıdır. Genel olarak azınlık haklarını; bir grup olarak azınlıkların var olma hakkı, eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı ve azınlık kimliğinin tanınıp, bu kimliği oluşturan unsurların korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi hakkı olmak üzere üç ana kategoride toplamak mümkündür. Bahsi geçen bu haklardan ilk ikisinin negatif hak, üçüncüsü ise pozitif hak olarak düşünülmesi gerekir.¹¹³

Azınlık haklarının daha iyi anlaşılabilmesi adına yukarıda bahsi geçen iki hak türünden de bahsetmek gerekir. Negatif haklar, azınlık hakları terminolojisinde bir ülkenin bütün vatandaşlarına verilen haklardır. Pozitif haklar ise ilgili terminolojide sadece azınlık bireylerine tanınan, bu bireylerin diğer vatandaşlarla olabildiğince eşit

¹¹¹ Baskın Oran, *Türk-Yunan...*, s. 21.

¹¹² Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, İstanbul 2017, s. 70-72.

¹¹³ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 73-74.

değer görebilmesi için verilen özel haklardır. Azınlık bireyleri, pozitif hakları grup halinde kullanabilirler.¹¹⁴

Yukarıda bahsi geçen negatif-pozitif hak ayrımı, uygulamada Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması adıyla birbirini tamamlayan iki farklı politikada vücut bulmuştur. Ayrımcılığın önlenmesi ile ifade edilen şey kişi veya gruplara eşit davranılmasına engel olan her türlü eylemin engellenmesidir. Diğer bir ifade ile azınlık ile çoğunluk arasında eşitlik sağlanmasıdır. Azınlıkların korunması de, azınlığa ve çoğunluğa eşit davranılmasının yanı sıra azınlıkların temel özelliklerini koruyabilmek adına geliştirilmiştir. Azınlıkların korunması, azınlıkların gerçek anlamda eşit olmaları için gereklidir. Bu iki kavram arasında benzerlik olduğu gibi farklılıklar da söz konusudur. İki kavram arasındaki benzerlik; Azınlıkların korunması için Ayrımcılığın önlenmesinin bir önkoşul olmasıdır. Aralarındaki fark ayrımcılığın önlenmesi geçici bir kavram iken, azınlıkların korunması ise kalıcı bir kavramdır.¹¹⁵

Yukarıda bahsi geçen negatif-pozitif haklardan azınlıkların nasıl yararlanacakları da üzerinde durulması gereken başka bir konudur. Tanınan hakların bireysel haklar mı, yoksa grup hakları mı olduğu halen kesin bir cevaba kavuşmuş değildir. Ancak azınlıklara hak verilirken, bu haklardan bireysel düzeyde faydalanılması gerektiği düşüncesi genelde hakim olan anlayıştır.¹¹⁶

2.2. Azınlıkların Korunmasında Tarihsel Süreç

Azınlık kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte azınlıkların korunması süreci de başlamıştır. Benzer biçimde azınlık kavramının değişim göstermesi, gibi azınlıkların korunması süreci de gelişim göstermiştir. İlk olarak devletlerin iradesi sonucu tek taraflı bir koruma altına giren azınlıklar, daha sonraki süreçte devletlerce karşılıklı yapılan ikili antlaşmaların önemli bir konusu haline gelmiştir. Değişim

¹¹⁴ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar...*, s. 33.

¹¹⁵ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 83.

¹¹⁶ Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s. 212.

bununla sınırlı kalmamış ve çok taraflı antlaşmalarla birlikte azınlıkların korunması sürecine geçilmiştir.

Çok taraflı koruma anlayışı 1815 Viyana Kongresi ile başlarken, bu sistem Milletler Cemiyeti(MC) dönemindeki azınlıkların korunmasına bir örnek teşkil etmiştir. MC ile birlikte ilk kez azınlıkların korunması konusu evrensel bir örgütün himayesine alınmıştır. MC sistemi, Birleşmiş Milletler için bir öncü olma özelliği taşımaktadır. MC ile birlikte azınlık haklarının korunması konusunda atılan bu adım, kendisinden sonra gelen uluslararası örgütlerce de benimsenmiş ve azınlıklar ile azınlık hakları, bu tarihten sonra uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta varlığını bir kez daha kanıtlamıştır.

Bu noktada günümüzde azınlıkların korunmasına örnek teşkil etmeleri bakımından tarihsel sürecin ve özellikle MC döneminin ele alınması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ilk alt başlık altında azınlıkların korunmasının konusunda 19. yüzyıla kadar olan süreç ele alınmış ve bu dönemin MC sistemine etkisi vurgulanmıştır. İkinci alt başlıkta ise MC dönemi başlı başına incelenmiş ve bu dönemde azınlıklar ve azınlıkların korunmasıyla ilgili ortaya çıkan gelişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer alt başlıklar da ise sırasıyla Birleşmiş Milletler(BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT) ve Avrupa Konseyi(AK)'nin azınlıkların korunmasına ilişkin uygulama ve düzenlemeleri mercek altına alınmıştır.

Bu bölümün önemi azınlıkların korunması sürecinin nasıl başladığının ortaya konularak, hangi süreçlerden geçtiği ve evrensel bir koruma sisteminin hangi şartlarda oluştuğunun okuyucuya sunulmasıdır. Tarihsel süreç günümüzde azınlık haklarının korunması konusunda önemli bir kılavuzdur. Tarih geleceğe ışık tutar ilkesinden yola çıkılarak azınlıkların korunmasına ilişkin tarihsel sürecin incelenmesi hususuna önem verilmiştir.

2.2.1. 19. Yüzyıl öncesinde Azınlıkların Korunması

Reform hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan dinsel ayrışma neticesinde Katolik ve Protestan ülkeler bir yandan birbirleriyle savaş ederken diğer taraftan

kendi toprakları üzerinde yaşayan farklı mezhepten insanlar üzerinde sindirme politikası izlemişlerdir. 1560'dan 1648 Westfalya anlaşmasına kadar olan sürede yaşanan din savaşları sonunda, devletler dinsel azınlıkları ortadan kaldıramayacaklarını anladılar ve 'kendi dininden olmayanları' çıkardıkları belgelerle koruma altına almaya başladılar. Ortaya konan ilk belge 1598 tarihli Nantes Fermanı olmuştur.¹¹⁷ Böylelikle azınlık kavramının ortaya çıkmasından sonra azınlıkların korunması süreci de resmen başlamış oldu. Azınlıkların korunması süreci ilk kez devletlerin tek taraflı iradesiyle başlamıştır.

Yine bu dönemde dinsel azınlıkları korumaya yönelik gelişmeler ve yenilikler yaşanmaya devam etmiştir. 1606 yılında Macaristan Kralı ile Transilvanya Prensi arasında imzalanan bir antlaşmayla Transilvanya'da yer alan azınlıklar koruma altına alınmıştır. Diğer bir yenilik de, 1606 yılında İsveç ve Polonya arasında imzalanan Oliva Antlaşması'yla ilk örneğini veren, savaş sonucunda ülkeler arasında yer değiştiren topraklarda yaşayan ve dinsel azınlık haline gelen insanları *status quo ante bellum*¹¹⁸ ilkesi gereği korumak için antlaşmaların yapılmasıdır.¹¹⁹ Böylelikle azınlıkların korunmasına ilişkin süreç, tek taraflı beyanlardan iki taraflı antlaşmalarla koruma altına alınmasına doğru evrilmiştir.

Azınlıkların ikili antlaşmalarla korumasından, çok taraflı bir korumaya geçiş ise ancak 1815 Viyana Kongresi ile birlikte başlamıştır. Napolyon tarafından değişen Avrupa'da sınırları yeniden belirlemek için toplanan bu kongre ile amaçlanan, 1789 Fransız Devrimiyle birlikte hayat bulan milliyetçi fikirleri kontrol altına almak, var olan eski monarşileri kurtarmak ve en önemlisi bahsi geçen bu amaçları Avrupa Uyumuna adı altında hep birlikte yapmaktır.¹²⁰ 1815 Viyana Kongresi ile o dönem üç parçaya ayrılmış olan Polonya halkına sahip çıkılması öngörülerek, 'ulusal' azınlıkların korunması konusunda da ilk örnek verilmişti.¹²¹ Böylelikle 19. yüzyıl

¹¹⁷ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 119-120.

¹¹⁸ Savaş öncesi durum

¹¹⁹ Baskın Oran, *Türk-Yunan...*, s.25.

¹²⁰ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 123.

¹²¹ Baskın Oran, 'Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu', *Azınlıklar, Öteki ve Medya*, derleyen: Yasemin İncoğlu - Savaş Çoban, İstanbul 2014, s. 18.

itibariyle azınlıkların korunması konusunda evrensel bir özellik taşımasa da, çok taraflı bir koruma sistemi ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda ortaya çıkan bu sistemin temel özellikleri şu şekildeydi: İlk olarak azınlık antlaşmaları tek taraflı olmaktan çıkıp çok taraflı yapılmaya başlanmıştı. İkinci olarak azınlık kavramı biraz daha genişlemiş ve sadece dinsel azınlık değil, soy ve dil azınlıklarından bahsedilmeye başlanmış ve ‘ulusal azınlık’ kavramı ön plana çıkmıştır. Üçüncü olarak ise azınlıklara tanınan haklar daha da genişletilmiş ve dinini uygulama hakkının yanında medeni ve siyasi haklar da güvence altına alınmaya başlamıştır.¹²² Böylelikle azınlık haklarının korunması yöntemi değişirken, bunun yanında azınlık haklarının içeriğinde de bir gelişme yaşanmıştır.

İkili antlaşmalarla yapılan korumayla karşılaştırıldığında, devletlerin iç işlerine karışılmasını daha da zorlaştıran bu yeni sistemin olumsuz yanlarından ilki, sistemin evrensel olmaması ve azınlık barındıran bütün ülkelere karşı uygulanmamasıdır. Diğer bir olumsuzluk da herhangi bir denetim sisteminin mevcut olmamasıdır. Üçüncü olarak bir ihlal tespit edilse bile yaptırımlar belli değildi ve yaptırım mekanizması tek bir devletin kontrolünde kalıyordu. Son olarak ise büyük devletler kendi arasında anlaştıkları zaman azınlıkların korunması adı altında görece zayıf ve küçük devletlerin içişlerine karışabiliyorlardı.¹²³ Her ne kadar olumsuz yanları söz konusu olsa da ortaya çıkan bu yeni sistem, MC döneminde azınlıkların korunması konusunda önemli bir temel teşkil edecekti.

2.2.2. Milletler Cemiyeti ve Azınlıkların Korunması

19. yüzyılda azınlıkların korunması adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası gelişmelere bakıldığında zaman, azınlıklar için sağladığı güvenceler bakımından büyük bir yenilik getiren Milletler Cemiyeti(MC) tarihsel öneme sahiptir.

¹²² Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 123.

¹²³ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s.123-124.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşta galip gelen cephede yer alan devletlerin; savaş sonunda mağlup olan devletlerin topraklarının paylaşımı sırasında ve Doğu Avrupa ve Balkanlarda yeni devletlerin kurulmasıyla veya var olan devletlerin topraklarını genişletmesiyle birlikte doğabilecek sorunları fark etmeleri sonucunda azınlıklar konusu, önemle durulan bir husus olmuştur. Buna rağmen galip taraflar arasında sadece ABD Başkanı Wilson, azınlık haklarının evrensel olması için gayret göstermiş, azınlıkların sorunlarını incelemek amacıyla bir çalışma başlatmıştır. Wilson özellikle de araştırma sonucunun MC misakına koyulmasını istemiştir. Ancak özellikle İngiltere, İrlanda sorunu¹²⁴ dolayısıyla buna karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda tarafların bulduğu çözüm ise, yenilmiş olmalarına rağmen Batılı ülkelere karşı azınlık koruma hükümlerini uygulamamak, ancak kurumsal gelişmenin zayıflığını gerekçe göstererek Doğu Avrupa ülkelerine azınlık koruma hükümlerini tatbik etmek olmuştur.¹²⁵

Yukarıda bahsi geçen prensip üzerine kurulan MC azınlık sistemi dört birleşenden oluşmuştur. İlk birleşen; 1919-1920 tarihlerinde müttefik devletlerle¹²⁶, savaş sonrası kurulan yeni devletler veya savaş sonrası toprak kazanımı elde eden devletler arasında imzalanan azınlık koruma antlaşmalarıdır. İkinci birleşen; 1919-1923 döneminde savaşta mağlup olan ülkelerle yapılmış olan antlaşmalara azınlıkların korunmasına dair eklenen özel bölümlerdir. Üçüncü birleşen; bazı ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları ikili antlaşmalarıdır. Dördüncü birleşen ise; beş ülke tarafından yayınlanan tek taraflı bildirilerdir.¹²⁷

Bu sistemin hukuksal yapısını oluşturan antlaşmalar ile azınlıklar, hem negatif hem de pozitif haklar elde ediyordu. Negatif haklar ile azınlıklar herhangi bir ayırım olmaksızın bütün vatandaşlarla aynı haklara sahip oluyorlardı. Pozitif haklar

¹²⁴ 1801 yılından itibaren Büyük Britanya Krallığı'nın bir parçası olan İrlanda, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz egemenliğinden ayrılmak istemekteydi. 1921 yılında adanın bir kısmı hariç(Kuzey İrlanda) Britanya Uluslar Topluluğu'na bağlı Serbest İrlanda kurulmasıyla, İrlanda adası fiilen ikiye bölünmüş oldu. 1937 yılında ise Serbest İrlanda, cumhuriyet ilan ederek 1921 yılında yapılan antlaşmanın geçersiz olduğunu belirtmiş ve İrlanda adasının tamamında hak iddiasını devam ettirmiştir. 1949 yılında ise Serbest İrlanda, Britanya Uluslar topluluğundan tamamen ayrılarak, İrlanda Cumhuriyeti adıyla tam bağımsız bir ülke haline gelmiştir. Britanya Krallığı içinde kalan Kuzey İrlanda ise sorun teşkil etmeye devam etmiştir. Kaynak: Erol Kurubaş, a.g.e., s. 299-300, 311.

¹²⁵ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s. 125-126.

¹²⁶ ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya

¹²⁷ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s.126-127.

ile de geleneklerini, kültürlerini, dillerini vb. yaşatmak için bazı özel haklara da sahip oluyorlardı.¹²⁸ Ancak antlaşmalar içerisinde kolektif haklar bulunmasına rağmen kolektivite söz konusu değildi. Diğer bir ifadeyle antlaşmalarda bir grup kavramı yoktu. Buradaki amaç ise, azınlıkları kolektif olarak tanımlamayı devlet içinde devlet yaratılmasının önüne geçmektir.¹²⁹

Diğer taraftan MC sisteminin getirmiş olduğu yenilikler de söz konusudur. Bunlardan ilki, ilk defa azınlıkların korunmasında uluslararası bir örgüt güvencesi ve denetimi getirilmesidir. Diğer bir yenilik ise, anlaşmazlık halinde kesin hüküm verebilecek Uluslararası Daimi Adalet Divanı adıyla bir yargı organı kurulmasıydı.¹³⁰ Böylelikle azınlık haklarının korunması uluslararası olma özelliğini kazanmıştır. Bu kazanım MC'den sonra, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nı takiben kurulan uluslararası örgütlerde de kendini göstermiştir. Kısacası MC sistemi, günümüzde hala varlığını devam ettiren örgütlere öncülük yapmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların korunması konusundaki genel görüş, azınlıkların da bütün insanlar gibi insan hakları ve insan hakları korumasından faydalanması şeklinde olmuştur. İnsan haklarının genel ilkelerinden olan 'eşitlik' ve 'ayrımcılığın yasaklanması' ilkeleri azınlıkların korunmasında temel teşkil etmekteydi. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'lı yıllar itibarıyla azınlık haklarının bahsi geçen insan hakları ilkelerinden sıyrılıp azınlıklara özel haklar kazandırılması süreci de başlamıştır.¹³¹

Azınlık haklarının korunmasına yönelik olarak biri evrensel –Birleşmiş Milletler- ikisi de Avrupa'da yer alan –Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Konseyi- üç örgüt yapmış oldukları ve ortaya koydukları belgelerle Avrupa Birliği'ne referans olma özelliği taşımaktadır. Özellikle kendi coğrafyasındaki azınlık haklarının korunmasına ilişkin gelişmeler karşısında AB kayıtsız kalamamıştır.

¹²⁸ Baskın Oran, *Türk-Yunan...*, s. 39-40.

¹²⁹ Baskın Oran, *Küreselleşme...*, s.127.

¹³⁰ Gös. yer.

¹³¹ Naz Çavuşoğlu, 'Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar', *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, editör: Ayhan Kaya – Turgut Tarhanlı, İstanbul 2008, s. 229-231.

Bahsi geçen bu üç örgüt azınlık haklarının korunması konusunda oldukça önemli belgelere imza atmışlardır. Bundan dolayıdır ki AB'nin bu örgütlerin ortaya koydukları belgeler karşısında kayıtsız kalması söz konusu olamazdı. Bu doğrultu da AB için önemli bir referans kaynağı olan bu örgütlerin ve belgelerin incelenmesi, bu çalışmada AB'nin azınlıklara ve azınlık haklarının korunmasına ilişkin yaklaşımının anlaşılması bakımından önemli bir konumdadır.

2.2.3. Birleşmiş Milletler ve Azınlıkların Korunması

Birleşmiş Milletler(BM)'in ilk dönemlerinde azınlık konusu genel insan haklarının içerisinde incelenmiş ve üzerinde özel olarak durulmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler, azınlık konusunu güvenlik ve istikrar için bir tehdit olarak gördükleri için, 1940'lı yıllarda gerek çeşitli antlaşmalarda gerekse de BM Anayasası'nda azınlık konusuna neredeyse hiç vurgu yapılmamıştır. BM Anayasası'nda ayrımcılığın yasaklanması gibi insan hakları ilkeleri yer bulurken, azınlıklara ilişkin herhangi bir ifade yer almamıştır.¹³²

BM Antlaşması'nda, azınlık konusu insan hakları penceresinden ele alınmıştır. 1¹³³, 13¹³⁴, 62¹³⁵ ve 76¹³⁶ Maddeler ile BM azınlık haklarına vermiş olduğu önemi gösterirken, aynı zamanda azınlık haklarını negatif haklar olarak sınırlandırmıştır.¹³⁷

¹³² Birsan Erdoğan, 'Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları', *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s.81-82.

¹³³ Madde 1/3: BM'nin amaçlarından birisi; ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözme konusunda ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeden herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamaktır.

¹³⁴ Madde 13/1b: Genel Kurul; ekonomik, sosyal, kültürel konuların yanında, eğitim ve sağlık alanlarında da uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı gözetmeden herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olur ve bu amaçlar doğrultusunda tavsiyelerde bulunur.

¹³⁵ Madde 62/2: Konsey, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabilir.

¹³⁶ Madde 76/c: Vesayet rejiminin temel hedeflerinden biri; ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını geliştirmektir.

¹³⁷ Baskın Oran, *Türk-Yunan...*, s. 51.

Her ne kadar azınlık konusu BM Anayasası'nda yer almasa da BM sisteminde azınlık kavramı tamamen göz ardı edilmemiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı çalışan İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı bir alt komisyon kurulmuştur. Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt komisyonu(adı 1999 yılında İnsan Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunması Üzerine Alt-Komisyon olarak değiştirilmiştir.) adını alan bu alt komisyon tüm kıtalardan eşit sayıda gelen 26 uzmandan oluşmaktadır. Bu alt komisyonun görevleri arasında, çalışma grupları kurmak ve özel raportörler atamak yoluyla ayrımcılıkla ilgili çeşitli konularda Komisyon'a tavsiyede bulunmak yer almaktadır. Bu Alt-Komisyon'un çalışmaları, azınlık kavramının tanımını ve azınlık haklarını da kapsamaktadır. Alt-Komisyon ayrıca devletlerin azınlıklara yönelik olarak uyguladıkları politikaları da takip etmekte ve komisyona devletlerle ilgili raporlar sunmakta, devletlerin taraf olmuş oldukları uluslararası metinlerde yer alan azınlıklarla ilgili yükümlülüklerin uygulanıp uygulanmadığını incelemektedir.¹³⁸

BM sisteminde yer alan ve yukarıda bahsi geçen Alt-Komisyonun çalışmalarının bir neticesi olarak, azınlık haklarına ilişkin ortaya konulmuş iki önemli belge söz konusudur. Bu noktada bu iki belgenin incelenmesi BM sistemi içerisinde azınlık haklarına ilişkin yaklaşımın anlaşılması bakımından önemlidir.

1966 yılında hazırlanan Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi(KSHS), azınlık konusuna değinen ilk ve en önemli bağlayıcı yazılı metindir. Bu sözleşmenin 27. Maddesi¹³⁹ doğrudan azınlıklarla ilgilidir. Bu maddeye göre, içinde etnik, dilsel ve dinsel azınlık bulunan devletler, bu azınlıklara ait bireyler ve gruplarının diğer üyeleriyle cemaat içinde bulunma hakkında, kendi kültürlerini yaşamak hakkında, kendi dinlerini uygulama ve devam ettirme hakkından ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamazlar. 27. Maddenin önemini belirtmek gerekirse, bu madde ile azınlık kavramı bağlayıcı metinde ilk kez yer almış ve azınlıkların özel haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu sözleşme ile azınlık hakları, diğer kişisel ve

¹³⁸ Birsal Erdoğan, *a.g.m.*, s.83-86.

¹³⁹ Madde 27: Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin, grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenemez.

siyasi hakların dışında bırakılarak, ayrı bir hak kategorisi olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁰

Bu noktada eklemek gerekir ki İnsan Hakları Komitesi tarafından KSHS'nin 27. Maddesine ilişkin 1994 yılında yapılan 23. No'lu Genel Yorum ile bir devlet içerisinde azınlıkların olup olmadığı, devletin kararıyla değil, ilgili bölümde bahsi geçen kriterlerin varlığıyla ilişkilidir.¹⁴¹

1977 yılında Komisyon'a bağlı bir çalışma grubuna, KSHS'nin 27. Maddesinin daha geniş alanlarda kullanılması için azınlıklarla ilgili yeni bir metin ortaya koyma görevi verildi. 1992 Aralık'ında da Genel Kurul 'Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Bireylerin Hakları' isimli bildiriye kabul etmiştir. Her ne kadar bağlayıcı bir niteliği olmasa da Genel Kurul gibi BM sisteminin önemli bir organında böyle bir metnin kabul edilmesi önemlidir.¹⁴²

27. maddeden farklı olarak bildiride, azınlık kelimesinin başına ulusal ifadesi eklenmiştir. Ayrıca bildirinin hiçbir yerinde bir azınlık tanımı yapılmamış, özerklik gibi ifadeler de yer almamıştır. Ayrıca metinde azınlıkların meşru hakları ifadesi kullanılarak devletlere de güvence verilmiştir.¹⁴³

Bu bildirinin birinci maddesinde, devletlerin sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların varlıklarını ve azınlık kimliklerini koruyacağı ve geliştirilmesinde sorumlu olduğu belirtilmiştir. İkinci maddesinde, azınlıkların herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan kültürlerini yaşama, dillerini kullanma ve dinlerini yaşama hakkına sahip olduğu, ulusal ve bölgesel düzeyde verilecek kararlara katılabileceği, kendi örgütlerini kurma hakkının olduğu, kendi ülkesindeki diğer azınlıklarla ve komşu ülkelerde bulunan bağlarının olduğu azınlık gruplarıyla barışçıl ilişkiler kurma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü maddede, bildiride belirtilenler dahil sahip oldukları hakları tek başına ya da grup halinde kullanabilecekleri belirtilmiştir. Dördüncü maddede, devletlerin azınlıkların kendi

¹⁴⁰ Birsal Erdoğan, *a.g.m.*, s.87-88.

¹⁴¹ Lema Uyar, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları; İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*, İstanbul 2006, s. 63.

¹⁴² Birsal Erdoğan, *a.g.m.*, s. 89.

¹⁴³ Birsal Erdoğan, *a.g.m.*, s. 89-90.

kültürlerini, dillerini, geleneklerini geliştirebilmek adına gerekli önlemleri almaları gerektiğini, azınlıkların kendi ana dillerini öğrenmeleri için imkan verilmesinin şart olduğunu belirtmiştir. Sekizinci madde de ise bildiride yer alan hiçbir hakkın devletlerin bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlıklarına zarar verebilecek olanaklara imkan vermediği belirtilmiştir.¹⁴⁴

Ortaya konulan bu belgelerle BM'nin azınlık hakları konusundaki görüşleri anlaşılmaktadır. BM, bu noktada azınlıkların hangi haklara sahip olduğunu belirtirken, bu hakları gerek bireysel gerekse de grup olarak kullanabilmelerini öngörmektedir. Azınlık haklarının korunması konusunda devletlere de görev veren BM, yukarıda bahsi geçen azınlık tanımına ilişkin çalışmalarında öteye gidememiş ve azınlık kavramı ile neyin ifade edildiği açıkça belirtilmemiştir.

2.2.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Azınlıkların Korunması

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 90'lı yıllardan önce yalnızca insan haklarını ele almış, 90'lı yıllar itibariyle azınlık konusuna da önem vermeye başlamıştır. Bu örgüt, azınlık mensubu bireylerin yaşadıkları ülkelerde baskıya maruz kalmalarını engellemek, azınlık ile çoğunluk arasındaki çatışma durumlarını en alt seviyeye indirmek ve devletlerin azınlıklara yönelik politikalarının şekillendirilmesinde etkili olmak gibi hedeflere yoğunlaşmıştır.¹⁴⁵

Azınlıkların korunmasını doğabilecek çatışmaları önlemek için bir araç olarak gören AGİT'in en önemli handikabı, ortaya koyduğu belgelerin hukuki bağlayıcılığının olmamasıdır. Ancak bu belgeler, azınlıkların korunmasına ilişkin önemli birer kaynak oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki devletler bu belgeleri imzalarken çekince koymaya devam etmektedir. Buradaki düşünce ileride bu

¹⁴⁴ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf .

¹⁴⁵ Gözde Yılmaz, 'Avrupa'da Azınlıklar ve Azınlık Hakları', *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2015, s. 117.

belgelerin uluslararası hukukun birer parçası haline gelerek imzacı tarafları yükümlülük altında bırakması ihtimalidir.¹⁴⁶

AGİT'in azınlık haklarına ilişkin ortaya koyduğu ilk belge olan, 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Senedi'nde sınırları içerisinde azınlık bulunan ülkelerin, azınlık mensubu kişilerin hukuk karşısında eşitlik haklarına saygı göstermelerini, azınlık mensuplarının temel bireysel özgürlüklerden ve insan haklarından tamamen yararlanmasını sağlayarak, azınlıkların çıkarlarını koruyacakları vurgulanmıştır.¹⁴⁷

AGİT, 1989 Viyana Sonuç Belgesiyle birlikte, üye olan tüm devletleri, azınlık hakları konusunda gerekli olan hukuki önlemleri alma, uluslararası belgelerdeki ve devletlerin kendi hukuk sistemlerindeki hakların uygulanması konusunda sorumlu tutmuştur. Ancak bu ve diğer AGİT belgelerinin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığı için etkileri de kısıtlı olmaktadır.¹⁴⁸

29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag Toplantı Belgesinde ise azınlık konusu ayrıntılı olarak kendine yer bulmuştur. Bu belgenin dördüncü bölümü doğrudan ulusal azınlıklarla ilgilidir. İlgili bölümde azınlık olmanın bireylerin kişisel tercihi olduğu belirtilirken, devletlerin azınlıkların kimliklerinin gelişmesinde ve korunmasında gerekli önlemleri almalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca azınlıkların kendi dillerini kullanma ve örgütlenme haklarının da olduğu belirtilmiş, devletin politikaları ile uyumlu olmak kaydıyla yerel idari yapılanmalar kurabilme ve kamusal alanda etkili şekilde temsil edilme haklarını da vurgulamıştır.¹⁴⁹

1990 yılında kabul edilen Kopenhag Belgesi, o ana kadar yapılan en kapsamlı metin durumundaydı. Bu belgeden sonra 1991 yılında hazırlanan Cenevre Uzmanlar Toplantısı Raporu, ulusal azınlıklarla ilgili konuları ve bireylerin haklarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu belge azınlık ve azınlık haklarını sadece devletlerin

¹⁴⁶ Ayşe Dicle Ergin, 'Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 1, 2010, s. 12.

¹⁴⁷ Yasemin Özdek, '1990'larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler', *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 15, Sayı 1, 1993, s. 32.

¹⁴⁸ Gözde Yılmaz, *a.g.m.*, s.117.

¹⁴⁹ Meral Atılğan, 'Avrupa Birliği, Azınlık Hakları ve Türkiye', *Türk İdare Dergisi*, Sayı 450, 2006, s. 51.

içişlerini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkarmış ve azınlık haklarının evrensel bir niteliği olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁰

Kopenhag Zirvesi'nden sonra gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nde de azınlıklar, gündemdeki konulardan biri olmuştur. Zirve sonunda yayınlanan 21 Kasım 1990 tarihli Paris Şartı ile devletlerin, halkları arasındaki dostça ilişkilerin geliştirilmesi ve demokrasi ve azınlıkların kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerinin korunmasında ve güçlendirilmesinde gerekli olan şartları oluşturacakları yönündeki inancı vurgulanmıştır.¹⁵¹

Ayrıca 1992 Helsinki Toplantısı sonunda 'Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği' kurulmuş, bu komiserlik azınlıklar ile bulunduğu devletler arasında bir arabulucu rolü üstlenmiştir. Ancak herhangi hukuksal bir yetkisi olmayan bu komiserlik, iki taraf arasında diyalog geliştirmekten öteye geçememiştir.¹⁵² Ayrıca bu Yüksek Komiserliğin çalışmaları sonucunda AGİT; ulusal azınlıkların dilsel haklarına, eğitim haklarına, kamusal alanda etkin katılımına ve radyo-televizyon yayınlarında azınlık dillerinin kullanımına ilişkin tavsiye raporları yayınlamıştır. Ancak bu bahsi geçen belgeler yenilik getirmekten ziyade, var olan hükümleri açıklamaktadır.¹⁵³

AGİT de ortaya koyduğu belgelerde, azınlıkların hangi haklara sahip olduğunu ifade etmiştir. Üye devletlere azınlık haklarının korunmasına ilişkin atılması gereken adımları da öneren bu belgelerin herhangi bir bağlayıcılığı olmamasından ötürü fiilen etkisi oldukça sınırlı olmuştur. Buna ilave olarak AGİT de azınlık kavramına ilişkin bir tanımlama yapmaktan kaçınmıştır. Her ne kadar ortaya koyduğu belgeler bağlayıcı olmasa da, AGİT azınlık haklarının korunmasına ilişkin önemli adımlar atmış ve bu özelliği ile AB için bir referans kaynağı olmuştur.

¹⁵⁰ Gökçen Alpkaya, '90'larda Azınlık Haklarına İlişkin Düzenlemeler Kutusu' *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt 2, İstanbul 2002, s.527.

¹⁵¹ Yasemin Özdek, *1990'larda....*, s.34.

¹⁵² Meral Atılğan, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁵³ Ayşe Dicle Ergin, *a.g.m.*, s. 12-13.

2.2.5. Avrupa Konseyi ve Azınlıkların Korunması

Avrupa Konseyi sistemi içinde yaptırım bakımından en güçlü belge, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS)'dir. Ancak bu belge azınlıkları korumaya ilişkin özel bir hüküm barındırmamaktadır. Sadece Sözleşme'nin 14.maddesinde¹⁵⁴ ulusal bir azınlığa mensup olma nedeniyle ayrımcılık yapılması yasaklanmaktadır. Ancak bu madde, tek başına uygulanabilme özelliği olan bir madde değildir. 14. maddenin ihlali, ancak Sözleşme'nin diğer hükümlerinin ihlal edilmesi halinde gündeme gelebilir.¹⁵⁵

90'lı yıllardan önce insan haklarıyla ilgili aktif bir rol oynayan Avrupa Konseyi(AK) de, 90'lı yıllar itibariyle azınlık hakları konusuyla yakından ilgilenmiştir. Bu doğrultuda 1993 Viyana Zirvesi sonunda ortaya çıkan Viyana Bildirisi'nde azınlıkların korunmasında hukuksal taahhütlerin devletlerce üstlenilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca AK Bakanlar Komitesi, ulusal azınlıklara mensup bireylerin kültürel alandaki haklarını korumak için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek bir protokolün hazırlanması görevini de üstlenmiştir.¹⁵⁷

Bu zirvede alınan kararların uygulanması için Kasım 1993'de 'Ulusal Azınlıkları Koruma Komitesi' oluşturulmuş ve bu komite tarafından hazırlanan sözleşme taslağı, 10 Kasım 1994 tarihinde kabul edilip devletlerin imzasına sunulmuştur.¹⁵⁸ Bunun bir sonucu olarak da 1994 yılında kabul edilip, 1998 yılında da yürürlüğe giren 'Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Avrupa Çerçeve Sözleşmesi' komite tarafından hayata geçirilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Madde 14: Bu Sözleşme ile tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.

¹⁵⁵ Ayşe Dicle Ergin, *a.g.m.*, s. 10.

¹⁵⁶ Yasemin Özdek, 'İnsan Haklarında Gelişmeler: AİHS'ne İlişkin 11 No'lu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerinde Çerçeve Sözleşme', *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 16, Sayı 1, 1994, s.145-146

¹⁵⁷ Naz Çavuşoğlu, *Azınlıkların Korunmasına...*, s. 231.

¹⁵⁸ Yasemin Özdek, *İnsan Haklarında Gelişmeler...*, s.145-146.

¹⁵⁹ Gözde Yılmaz, *a.g.m.*, s.116.

Çerçeve Sözleşmesi, özel olarak azınlıkların korunması amacıyla ortaya konan ve hukuksal olarak bağlayıcılığı bulunan ilk çok taraflı belge niteliğindedir. Bu belge ile amaçlanan, azınlıkların güvence altına alınmasında devletlerin üstlenecekleri hukuksal ilkeleri ortaya koymaktır. Ancak sözleşmede yer alan hükümlerin doğrudan uygulanabilmesi mümkün değildir. Devletlerin alacakları önlemler için kendilerine oldukça geniş bir takdir yetkisi bırakmış ve böylelikle farklı durumlarda uygulanabilme olanağı sağlamıştır. Sözleşmede yer alan ilkelerin uygulanması ise hükümetlerin politikaları vasıtasıyla gerçekleşecektir. İlave etmek gerekir ki, sözleşmede herhangi bir azınlık tanımına yer verilmemiş ve kollektif haklar tanımak yerine asıl vurgulanan azınlık mensubu bireylerin korunması olmuştur.¹⁶⁰

Konseyin azınlık haklarıyla ilgili ortaya koyduğu en önemli belge olan bu sözleşme ile, Avrupa'da azınlıkların korunmasıyla ilgili bir temel kurulmuş ve önemli bir referans kaynağı haline gelmiştir. Bu sözleşme hukuki olarak bağlayıcı olsa da uluslarüstü bir yürütme mekanizması kuramadığından yalnızca düzenli raporlar aracılığıyla bir denetim mekanizması oluşturabilmiş ve sözleşmenin uygulanmasını da imzacı devletlerin yetkisine bırakmıştır.¹⁶¹

Diğer taraftan, AİHS'ne ek protokol çabaları ise olumlu sonuçlanamamıştır. Bakanlar Komitesi, AİHS'ne yeni haklar eklemenin olanak dahilinde bulunmadığını belirterek Ocak 1996'da bu girişiminin ileri bir tarihe erteleme kararı almıştır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde Bakanlar Komitesi, AİHS'ne ek olarak genel ayrımcılığı yasaklayan 12. Protokol'ü kabul etmiş ve bu Protokol 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'ün ilk maddesinde¹⁶² yasa ile tanınan herhangi bir haktan yararlanma konusunda ayrımcılığa neden olmaması gereken kriterler arasında bir ulusal azınlığa mensup bulunma kriteri de sayılmıştır. Bu Protokol ile 'herhangi

¹⁶⁰ Yasemin Özdek, *İnsan Haklarında Gelişmeler...*, s.146-147.

¹⁶¹ Gözde Yılmaz, *a.g.m.*, s.116.

¹⁶² Madde 1: 1. Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.
2. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz.

bir hak' ifadesi kullanılarak koruma alanının kapsamı genişletilmiştir.¹⁶³ Çünkü AİHS'nin 14. Maddesinde bahsi geçen haklar ile kastedilen, sadece bu sözleşmede yer alan haklar ile sınırlı idi.

Konsey tarafından hazırlanan bir diğer önemli belge de, 1992 yılında kabul edilip 1998 yılında yürürlüğe giren 'Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'dır. Bu şarta taraf olan devletler, azınlık dilleriyle ilgili olarak yükümlülükleri hangi seviyede gerçekleştirdiklerini detaylı bir raporla konseye sunmakla mükelleftirler. Burada belirtilmesi gerekir ki bu şart, bölgesel ve azınlık dillerini koruyup, teşvik etmektedir; ancak bu dilleri konuşan bireylerin ne bireysel ne de kolektif haklarına değinmemiştir.¹⁶⁴

Bu belge ile eğitim, basın-yayın, kültür, toplumsal ve ekonomik alanlarda bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasında hangi yükümlülüklerin uygulanacağı ve karşılaşılabilecek sorunlarda neler yapılacağı ile ilgili konular vurgulanmıştır. Ayrıca bu belge ile taraf olan devletlere rapor sunma yükümlülüğü getirmiş olsa da, yargısal bir denetim sistemi kurulmamıştır.¹⁶⁵

AK de yukarıda bahsi geçen diğer örgütler gibi azınlık kavramının tanımlanması konusunda somut bir adım atmamıştır. AK de azınlık haklarından faydalanılması noktasında bireysel bir görüş yansıtmıştır. Her ne kadar Çerçeve Sözleşmesi, azınlık hakları konusunda bağlayıcı bir nitelik taşısa da, bu sözleşmenin uygulanabilmesi için devletlerin kendi iç hukukunda uygun değişiklikleri yapması gerekmektedir. Diğer taraftan yargısal bir denetim mekanizmasının da kurulamamış olması, AK'nin azınlık haklarının korunmasına ilişkin önemli bir eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar azınlık haklarıyla ilgili ortaya koyduğu belgelerin uygulanmasının denetlenmesi konusunda eksiklikler olsa da, bu belgeler AB'nin azınlık haklarının korunmasına ilişkin çalışmalarının şekillenmesinde önemli referans kaynağı olmaya devam etmektedir.

¹⁶³ Naz Çavuşoğlu, *Azınlıkların Korunmasında...*, s. 232-233.

¹⁶⁴ Gözde Yılmaz, *a.g.m.*, s.117.

¹⁶⁵ Berna Aksoy, 'Uluslararası Antlaşmalarda Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yaklaşımları', *ABMYO Dergisi*, Sayı 11, 2008, s. 132.

2.3. Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları

Avrupa topraklarında 400 farklı azınlık grubu bulunmaktadır ve bu topraklarda yaşıyan her yedi kişiden biri ya bir azınlık mensubudur ya da azınlık dillerinden birini konuşmaktadır. Yaklaşık 40 milyon kişi 60’dan fazla azınlık dilini konuşmaktadır.¹⁶⁶ Bahsi geçen rakamlar göstermektedir ki, azınlık konusu Avrupa coğrafyasında hiç de göz ardı edilebilecek bir olgu değildir.

Sınırları içerisinde çok sayıda azınlık mensubunu barındıran AB, buna karşın önceki alt başlıklarda incelediğimiz örgütler ile kıyaslandığında en zayıf halka durumundadır. AB’nin hem kendi içerisinde hem de üye ülkelerin uyacakları azınlık haklarıyla ilgili bir standart söz konusu değildir. Bundan dolayıdır ki, azınlıklar konusu AB içerisinde muğlak kalan bir noktadır.¹⁶⁷

Bu noktada bu bölüm kapsamında ilk olarak AB’nin azınlık haklarına ilişkin yaklaşımı ve bu yaklaşımın şekillenmesinde etkili faktörlerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. İkinci alt başlık kapsamında ise, AB’nin önemli organlarından olan Avrupa Birliği Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu’nun azınlıklar ve azınlık haklarına ilişkin ortaya koymuş oldukları kararları incelenecektir. Bu kararların incelenmesi, AB’nin azınlıklara ilişkin yaklaşımının bir yansıması olması açısından önemlidir. Üçüncü ve son alt başlık altında ise, AB hukukunda azınlık haklarının yer alıp almadığı, eğer alıyorsa azınlık haklarının nasıl değerlendirildiğı incelenecektir. Azınlıklar konusunun AB hukuku açısından ele alınması önemli bir noktadır. Çünkü bu konunun AB hukukunda yer alması bütün üye devletler üzerinde bağlayıcı bir etki yaratacaktır.

Bu bölüm, çalışmanın ve ana kısmını oluşturan üçüncü bölümün anlaşılması bakımından son derece önemli bir noktadadır. AB’nin azınlıklar ve azınlık haklarına olan yaklaşımının ortaya konulması son bölüm açısından oldukça yol gösterici niteliktedir.

¹⁶⁶ <https://www.fuen.org/tr/avrupa-azinliklari/genel-bilgiler/>, (10.10.2017).

¹⁶⁷ Meral Atılğan, *a.g.m.*, s.118.

2.3.1. Avrupa Birliği'nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı

1945-1989 arası süreçte AB, azınlıklar konusuna insan haklarının bir parçası olarak, özellikle de 'eşitlik' ve 'ayırım gözetmeme' ilkeleriyle yaklaşmıştır. Avrupa devletleri tarafından bu dönemde savunulan düşünce, insan haklarının tüm bireylere ayırım gözetmeksizin eşit olarak uygulanmasıyla birlikte azınlıklara bunun dışında imtiyazlı haklar verilmesine gerek olmayacağı şeklindeydi. Ancak Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılması, AB'nin dikkatini azınlıklar konusuna çekmeyi başarmıştır. Çünkü azınlıkların durumu, Avrupa'nın istikrarı için bir tehdit olarak görülmüş ve bu konu AB'nin gündeminde kendine yer bulmuştur.¹⁶⁸ Diğer taraftan AGİT ve AK'nin azınlık haklarına ilişkin ortaya koydukları belgeler de, AB'nin azınlıklar konusunda tutumunun değişmesine sebep olmuştur.¹⁶⁹

1990-1995 yılları arasında AB içerisinde azınlıkların korunmasına ilişkin birbirine zıt iki görüş hakimdi. Almanya ve Avusturya gibi sınırları dışındaki azınlıklarla kültürel ve etnik ilişkisi olan devletlere göre; ulusal azınlıklara, kültürel ve eğitimsel ilişkilerinde çoğunluğu oluşturdukları bölgede kendini yönetebilme olanağını sağlayan hakların verilmesi gerekmektedir. Bu görüşün karşısında yer alan Fransa ve Yunanistan gibi ülkelere göre ise; var olan asıl sorun, azınlıkların korunmasından ziyade, çok sayıda azınlık grubunu barındıran ülkelerin bütünlüğünün ve istikrarının devamının sağlanabilmesidir.¹⁷⁰

AB, azınlıkların korunması konusundaki anlayışını 20 Temmuz 1996 yılında Komisyon tarafından hazırlanan 'Gündem 2000' raporu ile açıklığa kavuşturmuştur. Bu metinde tam üyelik için aday olan ülkelerde azınlıkların olduğu belirtilirken, bu ülkelerin azınlıkların ulusal ve yerel yönetimlerde temsil edilmelerini, ilk ve orta eğitimlerini kendi dilleriyle yapmalarını, kendi dillerinde her türlü yayın yapma

¹⁶⁸ Hakan Taşdemir - Murat Saraçlı, 'Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları' *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Sayı 8, 2007, s.28-29.

¹⁶⁹ Dilek Kurban, 'Avrupa Birliği'nin Anayasal Düzeninde Azınlık Hakları: Açılımlar, Fırsatlar ve Olasılıklar', *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Editör: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul 2008, s.271-272.

¹⁷⁰ Hakan Taşdemir - Murat Saraçlı, *a.g.m.*, s. 29.

imkanı verilmesini ve yargı ile idarede kendi anadillerinin kullanabilmelerinin sağlanmasıyla yükümlü olduğu vurgulanmıştır.¹⁷¹

1999 yılında hazırlanan AB İnsan Hakları Yıllık Raporu'nda da ilk kez azınlıklar konusu yer almıştır. Bu raporda her türlü ayrımcılığa son verilmesi ve azınlık mensuplarının gerek sosyal, gerekse ekonomik olarak dışlanmaması konularında devletlerin sorumluluklarına vurgu yapılmıştır. Raporda ayrıca, BM, AK ve AGİT kapsamında azınlıklarla ilgili belgelere ve Kopenhag Kriterleri'ne de sıkça atıf yapılmıştır.¹⁷² Bu noktada, AB'nin, AK ve AGİT'in azınlık haklarıyla ilgili olarak yaptığı çalışmaları referans aldığı görülmektedir.

Konu kapsamında AB için azınlıkların korunması hakkında atılan önemli bir adım olan Kopenhag Kriterleri'ne değinmekte fayda vardır. AB genişleme sürecinde aday olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde gerek demokratik, gerekse insan hakları açısından azınlık haklarıyla ilgili sorunlar söz konusuydu. Bundan dolayıdır ki, bu ülkelerin durumları dikkate alınarak üyelik için yeni kriterlerin belirlenmesi söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda 1993 Haziran ayında Kopenhag'da Bakanlar Konseyi yeni kriterlerin ne olacağını belirlemiştir.¹⁷³

1995 Madrid ve 1997 Lüksemburg zirveleri sonrasında daha da geliştirilen bu kriterler, AB üyesi olmak isteyen aday ülkelerin sahip bulunması beklenen niteliklerdir. Bu kriterler ekonomik ve siyasal olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Bu çalışmanın konusuyla ilgili olması açısından siyasal kriterler; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması ve saygı görmesini güvence altına alan kurumların tesis edilmesi olarak benimsenmiştir.¹⁷⁴

AB'nin zamanla azınlıklara olan yaklaşımını iyice netleştirdiği görülmektedir. AB İnsan Hakları raporlarının ilk ikisinde 'azınlıklar' ifadesi kullanılırken, daha sonra yayınlanan altı raporda ise 'azınlıklara mensup bireyler' ifadesi tercih edilmiştir. 2007 yılından itibaren yayınlanan raporlarda ise 'azınlıklara

¹⁷¹Erol Kurubaş, 'Avrupa Birliği'nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri', *Liberal Düşünce*, Sayı 23, Yaz 2001, s. 130.

¹⁷² Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁷³ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 212.

¹⁷⁴ Sanem Baykal, 'Kopenhag Kriterleri Kutusu', Baskın Oran(ed), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt 2, İstanbul 2002, s.332.

mensup bireylerin hakları' ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁵ Kullanılan bu ifadelerin göstermiş olduğu değişim, AB'nin azınlık haklarına kurumsal düzeyde yaklaştığının en önemli göstergesidir.

Bu noktada görülmektedir ki, özellikle Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi sırasında azınlıklar, varlıklarını AB açısından hissettirmeye başlamışlardır. Her ne kadar üyelik kriterleri belirlenirken, yeni kıstaslar arasında azınlıklara saygı ifadesi yer alsa da burada korunan azınlık haklarından ziyade azınlıkların kendisi olmuştur. Kısacası AB içerisinde azınlık haklarının korunması yerine azınlıklara saygı ilkesi ön planda tutulmuştur. Ancak burada belirtmek gerekir ki, yeni üye ülkelerden azınlıklara saygı duyulması beklenirken, var olan AB üyesi ülkeleri sorumlu azınlık haklarının korunmasına ilişkin bir adım atmaktan geri durmuştur.

2.3.2. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun Azınlıklara ilişkin Kararları

Gerek Komisyon, gerekse Parlamento'nun azınlıklara ilişkin ortaya koymuş olduğu belgelerinin –ki bu belgeler genellikle rapor şeklindedir- büyük bir çoğunluğu azınlık dilleri ve kültürleri ile ilişkilidir. Bu iki organın azınlıklara yaklaşımını ifade etmesi, genel olarak AB'nin azınlık yaklaşımını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ayrıca bu iki AB organı ortaya koyduğu belgelerde gerek AGİT gerekse de AK belgelerine sık sık atıf yapmıştır.

Avrupa Komisyonu 1996 yılında hazırladığı bir raporda, AB'nin insan hakları ve bununla bağlantılı olarak, dinsel, etnik ve dilsel azınlıkların kültürlerini ve haklarını korumaya yönelik çalışmalarında KSHS'nin tamamlayıcı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu çalışmaların insan haklarını korumasına dair gerek uluslararası gerekse de bölgesel belgelerdeki yükümlülöklere dayandığını belirtmiştir. Bir başka raporunda ise, etnik ve ulusal azınlıklara haklarının tanınmasında ve bu hakların güvence altına alınmasında AGİK kapsamında kabul

¹⁷⁵ Fırat Yıldız, 'AB'de Bireysel Haklar ve Lizbon Antlaşması', *Bilge Strateji*, Cilt 4, sayı 7, Güz 2012, s. 118-119.

edilen yükümlülükler konusunda, demokratik seçimlerle kurulan bir sistemin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁶

Komisyon'un 1997 yılında, azınlık dilleriyle ilgili olarak hazırladığı başka bir raporda, genişleme sürecinde azınlıklar konusunun sorun çıkartma potansiyeli nedeniyle, bu konuya oldukça ilgili olduğu vurgulanmakta, Birlik içerisinde çok sayıda azınlık/bölgesel dilin konuşulduğu belirtilmektedir. Ayrıca Komisyon, bu dilleri desteklemek için 1995 yılında 170 projeye finansman sağlamıştır.¹⁷⁷ Burada eklemek gerekir ki, komisyon ayrıca dil azınlıkları ile ilgili incelemelerde bulunan kuruluşlarla(Euromasic ve MERCATOR) da işbirliği içerisinde olmuştur. Komisyon ayrıca 2000 yılında bölgesel dil ve kültürler ile azınlık dil ve kültürlerinin korunması ve bunların teşvik edilmesi konusunda destek verici bir rapor daha yayınlamıştır.¹⁷⁸

Komisyon 1998-2002 arası dönemde hazırlanan ilerleme raporlarında da AK tarafından ortaya konan azınlıklarla ilişkili belgelere atıf yapılmasını sıklaştırmıştır. 2002 yılında yayınladığı Strateji Belgesinde, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ndeki haklara bağlı kalmanın önemini belirtmiştir.¹⁷⁹

Avrupa Parlamentosu'nun 1981 tarihli kararında¹⁸⁰, gerek ulusal gerekse bölgesel/yerel makamlardan, bölgesel dilleri ve kültürleri eğitim kurumlarında müfredata almaları, bölgesel dillerin eğitimde ve kitle iletişim araçlarında kullanılmasını sağlamaları, azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerini mahkemeler dahil resmi kurumlarda kullanmalarına izin vermeleri, bölgesel kültürlerin teşvik edilmesi için kültürel projelere mali destek verilmesi çağrısı yapılmıştır. Ayrıca bu dillerin teşvik edilmesi için Komisyon'dan çalışmalarına devam etmesi ve alınması gereken önlemleri rapor etmesi istenmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 186-187.

¹⁷⁷ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁷⁸ Erol Kurubaş, *a.g.m.*, s.132-133.

¹⁷⁹ Füsün Arsava, 'Avrupa Birliği Birincil Hukukunda Azınlıkların Korunmasının Hukuki Dayanağı', *Uluslararası hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 23, 2010, s.7.

¹⁸⁰ 'Bölgesel Dil ve Kültürlerle İlgili Topluluk Şartı ve Etnik Azınlıkların Haklarına İlişkin Topluluk Şartı'

¹⁸¹ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 195-196.

Bu doğrultuda azınlıklarla ilgili çalışmaların daha etkin hale gelmesi için azınlık/bölgesel dillerin temsilcilerinin de katılımcı olacağı bölgesel bir örgüt fikri ortaya çıkmış ve 1982 yılında Komisyon'un desteğiyle özerk bir birim olan 'Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu(EBLUL) kurulmuştur. Bu kurumun öncelikli amacı, AB üyesi devletlerde konuşulan az kullanılan diller ile bu dilleri konuşan bireylerin dilsel hakları konusunda devletlere destek olmaktır.¹⁸²

AP 1987 tarihli kararında¹⁸³ ise, üye devletlere, dilsel azınlıkları yasa ile tanımaları gerektiğini belirtmiş ve daha demokratik bir Avrupa için güçlü bölgesel özerklik vurgusunu yapmıştır. Ayrıca yine bölgesel/azınlık dillerinin eğitimden ekonomik konulara kadar birçok alanda kullanılmasını tavsiye etmiştir.¹⁸⁴

1994 tarihli kararında¹⁸⁵ da AP, 1981 tarihli karara atıf yapmış ve devletlerin dilsel azınlıkları tanıyıp, bu kişilerin konuştuğu dilleri koruması ve geliştirmesi için yasal düzenlemeleri yapması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca üye devletlere, Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'na taraf olmaları ve EBLUL gibi kuruluşların desteklenmesi çağrısını yapmıştır.¹⁸⁶ Yine aynı şekilde Parlamento 1996-1998 arası kabul ettiği insan haklarına saygı raporlarında, AB üyesi devletlere yapmış olduğu çağrıyı yinelemiş ve devletlerin Bölgesel ve Azınlık Dilleri Antlaşması'na taraf olmalarını istemiştir.¹⁸⁷

Gerek Komisyon gerekse de Parlamento, AB içerisinde öncelikli olarak azınlık dilleri ve kültürleriyle ilgili çalışmalar ortaya koymuştur. Ayrıca AB içerisinde azınlık haklarının korunmasına ilişkin önemli bir eksiklik olduğundan, her iki organ da AGİT ve AK belgelerini sık sık referans olarak kullanmışlardır. Ancak özellikle Parlamento'nun almış olduğu kararların herhangi bir bağlayıcılığı olmadığı için AB içerisinde azınlık haklarının korunmasına ilişkin önemli adımlar ne yazık ki atılamamıştır.

¹⁸² Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁸³ 'Avrupa Topluluğu'nda Bölgesel ve Etnik Azınlıkların Dilleri ve Kültürleri Hakkındaki Karar'

¹⁸⁴ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 196.

¹⁸⁵ 'Herhangi Bir Kimsenin Kendi Dilini Konuşması Hakkındaki Karar'

¹⁸⁶ Erol Kurubaş, *a.g.e.*, s. 197.

¹⁸⁷ Erol Kurubaş, *a.g.m.*, s.134-135.

2.3.3. Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları

AB, sınırlandırılmış yetki ilkesi doğrultusunda yalnızca kurucu antlaşmalarla belirlenen amaçlara yönelik politikalar üretebilmektedir. Azınlık haklarına ilişkin veya azınlıkların korunmasına yönelik olarak ise AB içerisinde bir yetki alanı belirtilmemiştir. Bundan dolayıdır ki, yetki ikamesi ilkesi doğrultusunda azınlıklarla ilgili konular üye ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır.¹⁸⁸

AB'nin iki temel kurucu antlaşması¹⁸⁹ vardır. Kurucu antlaşmalar ile bu antlaşmaları değiştiren¹⁹⁰ ve bu antlaşmalara eklenen protokoller de, AB hukukunda birincil kaynaklar olarak kabul edilmektedir.¹⁹¹ Bu doğrultuda çeşitli metinlerde azınlıklar ve azınlık haklarının korunmasına ilişkin ifadelerin yer alması, azınlıklar için dayanak oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

AB kurucu antlaşmalarında doğrudan azınlık konusu ele alınmamış olmasına rağmen, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasının(Avrupa Birliği Antlaşması(ABA) olarak da bilinir) 128. Maddesinde Avrupa kültürlerinin farklılıklarının garanti altına alınmasının AB için önemi vurgulanmıştır. Böylelikle doğrudan olmasa da azınlıkların korunmasının gerekliliğinden ilk kez bahsedildiği belirtilebilir.¹⁹²

1997 Amsterdam Antlaşması ile 'azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması' ilkesi dışındaki diğer bütün Kopenhag Kriterleri AB'nin ortak değerleri olarak belirlenmiş ve AB Antlaşması'na dahil edilmiştir. Böylelikle azınlık hakları konusu, AB'nin iç politikasında uzak durulan bir konu olmaya devam etmiştir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları, AB müktesebatının ve AB'nin genişlemesinde

¹⁸⁸ Erol Kurban, *a.g.m.*, s. 269.

¹⁸⁹ Avrupa Ekonomik Topluluğunu(AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu(EURATOM) kuran 1951 Roma Antlaşması ve Avrupa Topluluklarını Avrupa Birliği bünyesine katan 1993 Maastricht Antlaşması.

¹⁹⁰ 1999 Amsterdam Antlaşması, 2003 Nice Antlaşması ve 2007 Lizbon Antlaşması

¹⁹¹ Lami Bertan Tokuzlu, 'Avrupa Birliği Hukuku', *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Avrupa Birliği'ne Giriş*, Editör: Ayhan Kaya, İstanbul 2013, s. 89.

¹⁹² Erol Kurubaş, *a.g.m.*, s. 129

takip edilecek değerler olarak kabul görürken, azınlıkların korunması sadece genişleme sürecinde dikkate alınacak bir başlık olarak değerlendirilmiştir.¹⁹³

Diğer taraftan Kurucu Antlaşmalarda önemli değişiklikler yapan Amsterdam Antlaşması'nın, azınlık haklarıyla ilgili, yapmış olduğu önemli değişikliklere değinmek gerekmektedir. Bu değişikliklerden birisi ABA'ya eklenen 7. madde ile madde 6(1)¹⁹⁴'de belirtilen ilkelerin 'ciddi bir şekilde ve ısrarla' ihlal edilmesi durumunda üye devletlere yaptırım uygulanmasına imkan vermiştir. Bu noktada Avrupa Parlamentosu'nun insan haklarıyla ilgili yapmış olduğu yorumları oldukça geniş bir çerçeveden ele almaktadır ve azınlıklara yönelik politikaları da takip etmektedir. Ayrıca Parlamentonun Temel Haklar Şartı'nın 21. maddesine de atıfta bulunması dolayısıyla, 7. madde azınlık hakları konusunda önemli bir görünüm almaktadır.¹⁹⁵

Bu noktada Nice Antlaşması ile yapılan değişikliğin de ele alınması gerekmektedir. Bu değişiklik ile 7. Maddeye açık bir risk ibaresi eklenmiş ve Amsterdam Antlaşması'yla birlikte getirilen cezai işleme ilave olarak önleyici bir unsur öngörülmüştür. Böylelikle hem önleyici hem de cezalandırıcı mekanizma birlikte oluşturulmuştur.¹⁹⁶

Kuruluş felsefesine göre ekonomik bir işbirliği olan AB, bu doğrultuda genelde insan hakları, özelde ise azınlık haklarına ilişkin hükümlere kurucu antlaşmalarında yer vermemiştir. Ancak AB hukuku açısından temel hakların korunması, günden güne önem kazanan bir konu olmuştur. AB'nin birincil hukuk kaynaklarında, temel özgürlükler, ayrımcılığın yasaklanması ve siyasi katılım hakları kendine yer bulmasına rağmen Antlaşmaların içerisinde düzenlenmiş bir 'temel haklar listesi' söz konusu değildir.¹⁹⁷

¹⁹³ Erol Kurban, *a.g.m.*, s.273.

¹⁹⁴ Madde 6/1: Birlik, üye devletlerin müşterek değerleri olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanır.

¹⁹⁵ Dilek Kurban, *a.g.m.*, s.279.

¹⁹⁶ Haydar Efe, 'Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Gelişimi', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, Bahar 2010, s. 60.

¹⁹⁷ Yüksel Metin, 'Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 4, 2002, s. 37.

Temel Haklar Şartı'nı oluşturma çabaları, 1999 yılı itibariyle başlamıştır. Köln Zirvesi sonunda, birlik sınırları içerisindeki hakların daha görünür kılmak için ortak bir Şart'ta toplanması gerektiği vurgulanmıştır. Yine aynı yıl gerçekleştirilen Tampere Zirvesi'nde de Şart'ın oluşturulması için bir komisyonun kurulması karara bağlanmış ve böylelikle de komisyon çalışmalarına başlamıştır. Ekim 2000'de hazırlanan Şart Metni, yine aynı ay içerisinde Avrupa Konseyince kabul edilmiştir. Aralık 2000 Nice Zirvesinde de Şart, Avrupa Komisyonu, Parlamentosu ve Konseyince kabul edilmiştir. Bu Şart ile amaçlanan, AB kurumlarınca insan haklarına saygı duyulması ve bu hakların etkili bir biçimde korumaktır.¹⁹⁸

AB Temel Şartı'nda yer alan azınlıkların korunması ile ilgili en önemli madde, ulusal azınlık bireylerinin ayrımcılığa uğramasını yasaklayan 21. maddedir.¹⁹⁹ Bu maddede birçok kriterin yanında, doğrudan bir ulusal azınlığın üyesi olma ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu madde ile ayrımcılık yasaklanmasına rağmen, azınlıkların korunması konusunda herhangi bir yüküm getirmemiştir.²⁰⁰

Şartın azınlıklarla ilgili önemli bir diğer maddesi de, çeşitliliği vurgulayan 22. maddesidir.²⁰¹ Birliğin kültürel, dini ve dinsel çeşitliliğe saygı duyduğunu ifade eden bu maddenin, her ne kadar olmasa da bu maddenin azınlık haklarına ilişkin dolaylı gönderme yaptığı vurgulanmaktadır. Avrupa Komisyonu'nda 2002 yılında kurulan ve AB genelinde ve üye ülkelerle ilgili olarak yıllık insan hakları değerlendirme raporları hazırlamakla görevli Avrupa Parlamentosu Uzmanlar Ağı da, hazırladığı metinlerde 22. Maddeyi azınlıklarla ilişkilendirmiş ve bu maddenin azınlıklara koruma sağladığını vurgulamıştır. Çeşitlilik ifadesi ile amaçlanan, politika üreticilerinin yasa ya da politika hazırlarken bu değeri göz önünde bulundurmasıdır.²⁰²

¹⁹⁸ Yüksel Metin, *a.g.m.*, s.41-46.

¹⁹⁹ Madde 21: Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır.

²⁰⁰ Dilek Kurban, *a.g.m.*, s.275.

²⁰¹ Madde 22: Birlik, kültür, din ve dil çeşitliliğine saygı gösterir.

²⁰² Dilek Kurban, *a.g.m.*, s.275.

Azınlık hakları, AB Anayasası'nda da kendine yer bulabilmiştir. Her ne kadar hazırlanan taslak metinde azınlık haklarıyla ilgili herhangi bir hüküm olmamasına rağmen, mevcut 2. maddesine²⁰³ azınlık mensubu bireylerin haklarına saygı ifadesi, Macaristan'ın öncülük ettiği son dakika değişikliği ile eklenmiştir. Böylelikle azınlık mensubu kişilerin hakları da, bir AB değeri olarak kabul edilmiştir.²⁰⁴ Ayrıca Avrupa Temel Haklar Şartı da bir bütün olarak AB Anayasası içerisine dahil edilmiştir.²⁰⁵ AB Anayasa taslağı, 2003 yılında kabul edilip 2004 yılında onaylandıktan sonra üye devletlerin iç hukuklarına göre kabul edilmesi süreci başlamıştır. Bu süreçte 2005 yılında Fransa ve Hollanda tarafından kabul edilmeyen Anayasa yürürlüğe girememiştir. Bu anayasa ile o güne kadar yapılan AB kurucu Antlaşmaları ve bu Antlaşmalarda değişiklik yapan düzenlemelerin tek bir metin haline getirilmesi amaçlanmıştır.²⁰⁶

AB Temel Şartı ve AB Anayasası hazırlanırken, azınlıklar konusunda mevcut tutarsızlığın ortadan kaldırılması için önemli bir fırsat doğmuş; ancak gerek AB içerisinden gerekse de AB dışarısından (AK Parlamenterler Meclisi) verilen tüm çabalara rağmen, azınlıklara pozitif haklar sağlayan herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ancak bireysel ve negatif hakların korunması yoluyla dolaylı bir ayrıcalık sağlayan hükümler söz konusudur.²⁰⁷

Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girdiğinde, daha önce de AB Anayasası'nda yer alan azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren 'insan haklarına saygı' ifadesini Birliğin üzerine kurulduğu değerlerden biri olarak tayin etmiştir. Ayrıca bu Antlaşma ile Temel Haklar Şartı da aynı yasal değerliliğe kavuşturulmuştur. Bunun bir sonucudur ki ulusal azınlıklar kavramı artık AB birincil hukukunun önemli bir unsuru haline gelmiştir. Lizbon Antlaşması ile azınlıklara

²⁰³ Madde 2: Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, ayırım gözetmeyen, hoşgörülü, adil, dayanışmacı ve kadınlarla ile erkekler arasında eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda, üye devletlerin hepsi için ortaktır.

²⁰⁴ Dilek Kurban, *a.g.m.*, s. 276.

²⁰⁵ Füsün Arsava, 'Avrupa Temel Haklar Şartı', *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Güz 2005, s. 13.

²⁰⁶ Yaprak Gürsoy - Özge Onursal Beşgül, 'Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi', *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Avrupa Birliği'ne Giriş*, Editör: Ayhan Kaya, İstanbul 2013, s. 32-33.

²⁰⁷ Kurban, *a.g.m.*, s. 274.

mensup kişilerle ilgili olarak önemli bir vurgu yapılmıştır. AB hukuku, kurumların ve üye devletlerin ulusal, dilsel, etnik ve dinsel azınlıklara mensup kişilere karşı ayrımcılık yapmasını yasaklamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, kullanılan azınlık mensubu kişiler ifadesi ile AB birincil hukukunda grup haklarından ziyade bireysel haklara işaret edilmektedir.²⁰⁸ Ayrıca AB Temel Haklar Şartı, bu antlaşma içerisinde vurgulandığı gibi bağlayıcı hale gelmiştir. Böylelikle ilk kez AB, genelde insan haklarıyla özelde de azınlıklarla ilgili bir metnin üyeler ve AB organları için bağlayıcı olması imkanını vermiştir.²⁰⁹

Azınlık hakları ve azınlık haklarının korunmasına ilişkin hükümlerin AB birincil hukukunda yer alması oldukça önemlidir. Çünkü birincil hukuk içerisinde yer alan hükümlerin bütün AB üyesi ülkeler üzerinde bağlayıcı bir etkisi vardır. Bu noktada AB Kurucu Antlaşmaları'nda azınlıklar veya azınlık haklarıyla ilgili herhangi bir ifadenin yer alması AB içerisinde azınlık haklarının korunması konusunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

AB Kurucu Antlaşmaları'nda yapılan değişiklikler ve eklemeler neticesinde bugüne kadar azınlıklara ilişkin olarak, sadece ulusal azınlığa aidiyet sebebiyle ayrımcılığın yasaklanması ve azınlık mensubu bireylere saygı ifadeleri yer alabilmiştir. Bu doğrultuda azınlıklara herhangi bir pozitif hak veren hüküm henüz AB birincil hukukunda yer almamaktadır. Ancak buna rağmen azınlıkların ve azınlık haklarının korunması konusunda AB Hukuku'nda etkisi az da olsa hükümlerin yer alması, bu konuda kaydedilen önemli bir gelişmedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki azınlık hakları ifadesi, AB için yalnızca bireysel hakları işaret etmektedir.

²⁰⁸ *Respect for and Protection of Persons Belonging to Minorities 2008-2010*, European Union Agency for Fundamental Rights, Lüksemburg 2011, s. 22-24.

²⁰⁹ Fırat Yıldız, *a.g.m.*, s. 122.

3. BÖLÜM

BALTİK ÜLKELERİNDE AZINLIK HAKLARININ GELİŞİMİ

3.1. Bağımsızlık Öncesi Baltık Ülkelerinin Demografik Yapısı

Tarihsel süreçte ele alındığı gibi, Baltık Bölgesi'ne dışarıdan gelen insanların bu coğrafyada yaşamaya başlamasıyla birlikte, söz konusu ülkelerde de azınlıklar ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Baltık Bölgesinde genel olarak Almanlar, Ruslar, Yahudiler, Lehler, Ruslar, İsveçliler uzun yıllar boyunca yaşamışlardır. Bazılarının sayıları oldukça azalsa da bunlar bölgenin tarihsel azınlık gruplarını oluşturmaktadır. Sovyet egemenliği döneminde ise özellikle Rus kökenli olmayıp da Rusça konuşan gruplar, (Ukraynalılar, Belaruslular gibi) bölgede yaşayan azınlık gruplarından birini meydana getirmiştir.

Bağımsızlık sonrası üç Baltık ülkesi de içerisinde azınlıklar barındırmaktaydı. Baltık ülkeleri tarihsel süreç içerisinde demografik bakımdan belli değişimler geçirmiştir. Demografik yapı değişiminin en önemli sonuçlarından biri, ülkelerin azınlıklara ve azınlık haklarına yaklaşımının şekillenmesidir. Bu noktada her üç ülkenin de bağımsızlıklarını elde ettikleri dönem içindeki demografik yapısının ortaya konulması çalışmanın anlaşılması açısından kilit bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda aşağıda yer verilen tabloların değerlendirilmesi önemlidir.

Bağımsızlık sonrasındaki ilk yıllar itibariyle Baltık ülkelerinde devlet dilinin kullanımının ne seviyede olduğu önemli bir noktadır. Özellikle azınlık bireylerinin devlet diline hakim olma oranları, bu ülkelerin azınlıklara yaklaşımında etkili rol oynamıştır, izledikleri dil politikalarının şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

3.1.1. Letonya'nın Demografik Yapısı

1935 yılı itibariyle Letonya'da nüfusun yüzde 76'sı Letonlardan oluşmaktaydı. 1941 yılına gelindiğinde ise bu oran yüzde 83'e yükselmışti. Çünkü 1939-1940 yılları arasında Letonya'da bulunan Almanların çoğu ülkeden göç etmiş, 1941 Alman işgali öncesinde de Yahudiler ve Ruslar ülkeden ayrılmışlardı.²¹⁰ Sovyet egemenliği altında yapılan ilk nüfus sayımına göre 1959 yılında ülke nüfusunun ancak yarısı Letonlar tarafından oluşturulmaktadır. Yaklaşık 20 yıllık sürede ülkedeki demografik yapı oldukça hızlı bir şekilde değişmiştir.

Tablo 1: Bağımsızlık öncesi Letonya nüfus yapısı.

Köken	1959	1989
Leton	1.129.900	1.378.800
Rus	556.500	905.500
Belarus	61.600	119.700
Ukraynalı	29.400	92.100
Leh	59.800	60.400
Litvan	32.400	34.600
Yahudi	36.600	22.900
Eston	4.600	3.300
Diğerleri	14.700	40.300
Toplam	2.093.500	2.666.600

Kaynak: Joanna Ligenzowska – Jakup Piecuch, 'National Minorities Integration in the Baltic States', *Studia Ekonomiczne*, Sayı 228, 2015, s. 169; Gabrielle Hogan-Brun – Uldis Ozolis – Melite Ramonienė – Mart Rannut, 'Language Politics and Practices in the Baltic States', *Current Issue in Language Planning*, Cilt 8, Sayı 4, 2007, s. 505.

²¹⁰ Ilmars Mezs, 'The Ethnic Geography of Latvia', *Geographica Slovenica*, Sayı 24, 1992, s. 154.

Letonya'nın bağımsızlık öncesi demografik yapısı incelendiğinde, Tablo 1'de görüldüğü üzere, 1989 yılında Letonya sınırları içerisinde yaşayan nüfusun ancak yarıdan biraz fazlası köken olarak Leton'dur. Ülkede nüfusun yaklaşık yüzde 34'ünü ise Rus kökenliler oluşturmaktaydı. Diğer taraftan bu dönemde Leton kökenli olmayan kişilerin ancak yüzde 20'si Leton dilini akıcı şekilde konuşabilmekteydi.²¹¹

3.1.2. Estonya'nın Demografik Yapısı

1934 yılında Estonya'da nüfusun yüzde 12'si(yaklaşık 120.000 kişi) Eston kökenli olmayanlardan meydana gelmekteydi. Bu dönemde Ruslar, Almanlar, İsveçliler, Yahudiler ve Letonlar, ülkedeki en büyük azınlık gruplarıydı. 1939 yılına gelindiğinde ise ülkedeki Almanların çoğu Estonya'dan göç etmiştir. Yahudiler ise Alman işgali döneminde, ya Sovyetler Birliği'nin bağımsız bölgelerine göç etmiş ya da Nazi soykırımına maruz kalmıştır. Yine İsveçliler işgal döneminde ülkelerine göç ederken, Letonların büyük çoğunluğu ise, Alman ya da Rus çalışma kamplarına sürgün edilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Estonya'daki azınlık nüfusu 23.000 kişiye kadar düşmüştür.²¹²

Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki, Sovyet idaresi altında 1959 yılında ülkedeki Estonlar nüfusun yaklaşık yüzde 74'nü oluştururken, bağımsızlık öncesi dönemde 1989 yılında Estonya'da yerleşik nüfusun ancak yüzde 60'ı Estonlardan meydana gelmekteydi. Estonya'daki Rus kökenliler 1989 yılında nüfusun yaklaşık yüzde 30'nu oluşturmaktaydılar. Diğer taraftan 1989 yılında Eston kökenli olmayanların sadece yüzde 15'i Estonca dilini konuşabilmekteydi.²¹³ Estonya ve Letonya, azınlıklara olabildiğince kısıtlı haklar vermiş, sağlanan hakların kullanımını da olabildiğince sınırlandıran politikalar izlemişlerdir.

²¹¹ Baiba Metuzale-Kangere – Uldis Ozolins, 'The Language Situation in Latvia 1850-2004', *Journal of Baltic Studies*, Cilt 35, Sayı 3, 2005, s. 327.

²¹² Tiit Tammaru – Hill Kulu, 'The Ethnic Minorities of Estonia: Changing Size, Location, and Composition', *Eurasian Geograohy and Economies*, Cilt 44, Sayı 2, 2003, s. 154.

²¹³ Anna Verschik, 'The Language Situation in Estonia', *Journal of Baltic Studies*, Cilt 36, Sayı 3, 2005, s. 295.

Tablo 2: Bağımsızlık öncesi Estonya nüfus yapısı.

Köken	1959	1989
Eston	892.700	963.300
Rus	240.200	447.800
Ukraynalı	15.800	48.200
Belarus	10.900	23.500
Fin	16.200	16.600
Yahudi	5.400	4.600
Alman	-	3.500
Leton	2.900	3.100
Leh	2.300	3.000
Litvan	-	2.600
Diğerleri	10.400	18.300
Toplam	1.196.800	1.565.700

Kaynak: Joanna Ligenzowska – Jacub Piecuch, *a.g.m.*, s. 170; Gabrielle Hogan-Burn – Uldis Ozolis – Melite Ramoniene – Mart Rannut, *a.g.m.*, s. 505.

3.1.3. Litvanya’nın Demografik Yapısı

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Litvanya’daki en büyük azınlık grubu, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 7’sini oluşturan Yahudilerdir. Keza iki savaş arası dönemde nüfusun yaklaşık yüzde 4’nü oluşturan Almanlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında bir hayli azalmışlardı. Diğer taraftan uzun yıllar Litvan ve Leh uluslarının tek bir devlet altında yaşamasından dolayı, ülkedeki Lehler 1923 yılı itibariyle

nüfusun yaklaşık yüzde 3'ni oluştururken, aynı yıllarda Ruslar ise yaklaşık yüzde 2'sini meydana getirmekteydi.²¹⁴

Tablo 3 incelendiği zaman görülmektedir ki, diğer iki ülkeye kıyasla Litvanya'nın demografik yapısı çok da fazla değişmemiştir. 1989 yılında ülke nüfusu yaklaşık yüzde 80 Litvanlardan oluşurken, yüzde 9'nu Ruslar, yüzde 7'sini de Lehler temsil etmekteydi. Bu demografik yapının içerisinde Litvan kökenli olmayanların yaklaşık yüzde 35'i ise Litvan diline hakim durumdaydı.²¹⁵ Bundan dolayıdır ki, Litvanya herhangi bir azınlık grubunu tehdit olarak görmemiş ve azınlıklara yaklaşımı nispeten daha yapıcı biçimde gelişmiştir.

Tablo 3: Bağımsızlık öncesi Litvanya nüfus yapısı.

Köken	1959	1989
Litvan	2.150.800	2.924.300
Rus	231.000	344.500
Leh	230.000	258.000
Belarus	30.300	57.600
Yahudi	24.700	12.400
Ukraynalı	17.700	44.800
Leton	6.300	42.000
Diğerleri	20.600	23.400
Toplam	2.711.400	3.674.800

Kaynak: Natalija Kasatkina - Vida Beresneviciute, 'Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector Lithuania', *Ethnicity Studies*, Sayı 1-2, 2010, s. 22; Joanna Ligenzowska – Jacob Piecuch, *a.g.m.*, s. 171; Gabrielle Hogan-Brun – Uldis Ozolis – Melite Ramonienė – Mart Rannut, *a.g.m.*, s. 505.

²¹⁴ Jolanta Pivoriene, 'Ethnic Minorities in Lithuania', *Sociology and Society*, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s. 8-11.

²¹⁵ Baiba Metuzale-Kangere – Uldis Ozolis, *a.g.m.*, s. 327.

Sovyetler Birliği idaresi altındaki üç Baltık ülkesinde de ilk dil olarak kabul edilen Rusça, Belaruslular, Ukraynalılar, Yahudiler ve Lehlerin büyük çoğunluğu tarafından hem kamu hem de özel hayatta ortak dil şeklinde benimsenmiştir. Bundan dolayı 1990'lı yılların başlarında Estonya'daki toplam nüfusun yaklaşık yüzde 35'i, Letonya'da yaklaşık yüzde 42'si ve Litvanya'da yaklaşık yüzde 12'si ilk dil olarak Rusça'yı kullanmaktaydı.²¹⁶ Özellikle Letonya ve Estonya açısından bu ülkelerde çok sayıda Rus kökenli vatavdaş olmasının yanında, sınırları içerisinde Rusça da oldukça yaygın biçimde kullanılmaktaydı. Bu durum söz konusu iki ülkenin izlediği dil politikalarını açıklamak bakımından oldukça önemlidir.

3.2. Bağımsızlık Sonrası Baltık Ülkelerinde Azınlık Hakları

Sovyet halkının göç etmesi ve Rus dilinin çeşitli alanlara uygulanması, Baltık ülkelerinde ulusların yeniden şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamış ve Rus kültürü üç Baltık Cumhuriyetinin de siyasi hayatının merkezinde olmaya devam etmiştir. Devlet dillerinin resmi statüsü milli anayasalar ile güçlendikçe, azınlıkların dilleri ve kültürleri de yasal koruma altına alınmıştır. Bununla birlikte demografik yapı ve dil durumu vb. faktörler, her cumhuriyette farklı vatandaşlık ve dil politikaları izlenmesine yol açmıştır.²¹⁷

Baltık ülkelerinde azınlık hakları ele alınırken, öncelikli olarak bu ülkelerin diğer etnik kökenlilere vatandaşlık verirken nasıl bir yol izlediğinin mercek altına alınması gerekmektedir. Herhangi azınlık grubu bireyi vatandaşlık elde ettikten sonra diğer azınlık haklarından da faydalanabilmesinin yolu açılacaktır. Diğer taraftan önemli bir konu da, azınlıklara kendi dillerini eğitimde ve devlet kurumlarında kullanım hakkının tanınıp tanınmadığıdır. Ayrıca kendi kültürel özelliklerini koruyabilme imkanının da verilmesi önemli bir konudur.

²¹⁶ Gabrielle Hogun-Brun, 'Baltic National Minorities in a Transitional Setting', *Minority Language in Europe: Frameworks, Status, Prospects*, Editör: Gabrielle Hogan-Burn – Stefan Wolff, Basingstoke ve New York 2003, s. 123.

²¹⁷ Gabrielle Hogan-Burn, 'The Baltic Republics and Language Ideological Debates Surrounding European Union Accession', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Cilt 26, Sayı 5, 2005, s. 368.

Bu doğrultuda üç Baltık ülkesinin de anayasaları, vatandaşlık, dil ve eğitim yasalarının ele alınarak azınlıklar ve azınlık haklarıyla ilgili yaklaşımlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bahsi geçen bu yasalar, her üç ülke için de ele alınıp incelenecektir.

Burada belirtilmesi gerekir ki hem Estonya hem de Letonya, ülkelerinde yaşayanlara vatandaşlık verirken jus sanguinis ilkesine yani "nesil hakkı" ilkesine uymaktadır. Bu, yurttaşlığın doğum yerine göre değil, vatandaşlık vasıtasıyla belirlendiği anlamına gelir. Dolayısıyla, Letonya ya da Estonya'da başka bir vatandaşlığı olan ya da vatansız olan ebeveynlerden doğan çocuklar, doğum yapılan ülkelerinin –yani Estonya ve Letonya’nın- ulusal yurttaşlığını kazanamayacaklardır. Bunun aksine, Litvanya ise, vatandaşlık konusunda jus soli ilkesi yani 'toprak hakkı' ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu nedenle Litvanya vatandaşlığı, ülkede doğan herkese tanınmış bir haktır.²¹⁸

Vatandaşlık verme konusunda Letonya ve Estonya’nın izlemiş olduğu katı politikalardan dolayı 1990’lı yılların başlarında Letonya’da yaklaşık 740.000 kişi bu ülkede kullanıldığı şekliyle ‘vatandaş olmayan’ statüsüne, Estonya’da ise yaklaşık 500.000 kişi bu ülkede kullanılan şekilde ‘yabancı’ statüsüne düşmüştür.²¹⁹ Diğer bir deyişle bu dönemde iki ülkede de nüfusun yaklaşık yüzde 30’luk kısmı herhangi bir vatandaşlığa sahip durumda değildi.

3.2.1. Letonya ve Azınlık Hakları

Letonya Anayasası’nın 114’üncü maddesinde, etnik azınlıklara mensup kişilerin, kendi dillerini ve kültürel kimliğini koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, 1999 tarihli Letonya Devlet Dili Kanunu’nda, "Liv" dili dışında, herhangi bir azınlık dilinden bahsedilmemektedir. Yine aynı kanunun 5. maddesinde, Liv dili hariç, Letonya Cumhuriyeti’nde

²¹⁸ Marina Best, ‘The Ethnic Russian Minority: A Problematic Issue in the Baltic States’, *Verges: Germanic & Slavic Studies in Review*, Cilt 2, Sayı 1, 2013, s. 35.

²¹⁹ Nils Muiznieks – Juris Rozenvalds – Ieva Birka, ‘Ethnicity and Social Cohesion in the Post-Soviet Baltic States’, *Patterns of Prejudice*, Cilt 47, Sayı 3, 2013, s. 291.

kullanılan diğer diller, yabancı dil olarak kabul edilmiştir. Ancak diğer Letonya yasalarında, azınlık dillerinden açıkça bahsedilmekte ve dillerin kullanımını düzenleyen yasal çerçevede bir tutarsızlık yaratılmaktadır.²²⁰

1991 tarihli Letonya Ulusları ve Etnik Grupların Sınırsız Gelişimi ve Kültürel Özerklik Hakkı Kanunu, Letonya Cumhuriyeti'ndeki tüm ulus ve etnik gruplara kültürel özerklik ve kendi kültürlerini uygulama haklarını kabul eden bir belgedir. Kanun, sadece vatandaşlık sahibi olanlara değil ülkedeki tüm yerleşiklere, kendi ulusal geleneklerini sürdürmeyi; kendi topluluklarını, derneklerini ve örgütlerini kurma haklarını, geleneksel sembollerini kullanma ve ulusal bayramlarını kutlama hakkını garanti etmektedir. Ayrıca bu kanuna göre, hükümet kurumları, ülke sınırları içindeki ulusların ve etnik grupların eğitim, dil ve kültür gelişimine ilişkin maddi koşulların oluşturulmasını desteklemelidir.²²¹ Ancak, beyan edilen hakların uygulanması için daha ayrıntılı yönetmelikler ve somut mekanizmalar ya etkisiz durumdadır ya da mevcut değildir. Dolayısıyla, beyan edilen anayasal hükümlerin yasal olarak uygulanabilirliği söz konusu değildir.²²²

Letonya'da, azınlık nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bölgeler dahil, tüm belediyeler yalnızca Letonca kullanmak zorundadır. Ayrıca, Letonca yeterliliğinin en üst seviyede bulunduğunu ispat edemeyen kişiler, hem parlamento hem de belediye seçimleri için aday olamamaktadır. Üstelik bir kişinin gerekli belgeye sahip olduğu durumlarda bile, Devlet Dil Müfettişliği kişiyi değerlendirebilir ve adayın dil yeterliliğinin en yüksek bilgi düzeyine karşılık gelmediğine karar verirse, aday seçim listesinden çıkarılmaktadır.²²³

Aslında Letonya'da, 1992 tarihli eski Dil Kanunu, kamu görevlilerinin İngilizce, Almanca ve Rusça dillerinde başvurular yapmasına izin vermektedir. Memurlara da, Letonya dilinde veya başvuruda belirtilen dilde cevaplama seçeneği verilmişti. Ancak daha sonra kabul edilen 1999 tarihli Devlet Dili Kanunu ile, bu

²²⁰ Boris Cilevics, 'Language Legislation in the Baltic States', *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*, Editör: Matthias Koenig ve Paul de Guchteneire, Routledge 2007, s. 169-170.

²²¹ Athanasios Yupsanis, 'Cultural Autonomy for Minorities in the Baltic States, Ukraine, and the Russian Federation: A Dead Letter', *Polish Yearbook of International Law*, Sayı 36, 2016, s. 116-117.

²²² Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 170-171.

²²³ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 172.

imkan ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunun 10. maddesine göre, devlet ve belediye kuruluşları, adli sisteme ait mahkemeler ve ajanslar ile devlet ve belediye işletmeleri veya şirketleri, yalnızca devlet dilinde gelen belgeleri kabul edip incelemekle yükümlüdürler. Diğer dillerdeki belgeler yalnızca Bakanlar Kurulu'nun öngördüğü prosedüre göre doğrulanmış noter tasdikli bir çeviri ile kabul edilebilmektedir.²²⁴

1999'da kabul edilen yeni Dil Yasası'nda tanımlandığı üzere, Resmi Dil Yasası'nın amacı, Leton dilinin, korunması ve geliştirilmesi; Leton ulusunun kültürel ve tarihi mirasının korunması; Leton dilini Letonya'nın bütün topraklarında herhangi bir yaşam alanında özgürce kullanma hakkı; etnik azınlık mensuplarının Letonya topluluğuna katılmaları ve ana dillerini veya diğer dillerini kullanma haklarını gözetmeleri; Toplumun daha hızlı bir şekilde entegrasyonunu sağlamak için Letonya'nın kültürel ortamında Letonya dilinin nüfuzunu arttırmaktır. 1992 tarihli Dil Yasası ile karşılaştırıldığında, yeni yasa Leton dilini devlet ve belediye yetkilileri ile iletişimin tek aracı olarak tanımlamaktadır.²²⁵ Bu yasa azınlık dillerini kullanma hakkını öngörmesine karşın kamusal alanda sadece devlet dili olan Letonca'nın kullanılmasını vurgulaması bakımından tezatlıklar bulundurmaktadır.

Ayrıca diğer Baltık ülkelerine nazaran Letonya, azınlık dillerinde öğrenim görmeye ilişkin hükümlerin en katı olduğu eğitim yasasına sahiptir. 1998 Eğitim Yasası'nın 9. Maddesi, özel eğitim kurumlarında; ulusal azınlıkların eğitim programlarını uygulayan devlet veya belediye eğitim kurumlarında -ki Eğitim ve Bilim Bakanlığı, bu programların Letonca öğretilmesi gereken konularını belirlemektedir- ve özel yasalarca kurulan eğitim kurumlarında, Letonca dışındaki dillerde eğitim izni vermektedir. Böylece, kanun, ilkokullarda zorunlu iki dilli eğitim (1-9. Sınıflar) oluşturmaktadır ve azınlık dilinde sunulan müfredatlar, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararlarına bağlı kalmak kaydıyla önemli ölçüde değişiklik gösterebilir.²²⁶

²²⁴ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 174.

²²⁵ Brigita Zepa, 'Citizenship, Official Language, Bilingual Education in Latvia: Public Policy in the Last 10 Years', *Baltic States: Looking at Small Societies on Europe's Margin*, Editör: Christian Giordano, Alina Zvinkliene ve Daniel Henseler Fribourg 2003, s. 91.

²²⁶ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 178.

Ekim 1991'de Letonya Parlamentosu, 17 Haziran 1940'dan önce Letonya'da yaşayanların torunlarına vatandaşlığını geri alma hakkı vermiştir. 1994 yılında Vatandaşlık Yasası kabul edilene kadar, ülkedeki yerleşiklere vatandaşlık verme süreci başlamamıştır. Vatandaşlık yasasının kabulüyle birlikte, söz konusu kişiler vatandaşlık almaya başlamıştır.²²⁷

1994 tarihli yeni Yurttaşlık Yasası vatandaşlığa geçiş hükümlerini de belirlemiştir. Buna göre Mayıs 1990 tarihi itibarıyla, ülkede beş yıldır ikamet eden ve Leton dilinde yeterlilik gösteren, Letonya marşı, tarihi ve anayasasıyla ilgili sınavda başarılı olan, yasal bir gelir kaynağına sahip ve eğer başka bir ülkenin vatandaşlığı varsa bundan vazgeçen kişiler, Letonya vatandaşlığı alabilecekti. Dahası 1994 Vatandaşlık Yasası, yaşa göre gruplandırılmış belirli sayıda kişinin her yıl başvurmasına izin veren, 'pencere sistemi' oluşturmuştu. Buna göre Letonya'da doğan ve 16-20 yaş arasındaki kişiler, vatandaşlığa geçme prosedürünü ancak 1996'da başlatabilirler. Letonya dışında doğmuş ve 30 yaşın üzerinde olan sekizinci ve son başvuru grubunun en erken 2003'te vatandaşlığa geçme prosedürünü başlatması mümkündü.²²⁸

Letonya'nın bağımsızlığının ardından süreç içerisinde vatandaşlık elde edemeyen çok sayıda insan ortaya çıkmıştır. Bu grup için "vatandaş olmayan" özel bir yerleşik statüsü oluşturulmuş ve bu kişilerin ilgili süreç neticesinde Letonya vatandaşı olabileceği kabul edilmiştir. Prosedüre göre, bir kişiler için de vatandaşlık alabilmek için yukarıda bahsi geçen kriterleri sağlamaları gerekmektedir.²²⁹

Söz konusu 'özel' statü, 1995 yılında kabul edilen Letonya ya da Herhangi Bir Diğer Devlet Vatandaşlığına Sahip Olmayan Eski SSCB Vatandaşlarının Statüsüne İlişkin Kanun ile başka bir vatandaşlığa sahip olmamak koşuluyla 1 Temmuz 1992 tarihinde Letonya topraklarında yaşadığı olarak kayıt altına alınan

²²⁷ Juris Rozenvalds, 'The Soviet Heritage and Integration Policy Development Since the Restoration of Independence', *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, Editör: Nils Muiznieks, Riga 2010, s. 41.

²²⁸ Gwendolyn Sasse, 'Gone with the Wind? Minority Rights in Central and Eastern Europe Before and After EU Enlargement' *Ethnic Mobilization in the New Europe* çalışma grubunda sunulan bildiri, Brüksel 21-22 Nisan 2006, s. 12.

²²⁹ Anna Gromilova, 'Statelessness: Challenging the 'Europeanness' in the Baltics', *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques*, Sayı 47, 2015, s. 272.

eski Sovyet vatandaşları için oluşturulmuştur. Letonya terminolojisinde, vatandaş olmayanlar ile ifade edilen kavram, herhangi bir üçüncü ülke vatandaşı değil, Letonya'da devamlı olarak kalma hakkına sahip eski Sovyet vatandaşlarıdır. Bu statü, genellikle vatandaşlığa alma prosedürüne sahip olunmasını sağlar ve vatandaşlığa ilişkin maddi ve usul şartlarının yerine getirilmesi durumunda, vatandaşlık kazanılabilmektedir.²³⁰

3.2.2. Estonya ve Azınlık Hakları

Estonya Anayasası'nın 37. Maddesine göre, eğitimde ve 51. Maddesine göre de kalıcı sakinlerin en az yarısının etnik bir azınlığa mensup olduğu yerlerde kamu yetkilileri önünde azınlık dillerinin kullanılma imkanı vardır. 1995 tarihli Estonya Dil Yasası açıkça azınlık dili kavramını; ulusal bir azınlığa mensup Estonya vatandaşlarının tarih boyunca Estonya'da ana dilleri olarak kullandıkları yabancı bir dil şeklinde ifade etmiştir. Yani bahsi geçen bu yasaya göre Estonca dışındaki bütün diller, yabancı dil olarak tanımlanmıştır.²³¹

Azınlıklarla ilgili önemli bir belge olan Kasım 1993 tarihinde kabul edilen Ulusal Azınlıkların Kültürel Özerklikleri Yasası, kültürel özerklik kavramını, ulusal azınlığa mensup kişilerin anayasa ile kendilerine verilen kültürle ilgili hakları yerine getirmek için kültürel özerklik organları kurma hakkı olarak tanımlamaktadır. Bahse geçen hakka sahip ulusal azınlıkları ise; Estonya topraklarında yaşayan; Estonya ile uzun süredir devam eden, sağlam ve kalıcı bağları koruyan; Estonlardan etnik, kültürel, dini veya dil özelliklerine göre farklı olan; ortak kimliğinin temelini oluşturan kültürel geleneklerini, dinlerini veya dillerini, birliktelik duygusu içerisinde korumayı amaçlayan Estonya vatandaşları şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca, tarihsel azınlıkların, yani Almanların, Rusların, İsveçlilerin ve Yahudilerin yanı sıra 3000

²³⁰ Ilze Brands Kehris, 'Citizenship, Participation and Representation', *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, Editör: Nils Muiznieks, Riga 2010, s.97-99.

²³¹ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 170.

kişiyi aşan herhangi bir ulusal azınlığın da bu yasadaki haklardan faydalanabileceği belirtilmiştir.²³²

1995 Dil Yasası'nın 11. Maddesi, çoğunluğu Estonca konuşmayan kişilerden oluşan yerel yönetim kurumlarına, sürekli ikamet edenlerin çoğunluğunu oluşturan ulusal azınlığın dilini, çalışma dili olarak Estonca'nın yanında kullanabilme imkanı vermektedir. Ancak bunun için ilgili yerel yönetim konseyi ve Hükümetin kararı gerekmektedir.²³³

Estonya Dil Yasası'nın 8. Maddesine göre, devlet memurları ve yerel yönetimlerin kamu görevlileri ile Estonca dilinde yetkin olmayan kişiler arasındaki sözlü iletişimde, tarafların mutabakata varması halinde kamu görevlilerinin ve çalışanların anladığı yabancı bir dil kullanılabilir. Herhangi bir anlaşmaya varılamazsa, iletişim bir tercüman tarafından yapılır ve masraflar Estonca konusunda yeterince bilgisi olmayan kişi tarafından karşılanmaktadır. Dil Kanunu'nun 10. maddesinin 1. Fıkrasına göre, mahalle sakinlerinin en az yarısının ulusal bir azınlığa ait olduğu yerel yönetimlerde herkes, ilgili hükümet bölgesinde faaliyet gösteren devlet kurumlarından ve ilgili yerel hükümetten ve yetkililerden, ulusal azınlık dilinde cevap almak hakkına sahiptir. Bununla birlikte uygulamada, bu hükümlerin uygulanması ve başlatılması pek yaygın değildir.²³⁴

Estonya'da, genel okullardaki dillerin kullanımı esas olarak 1993 Temel Okullar ve Üst Orta Öğretim Okulları Yasası'nın 9. Maddesi ile belirlenmiştir. Temel okullarda, (yani 1. ila 9. Sınıflar) herhangi bir dil, öğretim dili olabilmektedir. Öğretim dili, ilgili belediye tarafından nihai olarak belirlenmektedir. Ancak öğretim yasası, 10-12. Sınıflardan oluşan orta öğretim okullarında eğitim dilinin Estonca olmasını öngörmektedir. 2000 yılında, bu yasadaki önemli bir değişiklik kabul edilmiş ve "öğretim dili" kavramını tanımlayan bir madde getirilmiştir. Buna göre öğretim dili, eğitimin en az yüzde 60'nda kullanılan dildir. Böylece, orta öğretim okullarında, müfredatların yüzde 40 kadarının ilke olarak azınlık dilinde öğretilmesi mümkün hale gelmiştir. Estonya'daki meslek okullarında, öğretim dili

²³² Athanasios Yupsanis, *a.g.m.*, s. 119-120.

²³³ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 171.

²³⁴ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 173.

Estonca'dır. Bununla birlikte, Eğitim Bakanı, 1998 tarihli Mesleki Eğitim Kurumları Kanunu'nun 18. Maddesi uyarınca, diğer dillerin de öğretim dili olarak kullanılmasına karar verebilmektedir.²³⁵ Diğer taraftan 1993 Eğitim Yasası ile ilk öğretim seviyesinde eğitim dilini seçme imkanı verilirken, yine aynı yasa ile azınlık okullarında yabancı dil olarak Estonca'nın yanında Eston edebiyatı ve tarihinin de zorunlu ders olarak müfredatta yer alması gerektiği hükme bağlanmıştır.²³⁶

Vatandaşlığa alma konusunda ise 1992'de Estonya parlamentosu, 1938 Vatandaşlık Yasası'nı yeniden uygulamaya koymuştur. Bu kanun, 1940 öncesinde Estonya vatandaşı olanlara ve onların torunlarına Estonya vatandaşlığı imkanı sağlamaktaydı. Çoğu tarihi etnik azınlığın 1940'dan önce de Estonya vatandaşlığı olmasından dolayı bu grupların üyeleri 1992 yılında kendiliğinden Estonya vatandaşlığını elde etmişlerdi. Diğer tüm Estonya sakinleri (çoğunlukla 1944 yılından sonra ülkeye göç edenler ve bunların çocukları), ancak vatandaşlığa alma yoluyla Estonya vatandaşlığı elde edebilir veya Rusya gibi diğer ülkelere vatandaşlık başvurusunda bulunabilirdi.²³⁷ Otomatik olarak vatandaşlığa izin verilmeyenler için vatandaşlığa alınma şartları ise 19 Ocak 1995 tarihli Yeni Vatandaşlık Yasası'nda belirtilmiştir.²³⁸

Diğer taraftan Estonya vatandaşlığı elde edemeyen kişiler için, 1993 yılında Yabancılar Yasası çıkartılmıştır. Bu yasa Estonya'ya Sovyet döneminde yerleşenler için düzenli olarak kayıt yaptırma zorunluğu getirirken, uzatılabilse de kısa süreli olarak kalma imkanını vermiştir.²³⁹ Ancak özellikle AGİT baskıları sonucunda Yabancılar Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Örneğin 1996 yılında hukuken

²³⁵ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 177-178.

²³⁶ Adam Nemeth – Aron Lephart, 'Ethnic Structure and Minority rights in the Interwar and Post-Soviet Estonia and Latvia', *Minority Representation and Minority Language Rights*, Editör: Istvan Horvath ve diğerleri Cluj-Napoca 2014, s. 250.

²³⁷ Maarten van Ham - Tiit Tammaru, 'Ethnic Minority-Majority Unions in Estonia', *European Journal of Population*, Cilt 27, Sayı 3, 2011, s. 318.

²³⁸ Annelies Lottmann, 'No Direction Home: Nationalism and Statelessness in the Baltics', *Texas International Law Journal*, Cilt 43, Sayı 3, 2008, s. 507.

²³⁹ Gabrielle Hogan-Burn – Sue Wright, 'Language, Nation and Citizenship: Contrast, Conflict and Convergence in Estonia's Debate with International Community', *National Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Cilt 41, Sayı 2, 2013, s. 246.

vatandaşlığı tartışmalı olanlara, yurtdışına çıkıp geri dönmelerine izin veren pasaportlar verilmiştir.²⁴⁰

Bu nedenle 1992 yılında bağımsızlık ilanından sonra vatandaşlığa uygun olmayan tüm Estonya sakinleri için ‘belirsiz vatandaşlık’ ifadesi kullanılmıştır. Bu kişiler Letonya'daki gibi ayrı bir kategoride değil, ‘yabancılar’ olarak kabul ediliyorlar. 1 Nisan 1995'te yürürlüğe giren Vatandaşlık Yasası'na göre, Estonya vatandaşlığı için başvuran bir kişinin; Estonya dil sınavını geçmesi, Estonya Anayasası ve Vatandaşlık Yasası hakkında bilgiye sahip olması, en az 15 yaşında olması, Estonya'da ikamet izni ile en az beş yıl sürekli olarak yaşaması, Estonya'da mükellefiyet ve ikamet izni belgesi sunması ve Estonya devletine sadakat göstermesi gerekmektedir.²⁴¹ Bu yeni Vatandaşlık Yasası 1992 tarihli Kanun ile kıyaslandığında daha katı özellikler taşımaktadır.

1997 yılında Parlamento, hem ulusal hem de yerel düzeyde seçimlere katılacak adaylar için Estonca dilini bilmeyi zorunlu kılmıştır. Bu değişiklik ile birlikte adaylar, Estonca seviyelerinin yasama organlarının çalışmalarına katılabilmek için yeterli olduğunu teyit eden yazılı bir bildiri imzalamak zorundaydı. 1999'daki genel ve yerel seçimler bu yasaların yürürlükte olduğu bir ortamda gerçekleşmiştir.²⁴²

3.2.3. Litvanya ve Azınlık Hakları

1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında Litvanya, geleneksel azınlıklara kültürel haklar sunan bir rejim geliştirmiştir. Litvanya, azınlık hakları rejimi ile ilgili en önemli politik kararları, Avrupa Birliği (AB) üyeliğine başvurmadan önce almış ve bu süreçte AB belirleyici bir rol oynamamıştır. Bununla birlikte, Litvanya mevzuatı, azınlık haklarının başarılı bir şekilde uygulanması için gerekli olan

²⁴⁰ Gabrielle Hogan-Brun – Sue Wright, *a.g.m.*, s. 250.

²⁴¹ Anna Gromilova, *a.g.m.*, s. 275-276.

²⁴² Vello Pettai - Kristina Kallas, ‘Estonia: Conditionality Amidst a Legal Straitjacket’, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009, s. 108.

kültürel değişimi sağlayamamıştır. Halen sosyal ve politik yaşamda egemen etnik kimliğin korunması, önceliklerden biri olmaya devam etmektedir.²⁴³

Litvanya'da ulusal azınlıkların haklarına ilişkin temel yasal düzenleme, 1992 yılında kabul edilen Litvanya Cumhuriyeti Anayasası'dır. Anayasanın 37. Maddesi, etnik topluluklara mensup vatandaşların kendi dillerini, geleneklerini ve kültürlerini koruma hakkı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Anayasanın 45. Maddesine göre de, etnik topluluk temsilcileri, ulusal kültür, hayırseverlik, eğitim ve karşılıklı destek konularıyla ilgilenebilirler. Buna ek olarak, etnik topluluklar devlet tarafından desteklenmektedir. Anayasa'nın 29. Maddesi, insan haklarının kısıtlanmasını ve cinsiyete, ırka, uyrukluğa, dile, kökene ve toplumsal statüye dayalı ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır.²⁴⁴

Bağımsızlık sonrası hemen hemen tüm yerleşiklere, uyruklarına, ülkelerindeki ikamet sürelerine ve devlet dili bilgisine bakılmaksızın, Litvanya vatandaşlığına başvurma hakkı tanınmıştır. 1940 öncesi dönemde vatandaşlığı olanlar ve onların torunlarına (yani, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmeden önce Litvanya'da yaşayanlar) mevcut vatandaşlıklarını terk etmeden Litvanya vatandaşlığı da verilmesi öngörülmüştür.²⁴⁵

Ancak bir kişinin vatandaşlığa kabul edilebilmesi için, o kişinin ülkede on yıl boyunca yaşaması, kalıcı istihdamda yer bulması veya yasal bir gelir kaynağına sahip olması ve Litvanca dili ve Litvanya Anayasasıyla ilgili bir sınavdan geçmesi gibi daha katı kurallara sahip bir yurttaşlık yasası 1991 yılında kabul edilmiştir.²⁴⁶ 1991 tarihli Yurttaşlık Yasası bir öncekine göre keskin kurallara sahip olsa da, diğer iki Baltık ülkesinin vatandaşlık yasalarıyla kıyaslandığında daha makul şartlar ortaya koyduğu bir açıktır.

²⁴³ Tomasz Blaszcak, Giedrius Janauskas - Linas Venclauskas, *Minorities and Civil Society in the Baltic Region*, Kaunas 2013. s. 87

²⁴⁴ Marek Barwinski - Katarzyna Lesniewski, 'The Comparison of the Contemporary Situation of National Minorities in Poland and Lithuania', *Geografijos Metrastis*, Cilt 46, 2013, s. 55.

²⁴⁵ Dovile Budryte - Vilana Pilinkaite-Sotirovic, 'Lithuania: Progressive Legislation Without Popular Support', *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009, s. 155-156. ????

²⁴⁶ Natalija Kasatkina – Vida Beresneviute, *a.g.m.*, s. 10-11.

Litvanya'da ulusal azınlık haklarını düzenleyen diğerk bir önemli yasa da, 23 Kasım 1989'da kabul edilen Ulusal Azınlıklar Yasası'dır. Belgede ulusal azınlıkların temel hakları garanti altına alınmış ve giriş bölümünde devletin, sahip oldukları kökenlerden bağımsız olarak tüm vatandaşlarına, eşit haklar ve siyasi, ekonomik ve sosyal özgürlükleri garanti ettiği belirtilmiştir. Litvanya'nın Ulusal Azınlıklar Yasası'nın zayıf yönlerinden biri, ulusal bir azınlık kavramını tanımlamamış olmasıdır. Yasa, ayrıca ırk veya ulusal geçmişe dayalı herhangi bir ayrımcılığı yasaklamıştır. Ulusal Azınlıklar Kanunu, azınlık mensubu kişilerin anadilde eğitim, inanç özgürlüğünü, ulusal ve kültürel organizasyonlara katılabilme ve idari organlarda görev üstlenebilme haklarını garanti altına almıştır. Yasa aynı zamanda azınlıkların yaşadıkları bölgelerde kurumlarda iki dilliliğe ve iki dilli bilgi panolarının kullanılmasına izin vermiştir. Litvanya'nın her vatandaşının, ebeveynlerinin veya herhangi birinin vatandaşlığına dayanan etnik kimliğini belirlemede özgür olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁷

1995 tarihli Litvanya Devlet Dili Yasası, azınlık dillerinden hiç söz etmemektedir. Litvanya Devlet Dili Yasası'nın 9. maddesine göre, Litvanya Cumhuriyeti'nde yasal ve gerçek kişilerin tüm işlemleri Litvanca yapması gerekmektedir. Bir veya daha fazla dile yapılan çeviriler de bu işlemlere eklenebilir. Yalnızca yabancı kişiler ve kuruluşların diğerk dillerde işlem yapmasına izin verilir.²⁴⁸ Ayrıca yine bu yasaya göre bütün isimler, alfabedeki harfler kullanılarak Litvanca'ya çevrilmek zorundadır.²⁴⁹

1991 tarihli Litvanya Eğitim Öğretim Kanunu'nun 10. Maddesine göre; Litvanya Cumhuriyeti okullarında öğretim dili Litvanca olacaktır. Ancak, Litvanya Cumhuriyeti'ndeki etnik azınlıkların yoğun nüfuslu ve bir arada olanlarına, okul öncesi kurumları ve genel eğitim okullarında anadillerinde dersler almaları için

²⁴⁷ Marek Barwinski – Katarzyna Lesniewska, *a.g.m.*, s. 55.

²⁴⁸ Boris Cilivics, *a.g.m.*, 173-174.

²⁴⁹ Gabor Lagzi – Andras Racz, 'Minorities in Transition in Eastern Europe and The Baltic States', *Minorities in Transition in South, Central, and Eastern Europe*, Editör: Sandor Köles, Budapeşte 2008, s. 44.

imkanlar sağlanacaktır. Küçük ve yoğun olmayan azınlıklar için de, seçmeli dersler ve Pazar okulları gibi imkanlar yasalar tarafından öngörülmüştür.²⁵⁰

3.3. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Baltık Ülkelerinde Azınlık Haklarına Etkileri

Kopenhag kriterlerini yerine getirmek amacıyla üç Baltık ülkesi de kendi pazarlarını liberalleştirmeden, çevresel standartları oluşturmaya ve adalet sistemlerini değiştirmeye kadar birçok konuda çaba sarf etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, üyelik müzakereleri boyunca Avrupa'nın endişe duyduğu en büyük ve hassas alan, hiç şüphesiz, Baltık'taki azınlık sorunuydu.²⁵¹

Bu kapsamda Baltık ülkelerinde azınlık haklarıyla ilgili olarak üç temel başlık, Avrupa kurumlarının dikkatini çekmiş durumdaydı. Bu alanlar; vatandaşlık, dil gereksinimleri ve kamusal hayata katılımıdır. AB üyeliği için başvurdukları 1995 yılında, gerek Estonya gerekse de Letonya tarafından Vatandaşlık yasalarında istenen şartları, bu ülkelerde yerleşik bulunan çok sayıda insan sağlayamamıştır. Bu nedenle, Estonya nüfusunun yüzde 23'lük, Letonya nüfusunun ise yüzde 28'lik kısmı vatandaş olmayan insanlardan meydana gelmekteydi. Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi yalnızca ulusal azınlıkları, diğer bir deyişle azınlığa mensup devletin vatandaşlarını kapsadığından, vatandaş olmayanların azınlık haklarını kullanıp kullanmamaları konusunda hassas bir durum ortaya çıkmıştır. Dikkat çekici bir şekilde, Komisyon, 1997 yılındaki ilk değerlendirmesinde vatandaş olmayanların durumunu da azınlık haklarına dahil etmiş ve böylece azınlıkların korunmasında geniş bir yaklaşım benimsenmiştir.²⁵²

Bundan dolayıdır ki Kopenhag Kriterlerinden biri olan azınlık haklarına saygı ilkesi kapsamında, AB için Letonya ve Estonya'daki Rusça konuşanların durumları

²⁵⁰ Boris Cilevics, *a.g.m.*, s. 177.

²⁵¹ Anna Gromilova, *a.g.m.*, s. 271.

²⁵² Frank Hoffmeister, 'Monitoring Minority Rights in the Enlarged European Union', *Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward*, Editör: Gabriel N. Toggenburg, Budapeşte 2004, s. 94.

öncelikli hale gelmiştir. AB, söz konusu insanların vatandaşlığa alınması ve toplumsal entegrasyonlarının tamamlanması için ülkelerden gerekli gayreti göstermesini istemiştir.

Komisyonun 1997 yılında yayınladığı Gündem 2000²⁵³ raporu ve Katılım Ortaklıkları'ndan sonra oluşturulan düzenli İlerleme Raporları, AB'nin adayların üyelik yolundaki ilerlemelerini izlemesi ve değerlendirmesi için en önemli araçtır. Azınlık kriteri kapsamında AB'nin izleme sürecinde temel aldığı referanslar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1990'ların başında AGİT'in ortaya koyduğu belgeler ile BM Bildirgeleri gibi AB dışı belgeler olmuştur. Avrupa Konseyi'nin ortaya koyduğu Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi, zaman içerisinde azınlık kriterlerini uygulamaya dönüştürmek için Komisyon'un temel aracı olmuştur.²⁵⁴

Bu raporlar, azınlıkların korunması konusunda (temel olarak vatandaşlık, vatandaşlığa alma prosedürleri, dil hakları ve seçim yasaları) kritik olan kanunların benimsenmesini ve değiştirilmesini, çeşitli kurumların hayata geçirilmesi (hükümet içinde, parlamentolar halinde ya da yerel yönetim düzeyinde) ve azınlık ihtiyaçlarını karşılamak için hükümet programlarının başlatılması gibi unsurlar vurgulanmıştır.²⁵⁵

Gündem 2000 raporunda Komisyon, vatandaş olmayan kişilerin vatandaşlığa kabul oranının her iki ülkede de yavaş seyrettiğini ve vatandaş olmayanların entegrasyonunu sağlamak için sürecin hızlandırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁶

1998-2002 yılları arasındaki Baltık ülkeleriyle ilgili düzenli raporlar incelendiğinde, sürekli olarak vurgulanan iki azınlık gruptan biri, Estonya ve Letonya'da bulunan Rusça konuşan azınlıktır. Diğer grup da, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan Roman azınlık grubudur. Bu raporlar gerek uluslararası gerekse de Avrupa standartlarına referanslar vermekte ile Avrupa Konseyi ve AGİT'in

²⁵³ Avrupa Komisyonu tarafından Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi ve aday ülkelere ilişkin görüşlerini içeren rapor.

²⁵⁴ Gwendolyn Sasse, 'The Politics of EU Conditionality: The Norm of Minority Protection During and Beyond EU Accession', *Journal of European Public Policy*, Cilt 15, Sayı 6, 2008, s. 847.

²⁵⁵ James Hughes – Gwendolyn Sasse, 'Monitoring the Monitor: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEECs' *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Sayı 1, 2013, s. 15.

²⁵⁶ Peter Van Elswege, 'Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the Threshold of the European Union', *ECMI Working Paper Series*, Sayı 20, 2004, s. 9.

önerileri, faaliyetleri ve belgelerine sık sık atıf yapmaktadır. Özellikle de konuyla ilgili olması bakımından Letonya ve Estonya hakkındaki raporlar bu özelliği belirgin şekilde taşımaktadır.²⁵⁷

AB'ne üye olmak amacı, 1999 ve 2001 Estonya ve Letonya'daki dil mevzuatında değişikliklerin yapılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu arada, AB'nin azınlığın korunması konusunda ne yasal bir çerçeveye ne de aday ülkelerin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumunu etkili bir şekilde izleyebilen özel prosedürler ya da kurumlara sahip olmadığını vurgulamak gerekmektedir.²⁵⁸

Bu noktada Letonya ve Estonya'da yaşayan ve vatandaşlıkları olmayan kişilerle ilgili AB dışında, özellikle AGİT de çalışmalar yapmış ve bu insanların durumları yakından takip edilmiştir. Ancak özellikle AGİT'in azınlıklarla ilgili yapmış olduğu bu çalışmalar bu çalışmanın temelini oluşturmadığı için bu çalışmanın kapsamı dışarısında bırakılmıştır.

Litvanya, 1997 yılında Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlamaya davet edilmemiş olmasına rağmen, 1997 tarihli Komisyon Görüşü'nde, Litvanya'daki azınlıkların durumu tatmin edici şekilde nitelendirilmiş ve 1991 Vatandaşlık Yasası'nın Litvanya'da ikamet eden tüm kişilere büyük faydası olduğu ifade edilmiştir. Görüş, ayrıca, Litvanya'nın azınlıkların kültürel ve eğitimle ilgili işlerini yönetme beceresine sahip olduğunu ve toplam öğrencilerin yüzde 14,6'sının azınlık dillerinin de okutulduğu devlet destekli okullarda öğrenim gördüğünü belirtti. Görüş ayrıca, Litvanya azınlıklarının, çoğunlukta oldukları alanlarda 'resmi iletişim' için kendi dillerini kullanma hakkı bulunduğuna dikkat çekti. Takip eden yıllardaki izleme raporları, 2004'te AB üyesi olmadan önce de Litvanya'da etnik toplumların köklü hakları bulunduğunu savunmaktaydı.²⁵⁹ Bundan dolayı sonraki yıllarda yayınlanan ülke raporlarında AB, Litvanya'dan azınlık haklarına ilişkin herhangi bir istekte bulunmamıştır.

²⁵⁷ Gwendolyn Sasse, 'Tracing the Construction and Effect of EU Conditionality', *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009, s. 22-23.

²⁵⁸ Vadim Poleshchuk – Boris Tsilevich, 'The Baltic States before EU Accession: Recent Developments in Minority Protection', *European Yearbook of Minority Issues*, Cilt 2, 2002/2003, s. 286-287.

²⁵⁹ Dovile Burdryte – Vilana Pilinkaite-Sotirovic, *a.g.m.*, s. 154-155.

Litvanya’da AB nazarında azınlıkların iyi durumda olduğunun öngörölmesi sebebiyle söz konusu ÷lke ayrı bir başlık altında ele alınmayacaktır. Çalışmanın devamında ise Estonya ve Letonya’da AB’ne entegrasyon kapsamında azınlık hakları konusunda gerçekleştirilen iyileştirmeler/gelişmeler üzerinde durulacaktır.

3.3.1. Letonya’da Azınlık Haklarına İlişkin Yaşanan Gelişmeler

Komisyonun Letonya’ya ilişkin Görüş ve Düzenli Raporları üç konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Üzerinde durulan konular, vatandaşlık mevzuatında yapılan değişiklikler ve vatandaşlığa kavuşturma oranı; dil hukuku ve politikasının gelişimi ve Letonya’nın Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’ni onaylamasıdır.²⁶⁰

Avrupa Birliği’nin azınlık politikaları konusunda Letonya’dan başlıca talepleri; vatandaşlığa geçiş süreci ve azınlıkların entegrasyonu idi. Letonya’daki Rusça konuşan nüfusun kaderi ile ilgili olarak Komisyon, belirli mesleklere erişim konusunda sorunlar yaşadığı sonucuna varmış ve vatandaş olmayanların vatandaşlığa kavuşturulma oranının Letonya’da yavaş seyrettiğini gözlemlemiştir. Ayrıca Komisyon, vatandaş olmayanların entegrasyonunu sağlamak için bu sürecin hızlandırılmasını önermiştir.²⁶¹

Azınlık nüfusunun entegrasyonu konusunda AB’nin teknik ve mali yardımı, öncelikli olarak gibi dil eğitime yönelik gelişmiştir. Bu bağlamda Letonya’ya, ana dili Letonca olmayanların eğitimi için 1997 yılında 3,7 milyon Euro yardım yapılmıştır.²⁶²

AB’nin Letonya’nın uyguladığı 'pencere sistemi' ile ilgili temel önerileri ve vatandaş olmayan ebeveynlerin Letonya’da doğan çocuklarına vatandaşlık verilmesi

²⁶⁰ Gwendolyn Sasse, ‘The Politics of EU Conditionality...’, s. 847.

²⁶¹ Emel Elif Tugdar, ‘Europeanization of Minority Protection Policies in Latvia: EU Conditionality and the Impact of Domestic Factors on the Rights of Ethnic Russians’, *CEU Political Science Journal*, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s. 40.

²⁶² Peter van Elsuwege, *a.g.e.*, s. 12.

gibi başlıklar Komisyonun yayınlamış olduğu Gündem 2000 raporunda üzerinde durduğu konulardır. Raporda, Letonya'nın vatandaşlığa kavuşturma sürecini hızlandırması gerektiği; vatandaş olmayanların oranı azalmakla birlikte, vatandaşlar ile vatandaş olmayan kişiler arasındaki statü farklılıklarının da indirgenmesi gerektiği belirtilmiştir. Sınav kayıt ücretlerinin yüksek olması da bu raporda eleştirilmiştir.²⁶³

1997'de yeni Dil Yasası görüşmeleri gerçekleştirilirken, AB de bu gelişmeleri takip etmiştir. Leton siyasetçiler, Leton dilinin örneğin dükkanlarda veya şirket toplantılarında kullanılması gibi oldukça geniş çerçevede yaygınlaştırılmasını istemiştir. 1998 yılında Dil Yasası taslağı görüşülürken, AB'nin yanı sıra AGİT, kanun hükümlerinin kamu ve özel alanlar arasındaki ayrımı gerektiği gibi yapmadığı ve insan haklarının uluslararası yasal standartlarına aykırı koşulların söz konusu olduğu eleştirisini yapmıştır. AGİT ve AB yetkilileri ile yapılan müzakereler, yasanın önemli ölçüde değiştirilerek kabul edilmesine neden olmuştur.²⁶⁴ Uzun tartışmalardan sonra nihai hüküm, meşru kamusal menfaatleri etkileyen faaliyetleri varsa, özel kurum, kuruluş ve şirket çalışanları ve serbest meslek sahibi kişilerden devlet dilinin kullanılmasını istemek şeklinde son halini almıştır.²⁶⁵

AB yetkilileri, etkili üye devletlerin temsilcileri ve AGİT, Vatandaşlık Yasası'nı ve uygulama yönetmeliklerini değiştirmek için hem doğrudan hem de dolaylı şekilde tehdit yoluyla, -AB'ye üye olamamak kartı- Letonya'ya yoğun baskı uygulamıştır. Bu koşul, neticede kanun yapımcıların yasayı değiştirmesini sağlamasına karşın, Letonya Parlamentosu önemli direnç göstermiş ve yasanın kabul edilmesini engellemek istemiştir. Ekim 1998'de yapılan referandum sonucunda değişiklikleri seçmenlerin yüzde 53'i kabul etmiş ve onaylanmıştır.²⁶⁶

Ayrıca, Letonya hükümeti vatandaş olmayan kişileri itfaiyeci, havayolu personeli ya da eczacı gibi görevlerde olarak çalışmaktan alıkoyan kısıtlamaları

²⁶³ Helen M. Morris, 'EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy', *Journal on Estnopolitics and Minority Issue in Europe*, Cilt 1, 2003, s. 19-20,

²⁶⁴ Timofey Agarin, *A Cat's Lick; Democratisation and Minority Communities in the Post-Soviet Baltic*, Amsterdam/New York 2010, s. 116-117.

²⁶⁵ Boriss Cilevics, 'Language Policies in Latvia: Lessons for Minority Protection', *Integration and Exclusion: Linguistic Rights of National Minorities in Europe*, Editör: Elzbieta Kuzborska, Vilnius 2015, s. 104.

²⁶⁶ David J. Galbreath - Nils Muiznieks, 'Latvia: Managing Post-Imperial Minorities', *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009, s. 139.

kaldırmıştır. Bunun yanında vatandaş olmayan insanların, Letonca dil bilgisi sertifikaları ibra etmeden işsizlik maaşlarını almalarının önü açılmış ve 65 yaş üstü kişi ve engelliler için vatandaşlığa alma prosedürleri basitleştirilmiştir.²⁶⁷

1998'de yoğun uluslararası baskı ve hararetli iç tartışmalar sonrasında, Vatandaşlık Yasası'nın Letonya'da da revize edilmesiyle birlikte, Ağustos 1991'den sonra Letonya'da yaşayan vatandaş olmayan kişilerin çocuklarının Letonya vatandaşlığı almasının önü açılmıştır. Ayrıca 'pencere sistemi' yürürlükten kaldırılmış, böylece vatandaş olmayan tüm yerleşiklere, tarih ve dil sınavlarını geçtikleri takdirde vatandaşlık için başvuruda bulunabilme imkanı sağlanmıştır. Yapılan bu yasa değişikliği AB tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁶⁸ Ayrıca buna ilaveten, Letonya tarihindeki zorunlu testler daha basit hale getirilerek ve vatandaşlık başvuru ücretleri de düşürülmüştür.²⁶⁹

1999 Yurttaşlık Kanunu'nda yapılan düzenlemelere göre, Letonya'da doğan vatandaş olmayan ebeveynlerin çocuklarına vatandaşlık verilmesi ancak belirli koşullar altında mümkündür. Öncelikle, çocuk 15 yaşın altında ve ikamet şartlarını yerine getirmekteyse, ailesi çocuğunun vatandaşlık alması için başvuruyu yapabilmektedir. İkincisi, 15 ila 18 yaşları arasındaki çocuk, Letonca'yı akıcı bir şekilde konuşabiliyorsa, o takdirde başvuruyu kendisi yapabilmektedir.²⁷⁰

Letonya'nın vatandaşlık kazandırma konusunda uyguladığı 'pencere sistemi'nin hakim olduğu dönemde yani, 1995-1998 yılları arasında sadece 11.143 kişi vatandaşlık kazanabilmiştir. 1998 yılında 'pencere sistemi'nin kaldırılmasıyla birlikte ise, 1999-2000 yılları arası dönemde yaklaşık 27.000 kişi vatandaşlık elde etmiştir.²⁷¹ 1995-2000 arası beş yıllık dönemde yaklaşık 38.000 kişi Letonya

²⁶⁷ Peter van Elsuwege, *a.g.e.*, s. 11.

²⁶⁸ Dovile Budryte, 'From Ethnic fear to Pragmatic Inclusiveness? Political Community Building in the Baltic States (1988-2004)', *Ethnicity Studies*, Sayı 1-2, 2011, s. 23-24.

²⁶⁹ Frank Hoffmeister, *a.g.m.*, s. 94-95.

²⁷⁰ Anna Gromilova, *a.g.m.*, s. 274.

²⁷¹ Priit Jarve, 'Language Battles in the Baltic States: 1989 to 2002', *Nation-Bulding, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, Editör: Farimah Daftary – François Grin, Budapeşte 2003, s. 83.

vatandaşlığı kazanırken, aynı dönemde Estonya'da yaklaşık 65.500 kişi Estonya vatandaşlığı almıştır.²⁷²

1998'de, Letonya Parlamentosu, Letonca'yı devlet tarafından finanse edilen tüm orta öğretim okullarında ana eğitim dili haline getirme çağrısında bulunan bir eğitim yasasını kabul etmiştir. Ancak 2003 yılında bu yasa değiştirilmiş ve azınlık okullarının yüzde 60 Letonca, yüzde 40 ise azınlık dilinde eğitim verebileceği kabul edilmiştir.²⁷³ Bu gelişme sonrasında, 2003 yılı izleme raporuna göre, Letonya'nın azınlık okullarında iki dilli eğitime geçişte yeterli esnekliği sağlaması AB'nin beklenti içerisinde olduğu bir konudur.²⁷⁴

Avrupa Komisyonu'nun Letonya'nın Katılıma Yönelik İlerlemesine Dair 2002 Düzenli Raporu, ülkenin AB'ye katılma politik kriterlerine uyduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte hükümet, Avrupa Konseyi'nin Letonya hariç tüm katılım ülkeleri (ancak tüm mevcut üye ülkeler tarafından değil) tarafından onaylanan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamaya çağrılmıştır. Ayrıca Letonya'nın vatandaşlığa kavuşturma sürecini hızlandırmasını, Letonya dil eğitiminde yeterli fon ayrılmasını ve vatandaş olmayanlar ile azınlıkların eşit muamele görmelerinin sağlanmasını istemiştir.²⁷⁵

Letonya, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni 1995 yılında imzalamış; ancak uluslararası ve bölgesel örgütlerin tekrar tekrar istekte bulunmasına rağmen, on yıldan fazla süredir onaylamamıştır. Letonca dil mevzuatının Çerçeve Sözleşme ile uyumluluğu ve bir azınlık tanımı konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı da bahsi geçen sözleşmenin onaylanması gecikmiştir. Bununla birlikte, 26 Mayıs 2005 tarihinde, Letonya nihai olarak Çerçeve Sözleşme'yi onaylamıştır. Letonya, sözleşmeyi onaylarken yapmış olduğu tanıma göre azınlıkları; geleneksel olarak Letonya'da nesiller boyu yaşayan ve kendilerini Letonya devletine ve toplumuna ait düşünen, kültürlerini, dinlerini veya dillerini

²⁷² Timofey Agarin, *a.g.e.*, s. 105.

²⁷³ David J. Galbreath - Nils Muiznieks, *a.g.m.*, s. 137.

²⁷⁴ Peter van Elsuwege, *a.g.e.*, s. 16.

²⁷⁵ Helen M. Morris, *a.g.e.*, s. 29.

korumak ve geliştirmek isteyen, kültür, din veya dil açısından Letonlardan farklı olan Letonya Cumhuriyeti vatandaşları olarak tanımlamıştır.²⁷⁶

3.2.2. Estonya’da Azınlık Haklarına İlişkin Yaşanan Gelişmeler

Ocak 1995’te Vatandaşlık Yasası’nın daha katı hale getirilmesi, Estonya’nın AB Komisyonu tarafından Temmuz 1997’de üyelik müzakerelerine başlanması için davet edilmesine engel olmamıştır. Bununla birlikte AB Komisyonu Estonya’ya, etnik azınlıkların kollektif haklarını geliştirme yönünde tedbirlerin bulunmadığını, Vatandaşlık Yasası’nın halen çok kısıtlayıcı hükümler içerdiğini ve vatandaşlığı olmayanların ayrımcılığa maruz kaldığını bildirmiştir.²⁷⁷

Mart 1998’den itibaren Konsey, Estonya’nın vatandaşlığa alma sürecini kolaylaştırmak ve vatandaş olmayan kişilerin çocuklarını da kapsayacak şekilde toplumla bütünleşmesini sağlamak ve Estonca’dan başka diller konuşanların Estonca eğitimini geliştirmek için önlemler alması gerektiğini belirtmiştir. Gerçekten de, Konseyin Estonya’nın Kopenhag kriterlerinin politik kısmına uyumu konusunda koyduğu ana hedefler, belirtilen şartlardı.²⁷⁸

Estonya’nın 1991 yılında onayladığı BM ocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca, bir devlet ebeveynlerinden dolayı vatansız kalırlarsa, bu çocuklara otomatik olarak vatandaşlık vermek ile yükümlüdür. Özellikle AGİT’in ısrarla üzerinde durduğu bu konu, Estonya tarafından göz ardı edilmiştir. Ancak AB de bu konunun önemini vurgulamış, nitekim 1997 yılında Avrupa Komisyonu, ilgili hususa Estonya’nın AB’ye katılım başvurusu hakkındaki görüşünde yer vermiştir. Bundan dolaydır ki, Aralık 1998’de Estonya parlamentosu istenen yönde bir yasa değişikliği yapmıştır.²⁷⁹

²⁷⁶ David J. Galbreath – Nils Muiznieks, *a.g.m.*, s. 144.

²⁷⁷ Dovile Budryte, *a.g.m.*, s. 22-23.

²⁷⁸ Vello Pettai – Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 113.

²⁷⁹ Vello Pettai ve Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 111.

Komisyon, Estonya'nın vatandaş olmayanların entegrasyonunu hızlandırması gerektiğini vurgulamıştır. Tam üyelik müzakerelerine giriş şartlarından birisi olarak, Estonya Şubat 1992'den sonra vatandaş olmayan ebeveynlerin belirtilen tarihten sonra doğan tüm çocuklarına otomatik vatandaşlık kazandıran bir dizi değişikliği yürürlüğe koymakla yükümlü kılınmıştır.²⁸⁰

Aralık 1998'de Vatandaşlık Yasası'nın değiştirildiği dönemde Estonya Parlamentosu; Dil Yasası'nı, Parlamento Seçim Yasası'nı ve Yerel Hükümet Seçim Yasası'nı yeniden düzenlemiştir. Yapılan bu değişiklikler ile Parlamento üyeleri ve yerel yönetimdeki seçilmiş yetkililerin Estonca'yı akıcı bir şekilde konuşmaları zorunlu kılınmıştır. Estonyalılar bu düzenlemeyi Parlamantonun Vatandaşlık Yasası'nı uluslararası baskı altında daha liberal hale getirmesinden sonra önemli bir kazanım olarak görmekteydiler.²⁸¹

Estonya'nın 1998 yılında yapmış olduğu değişiklikler ile kamu ve özel sektör için Estonca dil gereksinimleri benimsenmiş ve bu durum AB'nin tepkisini çekmiştir. Konsey, endişelerini sonraki katılım aşamasının bir parçası olarak Estonya'ya yönelik talepleri arasına eklemiştir. Konsey, Estonya'nın dil mevzuatını uluslararası standartlarla ve Avrupa Anlaşması ile uyumlu hale getirmesini, vatandaş olmayanlar için dil eğitimini de içerecek şekilde entegrasyon süreci için somut tedbirler uygulamasını ve gerekli mali desteği sağlamasını şartı koşmuştur.²⁸²

Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu 1999 tarihli raporunda, dil politikasında uyguladığı kısıtlamalardan bazılarının Estonya'nın AB üyeliği açısından politik kriterlere uymamasına neden olduğunu belirtmiştir.²⁸³ Seçime girecek adaylar için aranan Estonca dil şartı, AB tarafından, BM Sivil ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin ihlali olarak görülüp eleştirilmiştir. Yapılan eleştiriler ve AB'nin baskısı sonucunda Kasım 2001'de bahsi geçen ön koşulları yürürlükten kaldırılmıştır.

²⁸⁰ David J. Smith, 'Minority Rights, Multiculturalism and EU Enlargement: The Case of Estonia', *Journal on Estnopolitics and Minority Issue in Europe*, Cilt 1, 2003, s. 25,

²⁸¹ Dovile Budryte, *a.g.m.*, s. 23.

²⁸² Vello Pettai – Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 113.

²⁸³ Vello Pettai – Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 112.

Ayrıca AB, özel sektörde Estonca'nın kullanılmasını zorunlu kılan, Estonya Dil Yasası değişikliğine de karşı çıkmıştır.²⁸⁴

Estonya 1999 yılında Dil Yasası'nda yaptığı bir değişiklikle, özel işletmeler, sivil toplum örgütleri ve vakıfların tüm çalışanlarına Estonca'yı öğrenmeleri ve işyerlerinde aktif olarak kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Estonya'da geçici olarak çalışan yabancı uzmanlar da bu kapsama dahil edilmiştir. Ancak Avrupa Komisyonu ve AGİT'in yoğun eleştirileri üzerine Estonya Parlamentosu, yasayı uluslararası yasama normlarına uygun hale getirmek amacıyla bu değişikliği iptal etmiştir.²⁸⁵

Ayrıca 1998 yılından itibaren AB, Estonya'ya çoğunlukla Estonca konuşmayan insanlar için Estonca dil eğitim programlarını desteklemek adına toplam 6,8 milyon avro mali yardım sağlamış; bunun karşılığında da programın yönlendirme komitelerinden birinde yer almak suretiyle politikanın uygulamasını sürekli olarak izleyebilmiştir.²⁸⁶

Estonya Hükümeti, Mart 2000'de onaylanan Estonya Toplumuna Entegrasyon 2000-2007 isimli bir programı kabul etmiştir. Bu program, vatandaş olmayanların entegrasyonu için tutarlı bir strateji tasarlamaya yönelik ilk girişim olma özelliğini taşımaktadır. Bu programın Sovyet dönemi yerleşimcilerini ve onların torunlarını, daha önce birçok resmi belgede yer aldığı gibi, 'yabancılar' veya 'vatandaş olmayanlar' yerine 'etnik azınlık' temsilcileri olarak açık bir şekilde tanımlaması dikkat çekicidir. Program, Rusça konuşan azınlığın entegrasyonu için üç temel alan belirlemiştir. Bu programdaki üç alan; dilsel-iletişimsel, yasal-politik ve sosyo-ekonomik alanlardır. Bununla birlikte, programın hedeflerinden bir diğeri, azınlıklara etnik ve kültürel farklılıklarını koruma fırsatı vermektir.²⁸⁷

1993 tarihli Dil Yasası, 2000 yılına kadar üst ve orta öğretim okullarında Estonca dil eğitimine tam bir geçiş yapılmasını öngörmüş, ancak uygulamada bu tarih 2007'ye kadar uzatılmıştır. Daha sonra yapılan başka bir değişiklikle, lise

²⁸⁴ Vello Pettai – Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 111-112.

²⁸⁵ Martin Riegl – Tomas Vasko, 'Comparison of Language Policies in the Post-Soviet Union Countries on the European Continent', *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s. 52.

²⁸⁶ Vello Pettai – Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 111.

²⁸⁷ David J. Smith, *a.g.e.*, s. 26.

müfredatının yüzde 60'ının belirtilen tarihe kadar Estonca'ya geçmesi amaçlanmıştır. Son olarak, Mart 2002'de Estonya Meclisi, Rusça tam zamanlı eğitimin, yaşayanların bir isteği olması halinde belediyelere ait liselerde 2007'den sonra da devam edebileceğini öngören bir başka değişikliği kabul etmiştir. AB Komisyonu, Estonya hakkındaki 2002 Raporu'nda bu gelişmenin memnuniyetle karşılandığını ve Rusça konuşan azınlığın haklarının güçlendiğini, bununla birlikte, Estonya emek piyasasında eşit imkanlara ulaşabilmek için Rusça konuşanların Estonca dilindeki hakimiyetlerinin de iyi olmasının zorunlu hale geldiğini, souçta Estonya'da okullarda yeterli sayıda nitelikli iki dilli öğretmen bulundurulmasının önem arz ettiği belirtilmiştir.²⁸⁸

Estonya, Rus kökenlilerin, vatandaşlık için zorunlu tuttuğu dil eğitim ücretinin yüksekliği yanında eğitimin yetersiz olması nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu, Estonya'nın azınlık grupları üyelerine vatandaşlık sunması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Aralık 1998'de Estonya Parlamentosu, vatansız çocukların vatandaşlık kazanmasında kolaylık sağlayan bir yasayı kabul etmiş ve değiştirilen yurttaşlık yasası ile de engelli insanlar için dil ve vatandaşlık sınavı şartlarını kaldırmıştır. 2000 yılında komisyon, genel olarak Estonya'nın vatandaşlık verme konusunda AGİT'in tavsiyelerine uyduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte, yıllarında komisyon, vatandaş olmayanların nüfusun 2001'de yüzde 13'nü ve 2002'de ise yüzde 12,5'ni teşkil ettiğini belirterek, ilgili prosedürlerin hızlandırılmasını tavsiye etmiştir.²⁸⁹

Şubat 2002'de Konsey son ortaklık belgesini ilan ettiğinde, Konsey Estonya'yı, Estonca konuşmayanlara yönelik dil eğitimi de dahil somut tedbirler uygulayarak, vatandaş olmayanların entegrasyonunu sürdürmeye çağırmıştır. Ayrıca bu önlemlerin uygulanması için gerekli mali desteğin sağlanması ve dil mevzuatının hem uluslararası standartlar hem de Avrupa sözleşmesi ile uyumlu olmasının gerekliliği belirtilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁸ David J. Smith, *a.g.e.*, s. 28-29.

²⁸⁹ Frank Hoffmeister, *a.g.m.*, s. 94.

²⁹⁰ Vello Pettai – Kristina Kalas, *a.g.m.*, s. 113.

Estonya, 2000 yılında, vatandaşlık yasasında yine bir takım değişiklikler yaparak, vatandaşlığa kabul edilmeyi, engelli kişiler ve Estonya dil sınavlarını okulda geçen gençler için daha kolay hale getirmiştir. Aralık 2003'te Estonya Parlamentosu, Dil ve Vatandaşlık Yasaları ile bir kez daha vatandaşlık başvuruları için ücretsiz dil kursu düzenlemiştir. 2003 yılında başvuru süreci daha da kısaltılmış ve Estonca'yı öğretmek için yeni bir televizyon dizisi bile oluşturulmuştur.²⁹¹

²⁹¹ Dovile Budryte, *a.g.m.*, s. 29-30.

Sonuç

Baltık ülkeleri, özellikle Letonya ve Estonya, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra ulusal bir devlet oluşturmak için azınlıkları özellikle Rusça konuşan grubu bir tehdit şeklinde algılamış ve homojen bir nüfus oluşturabilmek için azınlık haklarına önem vermemişlerdir. Aslında yasal düzenlemelerde azınlıklara çeşitli haklar veren düzenlemeler, her üç Baltık ülkesi için de söz konusuydu. Ancak bu hakların uygulanması konusunda önemli sorunlar söz konusuydu. Gerçekten de her üç ülkenin anayasaları başta olmak üzere çeşitli yasal düzenlemelerinde azınlık haklarına ilişkin düzenlemeler yer almış ancak bu hakların uygulanmasında önemli sorunlarla karşılaşmıştır.

Örneğin Estonya, azınlıkların çoğunlukta yaşadığı yerlerde azınlık dillerinin yerel yönetimlerde kullanılmasını öngörürken uygulamada bu pek de mümkün olmamıştır. Narva ve Sillamäe şehirleri, Estonca ve Rusça'yı paralel olarak kullanma hakkı için 1995 ile 2004 yılları arasında dört kez başvuru yapmış; ancak Estonya hükümeti bu talebi, yerel yönetimlerde henüz tam olarak Estonca'nın kullanılmadığı gerekçesiyle reddetmiştir.²⁹² Bu örnek göstermektedir ki, azınlıklara tanınan hakların kabulü ile fiilen uygulanması arasında tezat bir durum söz konusuydu.

Letonya ve Estonya'nın azınlıklarla ilgili bulduğu yegane çözüm söz konusu bireylere –bütün hepsini kapsamasa da nüfusun önemli bir kısmını- vatandaşlık vermeyerek onları toplum dışında bırakmak olmuştur. Bundan dolayıdır ki, iki ülkede de bağımsızlık sonrası ilk yıllarda nüfusun yüzde 30'luk kısmı herhangi bir vatandaşlığa sahip değildi. Diğer iki Baltık ülkesinin aksine Litvanya, daha homojen yapıda olduğundan azınlıklara yönelik daha kapsayıcı bir politika izlemiştir. Bundan dolayıdır ki AB'nin Litvanya'ya ilişkin ilk görüşleri olumlu olmuş ve AB, Litvanya'dan azınlık haklarına ilişkin her hangi bir beklenti içine girmemiştir.

Bu iki Baltık ülkesinin azınlık mensuplarına yönelik ilk politikaları, vatandaşlık vermeyerek, azınlık haklarından faydalanmamalarını sağlamaktır. Azınlık ve azınlık haklarıyla ilgili bölümde değinildiği gibi azınlık sayılmanın genel

²⁹² Vello Pettai,- Kristina Kallas, *a.g.m.*, s. 109.

kabul gören önemli bir koşulu da, yerleşik olarak yaşanan ülkenin vatandaşı olmaktır. Ancak Avrupa Komisyonu, ilk raporlarında vatandaşlığı bulunmayan insanları da azınlık olarak nitelendirmiş ve azınlık haklarından yararlanmaları gerektiğini bildirmiştir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan önemli bir diğer konu da, azınlık kavramının ve azınlık haklarının neyi ifade ettiği olmuştur. Ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki, azınlık kavramı ile ifade edilen kişilerin taşınması gereken genel özellikler az çok belli olsa da, yine de uluslararası hukukta herkes tarafından genel kabul görmüş bir tanım söz konusu değildir.

Baltık ülkelerinin AB ile üyelik müzakerelerine geçmesiyle birlikte azınlıklar ve azınlık haklarıyla ilgili gelişmeler görülmeye başlanmıştır. AB, Letonya ve Estonya'da vatandaşlığı olmayan kişilerin vatandaşlık kazanma süreçlerini ve iki ülkenin izlemiş olduğu dil politikalarını yakından takip etmiş, bu konularda çeşitli taleplerde bulunmuştur. Azınlık hakları açısından olumlu görülen bu talepler bu iki ülke tarafından AB üyeliği için gerekli olduğundan gerçekleştirilmiştir.

2000'li yılların başlarında üç Baltık ülkesinin demografik yapısında belli oranda değişimler gözlemlemek mümkündür. Bu dönem içinde Estonya'da nüfusun yaklaşık yüzde 68'i Estonlardan oluşurken, Rus kökenlilerin oranı yaklaşık yüzde 25 düzeyine inmiştir. Letonya'da ise nüfusun yaklaşık yüzde 58'i Letonlardan oluşurken, Rusların oranı yaklaşık yüzde 30 düzeyine inmiştir. Litvanya'da ise nüfusun yaklaşık yüzde 84'ü Litvanlardan oluşurken, Ruslar nüfusun yüzde 6,3'nü, Lehler ise yüzde 6,7'sini oluşturmaktaydı.²⁹³ Diğer taraftan Estonya'da yaşayan kişilerin yüzde 80'i Estonya vatandaşlığına sahipken, vatandaşlığı olmayan kişilerin oranı yüzde 12'dir. Letonya'da ise nüfusun yüzde 77'si Letonya vatandaşlığına sahipken, yüzde 22'lik bir kesimin ise herhangi bir ülke vatandaşlığı söz konusu değildi.²⁹⁴ Bu veriler göstermektedir ki, AB'nin bu ülkelerdeki azınlıklara yönelik yaklaşımının etkisiyle Estonya ve Letonya'da azınlıklar konusunda belli ölçüde iyileşme görülmektedir.

²⁹³ Gabrielle Hogan-Burn – Uldis Ozolis – Melite Romaniene – Mart Rannut, *a.g.m.*, s. 505.

²⁹⁴ Vadim Poleshchuk – Boris Tsilevich, *a.g.m.*, s. 285.

Ancak AB'nin azınlıklara yaklaşımının hayli kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Baltık ülkelerinin AB'ne entegrasyonu sürecinde, AB'nin azınlık haklarına ilişkin yaklaşımı, Kopenhag Kriterleri arasında yer alan 'azınlık haklarına saygı' ilkesinden öteye gitmemiştir. Bahsi geçen dönemde AB'nin azınlıklara ilişkin net ve kararlı bir politikası söz konusu değildir. Bundan dolayı AB politika üretmekten ziyade, o dönemde azınlık haklarıyla ilgili bölgesinde azınlık haklarına ilişkin çalışmalar yapan AGİT ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerin çalışmalarını referans olarak almıştır. Buna en iyi örnek, AB'nin AK tarafından hazırlanan Çerçeve Sözleşmesi'nin Letonya tarafından imzalanmasını istemesi gösterilebilir. Bunun yanında AB içerisinde azınlık kavramıyla ilgili genel kabul gören bir tanım olmadığını da hatırlatmak gerekmektedir.

Her ne kadar AB, Çerçeve Sözleşme'yi onaylaması konusunda Letonya'dan istekte bulunmuş olsa da, Letonya bu sözleşmeyi ancak AB üyesi olduktan sonra onaylamıştır. Bu durum AB'nin azınlık hakları ve bu hakların korunması konusunda tutumunu yansıtmaları bakımından önemlidir.

Tüm bunlara rağmen AB, özellikle Letonya ve Estonya'nın vatandaşlık ve dil politikalarında azınlıkların lehine gelişmeler yaşanmasında önemli bir etken olmuştur. Özellikle Letonya'nın çok katı olan vatandaşlığa kabul prosedürünün AB etkisiyle yumuşadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca hem Estonya hem de Letonya'nın dil politikalarında, AB etkisiyle azınlıklar için olumlu değişimler görülmüştür.

AB'nin Letonya ve Estonya'ya yönelik vatandaşlık politikalarını yumuşatma isteği sonucunda, çok sayıda insan yerleşik olarak yaşadıkları ülkelerin vatandaşlıklarını elde etme imkanını bulmuştur. Diğer taraftan her ne kadar AB, vatandaşlığa alınma sürecinin her iki ülke için de yavaş seyrettiğini belirtse de bu durum iki ülkenin de AB üyesi olmasına engel teşkil etmemiştir. Baltık ülkelerinin izlemiş olduğu politikalar, AB tarafından yeterli görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma göstermektedir ki, Baltık bölgesinde azınlık nüfusu yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca üç Baltık ülkesinde de belirli azınlık grupları her daim var olmuşlardır. Ancak özellikle Sovyetler Birliği idaresi altındaki dönemde özellikle Estonya ve Letonya nüfusunun, Rus kökenli ve Rusça konuşan gruplar

lehine sürekli değişmesi sonucunda her iki Baltık lkesi de bu gruplara tarihsel geçmişlerinin de etkisiyle etkisizleştirme politikası izlemeyi yeğlemişlerdir.

Baltık lkelerinin AB'ne üyelik başvurularını yapmalarıyla birlikte, Estonya ve Letonya'daki Rusça konuşan azınlık grubu AB için öncelikli bir hal almıştır. AB'nin, bu iki Baltık ülkesinden azınlık haklarıyla ilgili beklentileri Rusça konuşan kesim çerçevesinde olmuştur. AB'nin gerçekleşmesini istediği düzenlemelerin büyük bir çoğunluğu ise üyelik amacıyla hayata geçirilmiştir. Bu noktada AB'nin Baltık lkelerindeki azınlık haklarına olan etkisi ve yararı göz ardı edilemeyecek seviyededir. Ancak belirtilmelidir ki, Baltık lkeleri AB ile üyelik müzakereleri gerçekleştirirken, AB tutarlı bir azınlık politikasına sahip olmaktan uzak bulunuyordu.

Çalışmanın başında belirtilen hipotezlerin doğrulanması bu noktada gerçekleşmektedir. Bağımsızlık sonrasındaki ilk yıllarda her üç Baltık lkesi de, azınlıklara bir takım haklar veren düzenlemeler yapmışlardır. Hatta bazı azınlık hakları anayasalar ile korunma altına alınmıştır. Ancak bu haklara sahip olacak azınlık gruplarının kapsamı, olabildiğince dar tutulmaya çalışılmıştır. Bundan dolaydır ki, verilen hakların uygulanması ve kullanılması, özellikle Estonya ve Letonya için öncelikli bir konu değildir ve bu durum Baltık lkelerinin azınlık haklarını geri planda tuttıkları tezini kanıtlamaktadır. Yukarıda verilen bilgiler ışığında AB ile müzakere sürecinde azınlık haklarında Estonya ve Letonya'da olumlu gelişmeler yaşandığı gözlenmektedir. Bu durum, AB yelik sürecinin, azınlık haklarını olumlu yönde etkilediği tezini kanıtlamaktadır.

Estonya ve Letonya, AB yeliğini gerçekleştirebilmek adına azınlık haklarıyla ilgili düzenlemeler yapmışlar ve azınlık haklarının kapsamını genişletmişlerdir. Buradan hareketle bu ülkelerdeki azınlık haklarının gelişmesi, devletlerin zgr iradelerinden ziyade AB yeliğinin bir ön koşulu olarak gerçekleştirilmiştir tezi de doğrulanmaktadır. Böylelikle, çalışmanın giriş bölümünde ortaya konan temel hipotez yazar tarafından test edilmiş bulunmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

Agarin, Timofey, *A Cat's Lick; Democratisation and Minority Communities in the Post-Soviet Baltic*, Amsterdam/New York 2010.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Dünya Tarihi*, İstanbul 2010.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Dünya Tarihi*, İstanbul 2010.

Blaszczak, Tomasz - Janauskas, Giedrius - Venclauskas, Linas, *Minorities and Civil Society in the Baltic Region*, Kaunas 2013.

Iwaskiw, Walter R.(editör), *Estonia, Latvia, and Lithuania: Country Studies*, Washington 1996.

Judy, Tony, *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev: Dilek Şendil, İstanbul 2009.

Kasekamp, Andres, *A History of The Baltic States*, Palgrave Macmillan 2010.

Kondratas, Skirma - Kondratas, Ramunas, *The History of Lithuania*, Vilnius 2015.

Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, İstanbul 2017.

Lorot, Pascal, *Baltık Ülkeleri*, çeviren: Hüsni Dilli, İstanbul 1991.

Misiunas, Romuald J. - Taagepera, Rein, *The Baltic States Years of Dependence 1940-1990*, California 1993.

North, Michael, *The Baltic: A History*, ABD 2015.

O'connor, Kevin, *Culture and Customs of The Baltic States*, ABD 2006.

Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara 2009.

Oran, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara 1986.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar; Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul 2015.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2010.

Makaleler

Aksoy, Berna, 'Uluslararası Antlaşmalarda Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yaklaşımları', *ABMYO Dergisi*, Sayı 11, 2008.

Alpkaya, Gökçen, '90'larda Azınlık Haklarına İlişkin Düzenlemeler Kutusu' *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt 2, İstanbul 2002.

Arsava, Füsün, 'Avrupa Birliği Birincil Hukukunda Azınlıkların Korunmasının Hukuki Dayanağı', *Uluslararası hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 23, 2010.

Arsava, Füsün, 'Avrupa Temel Haklar Şartı', *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Güz 2005.

Atılğan, Meral, 'Avrupa Birliği, Azınlık Hakları ve Türkiye', *Türk İdare Dergisi*, Sayı 450, 2006.

Barwinski, Marek - Lesniewski, Katarzyna, 'The Comparison of the Contemporary Situation of National Minorities in Poland and Lithuania', *Geografijos Metrastis*, Cilt 46, 2013.

Baykal, Sanem, 'Kopenhag Kriterleri Kutusu', Baskın Oran(ed), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt 2, İstanbul 2002.

Best, Marina, 'The Ethnic Russian Minority: A Problematic Issue in the Baltic States', *Verges: Germanic & Slavic Studies in Review*, Cilt 2, Sayı 1, 2013.

Budryte, Dovile, 'From Ethnic fear to Pragmatic Inclusiveness? Political Community Building in the Baltic States (1988-2004)', *Ethnicity Studies*, Sayı 1-2, 2011.

Budryte, Dovile - Pilinkaite-Sotirovic, Vilana, 'Lithuania: Progressive Legislation Without Popular Support', *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009.

Bremmer, Ian, 'The Post-Soviet Nations After Independence', *After Independence; Making and Protecting The Nation in Postcolonial And Postcommunist States*, Editör: Lowell W. Barrington, ABD 2006.

Cilevics, Boris, 'Language Legislation in the Baltic States', *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*, Editör: Matthias Koenig ve Paul de Guchteneire, Burlington – Aldershot 2007.

Cilevics, Boris, 'Language Policies in Latvia: Lessons for Minority Protection', *Integration and Exclusion: Linguistic Rights of National Minorities in Europe*, Editör: Elzbieta Kuzborska, Vilnius 2015.

Çavuşoğlu, Naz, '“Azınlık” Nedir?', *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 19-20, Sayı 1, Yıl 1998.

Çavuşoğlu, Naz, 'Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar', *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, editör: Ayhan Kaya – Turgut Tarhanlı, İstanbul 2008.

Efe, Haydar, 'Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Gelişimi', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, Bahar 2010.

Elsuwege, Peter Van, 'Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the Threshold of the European Union', *ECMI Working Paper Series*, Sayı 20, 2004.

Erdoğan, Birsal, 'Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları', *Avrasya Dosyası*, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.

Ergin, Ayşe Dicle, 'Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 1, 2010.

Galbreath, David J. - Muiznieks, Nils, 'Latvia: Managing Post-Imperial Minorities', *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009.

Gromilova, Anna, 'Statelessness: Challenging the 'Europeanness' in the Baltics', *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques*, Sayı 47, 2015.

Gürsoy, Yaprak - Onursal Beşgül, Özge Onursal, 'Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi', *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Avrupa Birliği'ne Giriş*, Editör: Ayhan Kaya, İstanbul 2013.

Hoffmeister, Frank, 'Monitoring Minority Rights in the Enlarged European Union', *Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward*, Editör: Gabriel N. Toggenburg, Budapeşte 2004.

Hogan-Burn, Gabrielle, 'Baltic National Minorities in a Transitional Setting', *Minority Language in Europe: Frameworks, Status, Prospects*, Editör: Gabrielle Hogan-Burn – Stefan Wolff, Basingstoke ve New York 2003.

Hogan-Burn, Gabrielle, 'The Baltic Republics and Language Ideological Debates Surrounding European Union Accession', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Cilt 26, Sayı 5, 2005.

Hogan-Burn, Gabrielle – Ozolis, Uldis –Ramonienė, Melite –Rannut, Mart, 'Language Politics and Practices in the Baltic States', *Current Issue in Language Planning*, Cilt 8, Sayı 4, 2007.

Hogan-Burn, Gabrielle – Wright, Sue 'Language, Nation and Citizenship: Contrast, Conflict and Convergence in Estonia's Debate with International Community', *National Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Cilt 41, Sayı 2, 2013.

Hughes, James – Sasse, Gwendolyn, ‘Monitoring the Monitor: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEECs’ *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Sayı 1, 2013.

Jarve, Priit, ‘Language Battles in the Baltic States: 1989 to 2002’, *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, Editör: Farimah Daftary – François Grin, Budapeşte 2003.

Kasatkina, Natalija - Beresneviciute, Vida, ‘Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector Lithuania’, *Ethnicity Studies*, Sayı 1-2, 2010.

Kasekamp, Andres, ‘Baltic States and the EU: A Rocky Road From ‘Outside’ Towards the ‘Core’’, *The Baltic States in EU: Yesterday, Today and Tomorrow*, Agnia Grigas – Andres Kasekamp – Kristina Maslauskaitė – Liva Zorgenfrei, Paris 2013.

Kehris, Ilze Brands, ‘Citizenship, Participation and Representation’, *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, Editör: Nils Muiznieks, Riga 2010.

Koyama, Satoshi, ‘The Polish-Lithuanian Commonwealth as a Political Space: Its Unity and Complexity’, *Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present*, Editör: H. Tadayuki Hayashi ve Fukuda Hiroshi, Sapporo 2007.

Kurban, Dilek, ‘Avrupa Birliği’nin Anayasal Düzeninde Azınlık Hakları: Açılımlar, Fırsatlar ve Olasılıklar, , *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Editör: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul 2008.

Kurubaş, Erol, ‘Avrupa Birliği’nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri’, *Liberal Düşünce*, Sayı 23, Yaz 2001.

Lagzi, Gabor – Racz, Andras, ‘Minorities in Transition in Eastern Europe and The Baltic States’, *Minorities in Transition in South, Central, and Eastern Europe*, Editör: Sandor Köles, Budapeşte 2008

Ligenzowska, Joanna – Piecuch, Jakup, ‘National Minorities Integration in the Baltic States’, *Studia Ekonomiczne*, Sayı 228, 2015.

Lottmann, Annelies, ‘No Direction Home: Nationalism and Statelessness in the Baltics’, *Texas International Law Journal*, Cilt 43, Sayı 3, 2008.

Metin, Yüksel, ‘Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 4, 2002.

Metuzale-Kangere, Baiba – Ozolins, Uldis, ‘The Language Situation in Latvia 1850-2004’, *Journal of Baltic Studies*, Cilt 35, Sayı 3, 2005.

Mezs, Ilmars, ‘The Ethnic Geography of Latvia’, *Geographica Slovenica*, Sayı 24, 1992.

Morris, Helen M., 'EU Enlargement and Latvian Citizenship Policy', *Journal on Estnopolitics and Minority Issue in Europe*, Cilt 1, 2003.

Muiznieks, Nils – Rozenvalds, Juris – Birka, Ieva, 'Ethnicity and Social Cohesion in the Post-Soviet Baltic States', *Patterns of Prejudice*, Cilt 47, Sayı 3, 2013.

Nemeth, Adam – Lephaft, Aron, 'Ethnic Structure and Minority rights in the Interwar and Post-Soviet Estonia and Latvia', *Minority Representation and Minority Language Rights*, Editör: Istvan Horvath ve diğerleri Cluj-Napoca 2014

Oran, Baskın, 'Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu', *Azınlıklar, Öteki ve Medya*, derleyen: Yasemin İnceoğlu - Savaş Çoban, İstanbul 2014.

Özdek, Yasemin, '1990'larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler', *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 15, Sayı 1, 1993.

Özdek, Yasemin, 'İnsan Haklarında Gelişmeler: AIHS'ne İlişkin 11 No'lu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerinde Çerçeve Sözleşme', *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 16, Sayı 1, 1994.

Pivoriene, Jolanta, 'Ethnic Minorities in Lithuania', *Sociology and Society*, Cilt 1, Sayı 1, 2016.

Uyar, Lema, *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları; İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*, İstanbul 2006.

Paulauskas, Kestutis, 'The Baltics: From Nation States to Member States', *Europe Union Institute For Security Studies*, Occasional Paper No:62, Yıl 2006.

Parrott, Andrew, 'The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence', *Baltic Defence Review*, Sayı 8, Cilt 2, Yıl 2002.

Peters, Rita Putins, 'Russia, the Baltic States and the West', *Demokratizatsiya*, Cilt 2, Sayı 4, Sonbahar 1994.

Pettai, Vello - Kallas, Kristina, 'Estonia: Conditionality Amidst a Legal Straitjacket', *Minorty Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009.

Preece, Jennifer, 'Minority Rights in Europe; from Westphalia to Helsinki', *Review of International Studies*, Sayı 23, Yıl 1997.

Poleshchuk, Vadim – Tsilevich, Boris, 'The Baltic States before EU Accession: Recent Developments in Minority Protection', *European Yearbook of Minority Issues*, Cilt 2, 2002/2003.

Riegl, Martin – Vasko, Tomas, ‘Comparison of Language Policies in the Post-Soviet Union Countries on the European Continent’, *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, Cilt 1, Sayı 1, 2007.

Rozenvalds, Juris, ‘The Soviet Heritage and Integration Policy Development Since the Restoration of Independence’, *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, Editör: Nils Muiznieks, Riga 2010.

Sasse, Gwendolyn, ‘Gone with the Wind? Minority Rights in Central and Eastern Europe Before and After EU Enlargement’ *Ethnic Mobilization in the New Europe* çalışma grubunda sunulan bildiri, Brüksel 21-22 Nisan 2006.

Sasse, Gwendolyn, ‘The Politics of EU Conditionality: The Norm of Minority Protection During and Beyond EU Accession’, *Journal of European Public Policy*, Cilt 15, Sayı 6, 2008.

Sasse, Gwendolyn, ‘Tracing the Construction and Effect of EU Conditionality’, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Editör: Bernd Rechel, Londra 2009.

Shima, Sonoko, ‘Dimensions and Geopolitical Diversity of the Baltic: Then and Now’, *Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present*, ed: Tadayuki Hayashi – Fukuda Hiroshi, Sapporo 2007.

Smith, David J., ‘Minority Rights, Multiculturalism and EU Enlargement: The Case of Estonia’, *Journal on Estnopolitics and Minority Issue in Europe*, Cilt 1, 2003.

Tammaru, Tiit – Kulu, Hill, ‘The Ethnic Minorities of Estonia: Changing Size, Location, and Composition’, *Eurasian Geograohy and Economies*, Cilt 44, Sayı 2, 2003.

Taşdemir, Hakan - Saraçlı, Murat, ‘Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları’ *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Sayı 8, 2007.

Tokuzlu, Lami Bertan, ‘Avrupa Birliği Hukuku’, *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Avrupa Birliği’ne Giriş*, Editör: Ayhan Kaya, İstanbul 2013.

Tugdar, Emel Elif, ‘Europeanization of Minority Protection Policies in Latvia: EU Conditionality and the Impact of Domestic Factors on the Rights of Ethnic Russians’, *CEU Political Science Journal*, Cilt 8, Sayı 1, 2013.

Van Ham, Maarten - Tammaru, Tiit, ‘Ethnic Minority-Majority Unions in Estonia’, *European Journal of Population*, Cilt 27, Sayı 3, 2011.

Verschik, Anna, ‘The Language Situation in Estonia’, *Journal of Baltic Studies*, Cilt 36, Sayı 3, 2005.

Yaldız, Fırat, ‘AB’de Bireysel Haklar ve Lizbon Antlaşması’, *Bilge Strateji*, Cilt 4, sayı 7, Güz 2012.

Yılmaz, Gözde, 'Avrupa'da Azınlıklar ve Azınlık Hakları', *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, Yıl 2015.

Yupsanis, Athanasios, 'Cultural Autonomy for Minorities in the Baltic States, Ukraine, and the Russian Federation: A Dead Letter', *Polish Yearbook of International Law*, Sayı 36, 2016.

Zepa, Brigita, 'Citizenship, Official Language, Bilingual Education in Latvia: Public Policy in the Last 10 Years', *Baltic States: Looking at Small Societies on Europe's Margin*, Editör: Christian Giordano, Alina Zvinkliene ve Daniel Henseler Fribourg 2003.

İnternet Kaynakları

History of Latvia: A Brief Survey,
http://www.rsu.lv/eng/images/Documents/Publications/History_of_Latvia_brief_survey.pdf, (E.T: 01.06.2016).

History of Tallinn, <http://www.tallinn.ee/eng/History-of-Tallinn>, (12.08.2016)

History of Vilnius, <http://www.truelithuania.com/history-of-vilnius-634>,
(17.09.2016)

<http://estonia.eu/about-estonia/history/estonias-history.html>, (25.05.2016).

<https://www.fuen.org/tr/avrupa-azinliklari/genel-bilgiler/>, (10.10.2017).

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52044.htm, (15.06.2016).

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf, (15.9.2017)

What does Pribaltika Mean?, <https://www.propastop.org/eng/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>, (05.11.2017).